

LAIŠKAS REDAKTORIUI

DALIA DILYTĖ

Daugybę kartų gyvenime žinomos sentencijos *Quod licet Iovi, non licet bovi* santykinį įvardį *quod* mintyse buvau pakeitusi klausiamuoju *quid*. Klausdama savęs, *kas* leista Jupiteriui, turėdavau galvoje ne šio pasaulio galinguosius, jų įgeidžius, kaprizus, valdžios ar šlovės nepasotinamą troškimą, ne nematomų represinių ar mafijinių struktūrų voratinklius, o mūsų visų gerbiamus ir mylimus Didžiuosius: rašytojus, filosofus ir kitokius intelektualus. Stebino, šokiravo, kartais net piktino jų atsainus, lengvapėdiškas, barbariškas elgesys su Antika. Perskaičius kokio nors bitininko teiginį, kad Senovės Graikijos dievai mito medumi, galima numoti ranka, bet ką daryti, kai panašiai tvirtina Didieji? Nejaugi paseno principas *noblesse oblige*?

Paskutinį kartą šitaip savęs paklausiau, perskaičiusi „Naujojo židinio“ penktame šių metų numeryje Josif Brodskij esė „Kelionė į Stambulą“. Neteko būti Stambule. Nežinau, gal egzotiški tos vietovės kvapai, garsai, vaizdai skatina žmogų taip teigti: „I a. pr. Kr. pabaigos Romos elegikai, ypač Propercijus ir Ovidijus, atvirai tyčiojosi iš didžiojo savo amžininko Vergilijaus ir jo „Eneidos“ (p. 49). Neturėdama pinigų kelionei į Stambulą, tegaliu pasiimti tik nuobodžiai pedantišką Teubner leidyklos Propercijaus ar Ovidijaus tomelį, dar kartą perskaityti jų kūrybą ir dar kartą padaryti visai neoriginalią išvadą: „Eneida“ buvo didelis įvykis Romos gyvenime. Pirma, romėnai, visą laiką jautę kultūros nepilnavertiškumo kompleksą prieš graikus, dabar galėjo nusiraminti: jie turi talentingai parašytą, Homerui prilygstantį herojinį epą. Antra, tai buvo ne šiaip sau poema. Vergilijus sukūrė nacionalinį epą, parodžiusį tautos bruožus, misiją, uždavinius ir nelengvą protėvių dalį (*tantae molis erat Romanam condere gentem*. - Aen. I. 30, O. Güthling), išreiškusį romėnų tautinį pasididžiavimą. Tai negalėjo nedaryti išpūdžio elegikams.

Propercijus Vergilijų ir jo „Eneidą“ mini tik vieną kartą. Štai tos eilutės:

*Actia Vergilium custodis litora Phoebi
Caesaris et fortes dicere posse rates,
qui nunc Aeneae Troiani suscitāt arma
iactaque Lavinis moenia litoribus.
cedite Romani scriptores, cedite Grai:
nescioquid maius nascitur Iliade.*

(II. 34. 61-66, C. Hosius)

Prieš tai Propercijus ragino vieną savo draugą nerašyti tragedijų ir filosofinių traktatų, nes panelėms nerūpi Sokrato išmintis, jos nesamprotauja apie pasaulio sandarą ir sielos nemirtingumą. Apdainuoti Akcijaus kovas gali Vergilijus, kuris dabar kursto trojėno Enėjo karus ir ragina kilti pradėtas statyti Lavinijaus miesto sienas. Traukitės atgal, romėnų

rašytojai, pasitraukite, graikai: gimsta kažkas didesnio už „Iliadą“! Interpretacijos laisvė didelė: šis neutralus tekstas gali būti suprantamas ir kaip teiginio *suum cuique* iliustracija (kiti terašai dramai, išminties knygos ir herojiniai eposai, o aš kursiu meilės elegijas), ir džiūgavimas dėl pasirodysiančio herojinio eposo, ir kaip tam tikra priešprieša eposui. Tai atvirą tyčiojimąsi iš „Eneidos“ tikrai sunku įžvelgti. Nei Vergilijaus, nei „Eneidos“ Prope daugiau nemini. Du kartus jis prisimena Enėją: vieną sykį, apdainuodamas Au- rengiamą karo žygį (*sic!*) į Rytus (III. 4. 20), antrą kartą - prisimindamas jį kaip rotė protėvį (IV. 1. 2.). Bet negalima nutylėti, kad šiam elegikui labai imponavo „Enc užmojis ir tema: Romos didybės šlovinimas, valstybės šaknų ieškojimas, protėvių veik žygių vaizdai. Todėl paskutinėje, ketvirtoje jo elegijų knygoje neberandame nei p laiškų, nei komplimentų merguželių grožiui, nei skundų dėl jų godumo ar neišistikim Meilės motyvo nebėra. Propercijus pasakoja romėnų mitus, prisimena Romos istori šlovina, kaip ir Vergilijus, romėnų protėvį Enėją, aprašo tą patį Akcijaus mūšį, kurio anuomet buvo perleidęs Vergilijui. Jei jis būtų ilgiau gyvenęs (mirė, turėdamas trisdešimt trejus metus, praėjus dvejiems metams po „Eneidos“ paskelbimo), turbūt parašęs epą. Būtent taip pasiūlyė jo jaunesnysis draugas Ovidijus, pradėjęs meilės elegi ir paskui ėmėsis net dviejų epų iškart. Vienas jų, „Fastai“, yra inspiruotas tų pačių, k „Eneida“, idėjų. Elegijose Ovidijus visai nemini „Eneidos“. Vergilijų jis prisimena kartą:

Mantua Vergilio gaudet, Verona Catullo;
Paelignae dicar gloria gentis ego.
 (III. 15, 7-8, R. Ehwald)

Kaip matome, tai jau ne galimas įvairiai interpretuoti tekstas, *vox media*. Elegikas kad Vergilijus išgarsino savo tėvynę Mantują, Katulas - Veroną, o jis, Ovidijus, tikisi a šlovę savo gimtinei. Ovidijus tikisi prilygti dideliems poetams Vergilijui ir Katului. Tai atviro, nei slapto tyčiojimosi čia nerandame. Keturis kartus šis elegikas pamini Enė prisimenamas kaip Veneros sūnus (I. 8, 42; II. 14, 17), kaip Didonos mylimasis (II. 18 kaip Amoro brolis (III. 9. 13).

Dėl teiginio, kad Ovidijus geriau už Vergilijų išmanė psichologiją, ginčytis nevert: nėra jokio tikslo ar vieneto tam psichologiškumui nustatyti. Gal tik re priminti, kad „Eneidos“ ketvirtoje giesmėje Vergilijus demonstruoja tas pačias k: Ovidijus subtilaus dėmesio žmogaus vidiniam pasauliui pamokas: Didona iš pradžių r piktinasi ir įsakmiu karališku tonu kone uždraudžia Enėjui išvykti, paskui mal neišplaukti, o vėliau, supratusi, kad jis vis tiek iškelia, prašo dar truputį palaukti, lei apsiprasti.

Yra likę dar trečiojo elegiko Tibulo kūrybos. Tiesiogiai Tibulas nemini Vergi „Eneidos“, bet jos dvasia jaučiama antros jo knygos penktoje elegijoje. Kaip žin Anchizo lūpomis „Eneida“ paskelbė romėnų misijos pasaulyje formulę: *Tu regere in populos, Romane, memento* (VI, 851). Matyt, ši idėja buvo stipriai įsitvirtinusi rotė protuose, jei ją kartoja net Tibulas, kurio elegijos pagal žanro specifiką nebūtinai t reikšti visuotinį entuziazmą ir pakilimą. Tačiau Tibulas sušunka, pavartodamas tą pat *regere*, kaip ir Vergilijus: *Roma, tuum nomen terris fatale regendis* (II. 5. 57; Fr. Lenz).

Tiek dėl elegikų požiūrio į „Eneidą“ ir interpretacijos dalykų. Toliau Brodskij teig 49), kad elegija ir apskritai lyrinis eilėraštis atsirado helėnizmo laikais. Tai netiesa. El

pradininkas Kalinas gyveno VII a. pr. Kr. Tai buvo lyrikos gimimo laikai. VII-VI a. pr. Kr. susiformavo eilėraštis kaip tam tikrą apimtį ir formą turintis literatūros veikalas ir radosi individualaus žmogaus poezija, kurioje dominuoja poeto atsivėrimas. Tulžingasis Teognidas, vyno taure besidžiaugiantis Anakreontas, tik jaunystę ir meilę tepripažįstantis, senatvę niekinantis elegikas Mimnermas ir su juo ramiai polemizuojantis elegikas Solonas - tai dar ne visi tų laikų poetai. Kadangi neliko nė vienos aleksandriečių elegijos, apie ją galima tik spėlioti.

Esė autorius visai nesupranta pentametro. Tai ne jambų, kaip jis aiškina, o keturių daktilių ir vieno perskelto spondėjo eilutė. Todėl samprotavimai apie hegzametro ir pentametro kaip jambinės eilutės priešpriešą skamba tiesiog obskurantiškai. Bet ar privalo Brodskij žinoti, kas yra pentametras? Manau, kad ne. Informacijos kiekis žmogaus galvoje tikrai nėra didžiausia vertybė. Ir Nobelio premijos skiriamos ne už žiningumą. Tačiau Nobelio premijos laureatas, matyt, neturėtų pranašo tonu kalbėti to, ko nežino. Juk kalba ne šiaip sau žmogelis, o Didysis, kurį visi mėgdžios, cituos, į kurį visi dairosi. Precedentų esama. Vienas toks Friedrich Nietzsche pasamprotavo syki apie Dioniso ir Apolono priešpriešą, ir pasaulis kaip pakerėtas kartoja, nors nei graikų kultūra, nei literatūra tokios priešpriešos neakcentuoja. Kitas ne mažiau žymus vyras Siegmund Freud sugalvojo, kad vienas Sofoklio herojus turėjo tokį sutrikimėlį, ir kiek norime rasime postringavimų šia tema. Tikriausiai yra pasaulyje žmonių, turinčių tą kompleksą, bet kuo čia dėtas Sofoklio Edipas, kuris tikrai jo neturėjo? Sofoklio tekste nėra net menkiausių užuominų apie tai.

Tokie būtų pirmieji įspūdžiai ir emocijos, perskaičius esė „Kelionė į Stambulą“. Jie skirti ne toli gyvenančiam ir aukštai iškilusiam autoriui, o saviems intelektualams, nes kiekvienas kraštas turi vietinės reikšmės pranašų ir savų Didžiųjų. Seneka, matyt, buvo teisus, sakydamas, kad jie patys turi save apriboti: *Minimum debet libere, cui multum licet* (Troad. 336; R. Peifer). Filosofas turėjo galvoje žemės karalius, bet šis perspėjimas tinka ir intelekto pasaulio valdovams.

Paskui įkarštis atlėgsta, ir pradedi žmogus galvoti, kad visa tai normalu. Šiuolaikiniame pasaulyje, nekenčiančiame harmoningų eilėraščių, harmoningos muzikos, niekinančiame tobulos kompozicijos paveikslus ir garbinančiame chaosą, anarchiją, destrukciją, Antika nebeturi jokios reikšmės. Renesansas gerbė Antiką, tobulai ją studijuodamas. Naujausiųjų laikų pagarba yra apsimestinė. Girdėjome, kad skambino, bet nežinome, kurioje bažnyčioje, ir, snobiškai šūkčiodami („Ak, Partenonas!“ - „Ak, Platonas!“), kaip turistai praeiname pro šalį, viską suplakdami, painiodami, laužydami ir neigdami.

Kadaise mane stebino mūsų poeto Sigito Gedos užmojai versti graikų lyrikus proza. Poetas džiaugėsi išlaisvinąs eilėraščio energiją iš metro varžtų. Mintyse su juo ginčijausi. Kaip galima atsisakyti metro, Antikos poetų dievaičio? Jis organizavo eilėraštį, darė jį tvarkingą, o sąvokos „darna“ ir „tvarka“ buvo sąvokos „grožis“ sinonimai. Be metro graikų eilėraštis praranda visą energiją ir nuotaiką, nes vienoki yra aiškaus, skaidraus simetriško ritmo, kitoki - kylančio ar krintančio ritmo eilėraščiai. Dabar suprantu, kad vertėjo būta teisus: niekam nereikalingas šiais laikais antikinis eilėraštis. Tik modernišku rašikliu tarytum barbaro kuoka jį sudaužius, tik mašina (kompiuteriu) sutraiškius, dar galima pakęsti jo chaotiškas griuvenas. Juk mes - griuvusių estetikos laikų žmonės. Tik retkarčiais kokiai nors sentimentaliam moterėlei dilgteli dėl to širdį, ir ji bando pasiguosti laiške redaktoriui.

Vilnius, 1993 m. rugsėjis

PROTREPTIKAS, ARBA PARAGINIMAS FILOSOFUOTI

ARISTOTELIS

<Temisonui>

B 1. Aristotelio „Protreptikas“, kurį <jis> parašė Temisonui, Kipro karaliui, sakydamas: už jį niekas neturės daugiau gėrybių, leidžiančių atsidėti filosofijai; mat jam priklausančią begalę turto, kurį galys leisti šiam reikalui, bei šlovė.

B 2. ...ir trukdytų daryti tai, ką jie pasirenka, nusprendę tai esant jų pareiga. Todėl regėdami šių žmonių nesėkmes, turime to vengti, tardami, kad laimė randasi ne iš daugybės turtų įsigijimo, bet greičiau jau iš to, kaip laikosi siela. Mat čia kaip su kūnu; juk laimingu būtų vadinamas ne ryškiu drabužiu papuoštas, o kupinas sveikatos ir gerai išmankštintas kūnas, nors jis ir neturėtų anksčiau minėtų dalykų. Taip ir siela, ir žmogus laimingais vadintini tokie, kurie išlavinti, o ne tokie, kurie, patys niekam tikę, iš išorės yra ryškiai aptaisyti. Juk nelaikomas ko nors vertu ir toks arklys, kuris, pats būdamas prastas, turi aukso žąslus bei prabangias kamanas; greičiau jau giriamė tokį, kuris yra gerai išmankštintas.

B 3. Negana to, ką esu sakęs; kai nieko verti žmonės įgyja didžiulį turtą, turtai jiems ima atrodyti vertesni už sielos gėrybes, o tai visų gėdingiausia. Mat jei koks žmogus būtų prastesnis už savo paties vergus, būtų išjuoktas; visai taip ir tokius žmones, kuriems turto kaupimas atrodo

vertesnis už jų pačių prigimtį, reikia laikyti vargšais.

B 4. Taip iš tiesų ir yra. Mat sotumas, kaip sako patarlė, gimdo puikybę¹, o lavinimo stoka sykiu su valdžia - kvailybę. Juk tiems, kurių sielos nuostata bloga, nei turtas, nei jėga, nei grožis nėra gėris. Ir, jeigu šias būsenas kas įgyja neturėdamas suvokimo², tai juo didesnis <tų būsenų> perteklius, juo daugiau ir labiau įgijusiajam kenkia. Posakis „neduok vaikui durklo“ reiškia „neduok valdžios į netukusių žmonių rankas“.

B 5. Visi pripažintų, kad suvokimas randasi besimokant ir beieškant, kokių dalykų <pažinimo> galimybes filosofija aprėpia, tad argi nedera nedvejojant filosofuoti ir...

B 6. ...„filosofuoti“ reiškia sykiu ir pačias paieškas, ar filosofuoti reikia, ar ne, ir atsidavimą mąšliam filosofiniam stebėjimui³.

B 7. [Kadangi kalbamės su žmonėmis, o ne su tais, kurių rankose dieviška gyvasties skirtis, į šiuos paraginimus reikia įmiešti ir visuomeninį bei veiklųjį gyvenimą liečiančių pamokymų. Tai dabar ir aptarkime.]

B 8. [Tuo, kuo mes aprūpinti gyvenimui, kaip kad kūnas ir tai, kas kūną supa, esame aprūpinti nelyginant kokiais įrankiais, o įrankiais naudotis pavojinga, ir netinkamai besinaudojantiems jie greičiau trukdo <negu padeda>. Tad reikia siekti ir įgyti, ir deramai naudoti mokslą, kurio dėka

¹ Solonas fr. 5, 9 *Diehl*.

² φρόνησις nefilosofinėje vartosenoje verčiamas „nuovoka, supratingumu“. Vidinė žodžio reikšmė, išryškėjanti jau ikisokratinėje tradicijoje (plg. Heraklito fr. B 2; 17; 112; Parmenido fr. B 16, 3 DK), - patiriamybės apmąstymas, įžvelgiant daugialypėje tikrovėje glūdinčią vieningą prasmę, ir tos prasmės „regėjimas“ kaip apmąstymo išdava (taip pat

plg. Archilochos fr. 68 *Diehl*). Retsyškais φρόνησις Aristotelis vartoja lygia greta su σοφία, „išmintimi“, graikams labiau religinę išmintį (plg. fr. B 94).

³ T. y. nustatyti, ar filosofuoti reikia, ar ne, reikalinga filosofija, ir net filosofijos atsižadėti įmanoma tik filosofijos pagalba.

gerai sutvarkytume visus šiuos reikalus. Taigi mums, jei ketiname teisingai valdyti valstybę ir naudingai nugyventi gyvenimą, dera filosofuoti.¹

B 9. Vėlgi iš įvairių mokslų⁵ vieni kuria gyvenime visas gėrybes, o kiti pirmaisiais naudojasi; ir vieni mokslai patarnaujantys, kiti - nurodinėjantys. Pastaruosiuose, kaip viršesniuose, glūdi tikrasis gėris⁶. Taigi jei tėra vienintelis mokslas, kuriam priklauso sprendimo teisingumas, kuris naudojasi sąmone⁷ ir mašliai stebi gėrio visumą, būtent, filosofija, tai ji gali visais mokslais naudotis ir pagal prigimtį <jiems> nurodinėti, [ir filosofuoti pridėra visais atvejais], nes filosofija vienintelė apima teisingą sprendimą ir neklaidingą suvokimą, įgalinantį nurodinėti.

B 10. [Pradėdami prigimties tikslingumu⁸, štai šitaip vėl iš naujo leidžiamės prie to paties paragininimo:]

B 11. Dalis atsirandančių daiktų randasi iš tam tikro sumanymo bei meno⁹, kaip kad namas ar laivas (mat abiejų priežastis yra tam tikras menas ir sumanymas), o kita dalis iš jokio meno neatsiranda, bet randasi prigimties dėka; mat gyvūnų ir augalų priežastis yra prigimtis, ir visi tokie daiktai randasi pagal prigimtį. Tačiau kai kurie daiktai atsiranda ir atsiktinumo dėka: apie tai, kas nesiranda nei meno, nei prigimties dėka, nei verčiant neišvengiamybei, apie daugumą šių dalykų sakome, jog jie randasi per atsitiktinumą.

B 12. Na, o iš atsitiktinai besirandančių dalykų niekas neatsiranda ko nors dėlei, taip pat jie neturi jokio tikslo. O tuose dalykuose, kurie gimsta iš meno, glūdi ir tikslas, ir tai, ko dėlei jie randasi (juk meną naudojantysis visuomet galės tau duoti ataskaitą¹⁰, kieno dėka jis parašė ir ko

dėlei), ir tai, kas šiuos dalykus daro geresnius už tai, ko dėka jie randasi. Kalbu apie tuos dalykus, kurių priežastis menas yra iš prigimties, o ne pritapimo dėka; mat gydymo meną tikriau apibrėšime teigdami, jog tai sveikatos, o ne ligos menas, o dailidės - jog tai statybos, bet ne griovybos menas. Taigi visa, kas per meną randasi, randasi ko nors dėlei, ir tas „kas nors“ yra geriausias meno tikslas, tačiau nėra taip, kad ko nors dėlei atsirastų tai, kas randasi atsitiktinai. Tiesa, kartais nutinka, kad ir atsitiktinai gimsta kas gera, tačiau tai gera ne todėl, kad randasi per atsitiktinumą, ir tiek, kiek randasi atsitiktinai, tai nėra gera, nes per atsitiktinumą besirandantis visad esti neapibrėžtas gerumo atžvilgiu.

B 13. Tačiau ir tai, kas atsiranda pagal prigimtį, randasi ko nors dėlei, ir tai visuomet pasidaro geresnio <tikslo> dėlei negu dalykai, atsirandantys meno dėka: juk ne prigimtis mėgdžioja meną, o jisai prigimtį, ir menas yra tam, kad prigimčiai padėtų ir papildytų tai, kas jos palikta. Panašu, kad vienus dalykus prigimtis pajėgia atbaigti pati savaime, ir jai nereikia jokios pagalbos, o kitus dalykus - vargiai ar net visiškai nepajėgia. Štai taip, pavyzdžiui, yra su rastimis: žinia, kai kurios sėklos, kad ir kokion žemėn kristų, sudygs be jokios priežiūros, o kai kurioms <sudaiginti> dar reikia ir žemdirbystės meno. Panašiai ir gyvūnai: kai kurie visą jiems būdingą prigimtį įgyja savo pačių dėka, o žmogaus gyvybei išsaugoti reikia daugybės menų - ir iš pradžių, kai gimsta, ir vėliau, kuomet auga.

B 14. Taigi tuo atveju, jei menas mėgdžioja prigimtį, prigimtį menai seka ir tuo, kad kiekviena rasti randasi ko nors dėlei. Mat galėtume

¹ Šis fragmentas sutrauktai perteikia kone visą Platono „Eutydemo“ turinį; tai vienas įrodymų, jog šis Platono dialogas galėjo būti pavyzdžiu Aristoteliui rašant „Protreptiką“.

⁵ „Mokslas“ čia ir kitur - ἐπιστήμη, reiškianti labiau mokymąsi, mokėjimą bei to mokėjimo panaudojimą, negu „mokslą“ šiuolaikine prasme.

⁶ τὸ κυρίως ὄν ἀγαθόν - tai, kas yra gėris pagrindiniu būdu ir tikrąja prasme, kitaip negu tarpinis, išvestinis gėris.

⁷ „Sąmonė“ - λόγος. Pirm negu „sąmonė“, λόγος reiškia „žodį, tekstą“ bei „pagrindimą, išaiškinimą, ataskaitą“ (plg. fr. B 12). Tad ir „sąmonė“, λόγος, graikų suvokta kaip (1) „grindžianti ir atsiskaitanti“ sielos dalis, kurioje glūdi (2)

„žadas“, arba λόγος kaip žodžių žodimo galia. Toliau ši λόγος vartoseną perteikiama žodžių junginiu „sąmonė ir žadas“.

⁸ „Prigimtis“ - φύσις - reiškia tiek prigimtį „esminės daikto sąrangos“ prasme, tiek „gamtą“. „Tikslingumas“ - βούλημα - šiaip jau reiškia „norą, polinkį, ketinimą, valią ką nors daryti“ (žr. Liddell-Scott-Jones. *A Greek-English Lexicon*. - Oxford, 1966, s.v. βούλημα I.). Aristotelis žodį vartoja „gamtos/prigimties polinkiui“, t. y., tikslingumui įvardyti.

⁹ διάνοια καὶ τέχνη. τέχνη reiškia meną „igūdžio“ bei „amato“ prasme.

¹⁰ ἀποδώσει λόγον.

nustatyti, kad visa, kas randasi taisyklingai, randasi ko nors dėlei. O tai, kas atsiranda gražaus, atsiranda taisyklingai. Ir visa, kas besirandantis randasi, o atsiradusysis radosi pagal prigimtį, yra gražu, o jei prieš prigimtį - bjauru ir priešinga tam, kas pagal prigimtį. Taigi rasti pagal prigimtį randasi ko nors dėlei.

B 15. Tai galima regėti ir kiekvieno iš mums priklausančių sąnarių atveju: pavyzdžiui, jei tik apmąstytum akies voką, išvystum, jog ne bergždžiai yra atsiradęs, o tam, kad padėtų akims - teiktų poilsį ir sulaikytų į akis krintančius daiktus. Taigi tai, ko dėlei kas atsirado ir ko dėlei reikėjo atsirasti, yra tas pat, kaip antai, laivui reikėjo atsirasti gabenimo jūra dėlei, per tai ir atsirado¹¹.

B 16. Taipgi ir gyvūnai: arba visiškai visi yra atsiradę per prigimtį ir pagal prigimtį, arba geriausi ir garbingiausi iš jų; mat nėra jokio skirtumo, jei kas ir mano, kad daugelis jų esti atsiradę prieš prigimtį, idant naikintų ir kenktų. O iš visų gyvūnų šiame pasaulyje garbingiausias žmogus, taigi aišku, kad jis bus atsiradęs per prigimtį ir pagal prigimtį.

B 17. Vadinasi, jei bet kurio dalyko tikslas visuomet esti geresnis už patį dalyką (juk visi atsirandantys daiktai randasi tikslo dėlei, o tai, ko dėlei kas randasi, yra užvis geriau ir visų geriausia), o prigimtinis tikslas¹² yra tai, kas rasties eigoje, jai tolydzio pildantis, iš prigimties atbaigiamas paskutinis; toliau, jei tikslą pirmiausia pasiekia tai, kas žmonėse kūniška, o vėliau - tai, kas priklauso sielai, ir jei geresnio dalyko atbaiga kažin kaip visuomet yra vėlesnė, negu jo atsiradimas; toliau, argi siela ne vėlesnė už kūną ir argi suvokimas nėra sielai priklausančių dalykų atbaiga? (juk žmonės iš prigimties jį įgyja vėliausiai, todėl senatvė ir priskiria jį sau kaip vienintelę gėrybę), - vadinasi, tam tikras suvokimas pagal prigimtį yra mūsų tikslas, ir suvokti yra paskučiausia¹³ iš to, ko dėlei gimėme. O jei gimėme, aišku, jog ir esame tam, kad ką nors suvoktume ir išmoktume.

B 18. O kas gi iš būtybių yra tai, ko dėlei prigimtis ir Dievas mus pagimdė? Pitagoras, paklaustas to paties, tarė: „Mašliai stebėti dangų“, ir sakėsi esąs toksai prigimties mašlus stebėtojas bei to dėlei atėjęs į gyvenimą.

B 19. Pasakojama, kad ir Anaksagoras, paklaustas, ko dėlei kas nors galėtų pasirinkti gimtį ir gyvenimą, taip atsakęs į klausimą: „Tam, kad mašliai stebėtų dangų ir žvaigždes aplinkui jį, mėnulį ir saulę.“ Visa kita esą nieko neverta.

B 20. Taigi šio svarstymo požiūriu Pitagoras bus dailiai pasakęs, teigdamas, jog kiekvienas žmogus yra Dievo sukurtas, idant pažintų ir mašliai stebėtų. Tačiau dėl to, ar pažintina <pasaulio> sąranga ar kokia kitokia prigimtis, pažiūrėsim vėliau, o dabar pradžia pakaks tiek: jei suvokimas yra <mūsų> prigimtinis tikslas, tai visų tauriausia turėtų būti suvokti.

B 21. Todėl kitus dalykus reikia daryti pačiame žmoguje atsirandančių gėrybių dėlei, iš jų kūniškąsias gėrybes - sielos gėrybių dėlei, o dorybę <reikia lavinti> suvokimo dėlei, nes tai yra aukščiausioji viršūnė.

B 22. [Tą patį tikslą priėti galima ir šiuo keliu.]

B 23. Nelyginant turėdama sąmonę, visa prigimtis ir gamta¹⁴ ničnieko nedaro bet kaip, tačiau visa daro ko nors dėlei ir, išgijusi atsitiktinumą, rūpinasi tikslingumu labiau negu menai, nes juk menai tėra prigimties pamėgdžiojimai. O kadangi žmogus iš prigimties susideda iš sielos ir kūno ir kadangi siela yra geresnė už kūną, o blogesnis visuomet tarnauja geresniojo labui, tai ir kūnas yra sielos dėlei. Toliau, kaip sakėme, viena sielos dalis turi sąmonę ir žadą¹⁵, o kita neturi; ši ir yra blogesnė, taigi bežadė dalis bus būsianti sąmonę ir žadą turinčios dėlei. Protas¹⁶ savo ruožtu yra sąmonę ir žadą turinčioje dalyje, taigi įrodymas neišvengiamai visa verčia būti proto dėlei.

B 24. Proto veikla yra mąstymas, o mąstymas

¹¹ Subtilus šio fragmento kalbinis žaidimas skirtas pagrįsti įsivestai tikslo priežasties sąvokai - tikslas, tai, „ko dėlei“ (οὐ ἐνεκα) kas nors atsirado, lemia patį atsiradimą, todėl teisėtai vadintinas priežastimi, arba tuo, „per ką“ (διὰ τι) kas nors atsirado.

¹² τέλος κατὰ φύσιν, kitaip „tikslas pagal prigimtį“.

¹³ ἔσχατον.

¹⁴ φύσις.

¹⁵ „Sąmonė ir žadas“ - λόγος.

¹⁶ νοῦς.

yra mąstomybės regėjimas, lygiai kaip regos veikla yra regėti regimybė¹⁷. Taigi visa, kas žmonėms yra siektina, siektina proto ir mąstymo dėlei, kadangi visa kita siektina sielos dėlei, o protas yra geriausias iš sielai priklausančių dalykų, ir visi kiti dalykai susidarė ir yra geriausiojo labui.

B 25. Vėlgi iš minčių laisvosios yra tos, kurios siektinos dėl jų pačių, o teikiančios¹⁸ pažinimą ko nors kito dėlei primena verges. Visais atvejais tai, kas pats sau tikslas, yra viršiau už tai, kas yra ko kito dėlei, kadangi ir tai, kas laisva, viršiau už tai, kas toks nėra.

B 26. Veiksmuose naudojamės mąstymu, ir nors veikiantysis grindžia savo veiksmus nauda bei ja vadovaujasi, vis tiek seka mąstymą. Ir nors <veikiančiajam> reikia kūno patarnavimų, ir jį liečia atsitiktinumo išsipildymas, vietoj to vis tiek išeina veiksmai, kuriuose viešpatauja protas, nors daugelis jų ir <būtų atliekami> kūno dėlei¹⁹.

B 27. Vadinasi, iš apmąstymų siektini tokie, kurie yra grynas savitikslis mąslus stebėjimas, ir jie garbingesni ir viršesni už apmąstymus, naudingus ko kito labui. Mąslusis stebėjimas garbingas pats savaime, ir šios rūšies apmąstymais pasiekama proto išmintis, o iš veiksmus liečiančių apmąstymų garbingi tie, kurie atitinka nuovoką. Taigi gera ir garbinga pirmiausia glūdi išminties siekiančiame mąsliajame stebėjime, bet vėlgi ne bet kokiam. [Mat garbingas ne visiškai visoks suvokimas, bet toks, kuriuo suvokiama <visa ką> valdanti Išmintinga Būtybė ir visa ko Pradas²⁰. Šitoks suvokimas artimas išminčiai ir deramai būtų ja laikomas.]

B 28. Žmogus, iš kurio atimtas jslumas ir protas, suvienodėja su augalu; atėmus vien tik protą, sužvėrėja; o netekęs to, kas nesąmoninga, bet išlaikęs protą, tampa panašus į dievą²¹.

B 29. Juk tai, kuo skiriamės nuo kitų gyvūnų, šviečia tik šiame gyvenime²², kuriame nėra nieko, kas būtų atsitiktina bei nevertinga. Mat nors šiokių tokių menkų sąmonės bei suvokimo kibirkščių yra ir gyvūnuose, tačiau turėti mąsliosios išminties jiems visiškai nelemta, [ji priklauso vieniems dievams]²³. O jslėmis ir paskatomis²⁴ žmogus atsilieka nuo daugelio gyvūnų - tiek tikslumo, tiek jėgos atžvilgiu.

B 30. [Ir šis tikrasis gėris²⁵ vienintelis yra neatimamas; juk sutariama, kad gėrio sąvoka tai²⁶ apima, nes žmogus, besistengiantis gyventi tokį <t.y. išminties siekiantį> gyvenimą, niekuomet nepajungia savęs atsitiktinumams, bet atvirksčiai - kuo labiau išsivaduoja nuo visko, kas yra atsitiktinumo galioje. Todėl tam, kas pajėgia išlaikyti tokį gyvenimą, būdinga iš visos sielos pasitikėti savimi ir dėl nieko nesibaiminti.]

B 31. [Negana to, kadangi visi mes renkamės tai, kas įmanoma ir naudinga, reikia parodyti, kad užsiėmimas filosofija turi abi šias savybes ir kad jos įgijimo sunkumas menkesnis už naudos didumą: mat visi mes mieliau vargstame to, kas lengviau, labui.]

B 32. O kad esame pajėgūs įgyti mokslus apie tai, kas teisinga ir kas naudinga, taip pat apie prigimtį ir kitas tiesas, parodyti lengva²⁷.

B 33. Pirminiai dalykai visuomet pažinesni už

¹⁷ Τοῦ δ' αὖ νοῦ αἰ νοήσεις ἐνέργεια, ὁράσεις οὐσαι νοητῶν, ὡς τοῦ ὁρατικῆς ἐνέργεια ὁρᾶν τὰ ὁρατά - šiame sakinyje regėti Aristotelium būdingas polinkis kuriamų sąvokų loginį ryšį atskleisti analogiška daryba paremta bendrasaknių žodžių paradigma.

¹⁸ Ms. ἡ ἀπερίδουσαι ἡ *lego cum Düring ἀποδιδούσαι*.

¹⁹ Paskutinio sakinio dalies tekstas nuo žodžių „vietoj to“ ms. ganėtinai supainiotas. Versdamas bandžiau išgauti prasmę iš ms. Düringas tekstą laiko pagadintu, taisy ir verčia taip: *He uses his body as a servant and is exposed to chance too, and usually performs such actions well in which reason has a dominating influence, even if most actions are performed with the body as an instrument.*

²⁰ ἀρχή.

²¹ Plg. Platono *Theat.* 176b ir ypač *Leges* 875c, rašytus

maždaug tuo pačiu metu.

²² T. y. mąsliajame, išminties siekiančiame gyvenime.

²³ Frazė „ji priklauso vieniems dievams“ gali būti vėlesnis Jamblichio arba jo neopitagoriško šaltinio intarpas. Jei ne, tai greičiausiai bus buvęs apgadintas neišlikusio papildomo argumento žingsnis, bet tuomet Aristotelio mokymas bei vartosena reikalautų sakyti „visų labiausiai priklauso vieniems dievams“, arba „priklauso vieniems dievams ir žmonėms“.

²⁴ „Paskata“ verčiama ὁρμή, *instinctus*.

²⁵ Ko gero turima omeny išmintis ir/arba jos siekimas.

²⁶ Žr. išn. 25.

²⁷ Aristotelis čia atskiria dvi filosofijos šakas: etiką - „mokslus apie tai, kas teisinga ir naudinga“, ir mokslus „apie prigimtį ir kitas tiesas“, t. y. prigimties bei gamtos mokslą, fiziką plačiau prasme.

paskesnius, ir prigimties atžvilgiu geresni dalykai pažinesni už blogesnius. Mat apibrėžtų ir tvarkingų dalykų mokslas įmanomas labiau negu <šiems> priešingų, o priešasčių - labiau negu pasekmių. Tad apibrėžti ir tvarkingi dalykai bus greičiau geri negu blogi, kaip ir išvaizdus žmogus bus geras greičiau negu bjaurus; jų skirtumas vienas kito atžvilgiu bus neišvengiamai tas pats. Be to, priešastys greičiau yra pirminiai dalykai negu paskesni; juk pašalinus pirminius, pašalinami ir tie dalykai, kurie turi buvimą iš pirminių: pašalinus skaičius, pašalinamos tiesės, pašalinus tieses-plokštumos, pašalinus plokštumas - erdviniai daiktai; pašalinus raides, pašalinami vadinamieji „skiemens“.

B 34. Todėl jeigu siela geresnė už kūną (nes yra iš prigimties labiau linkusi valdyti), ir yra kūnu užsiimančių menų bei išmanymų - gydymo menas bei kūno lavyba (juk mes laikome tai mokslais ir sakome, jog kai kurie žmonės esti juos įgiję), tai aišku, kad koks būdas pasirūpinti ar puoselėjimo menas yra ir sielos bei sielos tobulybės atžvilgiu, ir esame pajėgūs jį įgyti, nepaisant to, kad šių dalykų atžvilgiu mūsų neišmanymas didesnis, ir pažinti juos sunkiau.

B 35. Panašiai yra ir su prigimtimi: juk būtina kur kas pirmiau įgyti priešasčių ir pradmenų suvokimą negu suvokimą apie paskesnius dalykus, kadangi pastarieji nepriklauso prie aukščiausiųjų dalykų nei pirmieji <priežastys bei pradmenys> nėra iš paskesniųjų gimę, bet būtent iš anų, pirmųjų, ir per anuos dalykus randasi ir susidaro kiti.

B 36. Nesvarbu, ar kitų dalykų priešastys bei prigimtys, pirminės jų atžvilgiu, būtų ugnis ar oras, ar skaičius, ar dar kokios kitos prigimtys²⁸; jų

nepažinus, jokio kito dalyko pažinti neįmanoma. Juk argi kas nors galėtų atpažinti žodį, nežinodamas skiemens, arba mokėti skiemenis, nieko nenuvuokdamas apie raides?²⁹

B 37. Taigi apie tai, jog įmanomi ir yra tiesos bei sielos dorybės mokslai, todėl esame pajėgūs juos įgyti, tebus gana to, kas pasakyta.

B 38. Jog <suvokimas> yra didžiausias gėris, iš visų kitų naudingiausias, aišku iš to: visi juk pripažįstame, kad valdyti turi gabiliausias ir stipriausias prigimties žmogus, o įstatymas turi būti vienintelis valdovas ir viešpats; mat įstatymas yra tarsi koksai suvokimas bei žodinė to suvokimo išraiška³⁰.

B 39. Argi turime dar kokią gėrybių matuoklį bei ežiaženklį, tikslesnį negu nuovokus žmogus? Mat ką jisai pasirinktų, rinkdamasis pagal savo mokslą, tai yra gera, o šitam priešinga - bloga.

B 40. O kadangi visi žmonės renkasi tai, kas labiausiai atitinka jiems būdingas nuostatas³¹ (kaip antai, teisingas - gyventi teisingai, narsus - gyventi narsiai, o santūrus žmogus - santūriai elgtis), tai panašiai aišku, jog nuovokus žmogus iš visų dalykų labiausiai rinksis suvokti; juk tai yra šios galios <t.y. suvokimo> veikla. Taigi akivaizdu, jog galingiausias sprendimas parodo suvokimą esant viršiausią iš gėrybių.

B 41. Tai, kas pasakyta, kai kam gal pasirodys suprantamiau iš tolesnių svarstymų. Suvokimas bei pažinimas žmonėms siektini dėl jų pačių (juk be to net gyventi žmoniškai nėra įmanoma), taip pat naudingi ir gyvenime, kadangi bet kokia gėrybė atsiranda ir tampa gėrybe tik tuo atveju, jeigu atbaigiama tai, ką prieš tai buvome pagrindę ir įvykdę pagal suvokimą. [Taip pat ir tai, ar laimingas gyvenimas slypi džiaugsmo ar dorybės

²⁸ „Ugnis ar oras“ yra nuoroda į ikisokratines kosmologijas - Heraklito ir Anaksimeno arba Diogeno iš Apolonijos filosofiją (ar Heraklito aristotelinę interpretaciją), „skaičius“ - į pitagorikų filosofiją. Sakydamas „kokios kitos prigimtys“, Aristotelis greičiausiai turi omeny Empedoklio „šaknis“, Platono idėjas ir savo paties „pirmuosius pradmenis“.

²⁹ T. E. de Strycker SJ ši fragmentą komentuoja taip: „Pagrindinių gamtos elementų pažinimas yra iš anksto suponuojamas bet kuriame tikrovės sudėtingybių aprašyme“ (*On the first section of fr. 5 a of the Protrepticus // Aristotle and Plato in the mid-fourth century / Edd. I. Düring, G. E. L.*

Owen. - Göteborg, 1960. - P. 100). Aristotelio analogijos nevalia suprasti vien mechaninės elementų sudėties prasme; čia turimi omeny pirmieji tikrovės pradmenys metafizine prasme - medžiaga bei pavidalai. Pastarieji dalyvauja kiekviename tikrovės pažinime kaip netematizuotos to pažinimo galimybės sąlygos. Mintis platoniška, Platono idėjos sykiu yra metafiziniai tikrovės pagrindai ir sąlygos, įgalinančios jos pažinimą, netematiskai glūdinčios bet kuriame pažinime.

³⁰ λόγος ἀπὸ φρονήσεως.

³¹ οἰκεία ἔξις.

turėjime, ar suvokime, visais šiais klausimais dera filosofuoti, kadangi visiškai ir skaidrus jų supratimas mums ateina filosofuojant.]

B 42. Ieškoti, kad iš kiekvieno mokslo rastųsi kas kita <negu pats mokslas>, ir reikalauti, kad jis būtų naudingas, reiškia visiškai nenutuokti, kokios skirtingos tarpusavy nuo pat pradžios yra gėrybės ir būtinybės; juk skirtumas tarp jų yra visų didžiausias. Mat tie dalykai, kurie branginami ko kito dėlei ir be kurių neįmanoma gyventi, vadinami būtinybėmis ir šalutinėmis priežastimis³², o tie, kurie <branginami> dėl jų pačių ir neduoda nieko kito <negu jie patys>, yra gėrybės viršesniu būdu ir prasme³³, nes jų atžvilgiu nėra taip, kad viena būtų siektina dėl kito, o kita - dėl trečio, ir taip nusitęstų begalybėn, bet juk turi kur nors ir sustoti. Tad visiškai juokinga kiekviename dalyke ieškoti kito naudingumo negu patsai dalykas ir klausinėti: „Tai koks mums iš to pelnas?“ ir: „Kokia nauda?“ Kadangi iš tiesų, kaip drįstame teigti, šito klausinėjantis žmogus nėra iš tolo neprimena nei žinančio, kas yra gražu ir gera, nei atskiriančio priežastį nuo šalutinės priežasties³⁴.

B 43. Išvysti, jog kalbame visų tikriausią tiesą, būtų galima, jeigu kas nors mintimis tarsi nugabentų mus į Laimingųjų Salas. Juk tenai nebūtų nei jokių dalykų reikmės, nei naudos iš jokių dalykų nebūtų. <Ten> belieka vien mąstyti ir mąšliai stebėti - būtent tai, ką ir dabar sakome esant „laisvu gyvenimu“. Jeigu tai tiesa, argi ne teisingai turėtų gėdytis kiekvienas iš mūsų, kuris tik atsiradus galimybei apsigyventi Laimingųjų Salose dėl savo kaltės negalėtų to padaryti? Taigi nevalia niekinti atlyginimo, kurį mokslas žmonėms moka, ir toli gražu ne menkas yra gėris, iš mokslo gimstantis. Mat išmintingieji iš poetų sako, kad dovanas už teisingumą gauname Hade; lygiai taip, kaip regisi, dovanos už suvokimą teikiamos Laimingųjų Salose.

B 44. Taigi niko baisaus, jei <suvokimas>

neatrodė esąs naudingas nei pelningas; juk mes apie jį sakome, kad yra ne pelningas, o geras, ir jį dera rinktis ne dėl ko kito, o dėl jo paties. Juk lygiai taip ir į Olimpiją keliaujame paties reginio dėlei, nors <mums> iš to nieko ir nežadėtų būsiant (nes pats stebėjimas už daugelį turtų vertesnis), ir Dionisijas stebime ne tam, kad iš artistų ko nors gautume, bet dar ir primokame, o ir daugelį kitų reginių pasirinktumėte vietoj daugelio turtų. Taigi ir mąšlusis visatos stebėjimas gerbtinas labiau, negu visa tai, kas atrodo esant naudinga. Juk nėra taip, kad mėgdžiojantiems moteris ir vergus arba kovojantiems ir bėgiojantiems žmonėms pamatyti reikėtų keliauti su didžiulėmis pastangomis, o būtybių prigimties ir tiesos už dyka mąšliai stebėti nemanytume esant reikalinga.

B 45. [Taigi, šitaip pradėję eiti artyn, nuo prigimties tikslingumo atsigręžėme į tai, jog suvokimas yra gėris savaime ir garbingas dėl jo paties, netjeigu iš jo ir nekyla nieko naudinga, kas galėtų praversti žmogaus gyvenime.]

B 46. Tačiau mąšlusis suvokimas teikia mums kuo didžiausią naudą ir žmogaus gyvenime; bet kas nesunkiai tai nustatys iš menų. Mat, kaip pripažįsta visi supratingi gydytojai ir dauguma užsiimančiųjų kūno lavyba, ketinantys būti gerais gydytojais bei lavintojais turi būti patyrę apie prigimtį; taip pat ir geri įstatymų leidėjai turi būti patyrę prigimties žinovai ir daugysk labiau už pirmuosius. Juk pirmieji yra vien kūno tobulumo kūrėjai, o antrieji, būdami sielos dorybių amatininkai bei imdamiesi mokyti apie miesto gerovę bei nesėkmes, daug labiau esti reikalingi filosofijos.

B 47. Kaip kituose amatininkų menuose geriausi įrankiai išrandami skolinantis iš prigimties, kaip, pavyzdžiui, statybos mene <išrasti> svambalas, matuoklis ir skriestuvai, nes vieni jų kilę iš vandens, kiti - iš šviesos ir saulės spindulių ste-

³² συνάπτον.

³³ ἀγαθὰ κυρίως. Šioje frazėje ontologinė („būti viršesniu būdu“) ir semantinė („pagrindine prasme“) žodžio reikšmės sutampa.

³⁴ Greičiausiai šioje vietoje Aristotelis, dėstydamas bendrą

Akademijos nuomonę, diskutuoja su Isokrato svarstymais apie „filosofijos naudą“ (*Antidosis* 262-269). Plg. Platono *Resp.* 530c: χρήσιμον τὸ φύσει φρόνιμον ἐν τῇ ψυχῇ ἐξ ἀχρήστου ποιεῖν.

bėjimo, ir pagal šiuos dalykus sprendami galime nustatyti, kurie iš juslėmis suvokiamų daiktų yra pakankamai tiesūs ir lygūs, taip panašiai ir valstybės veikėjas turi turėti lyg ir tam tikras ežias, kylančias iš pačios prigimties ir tiesos, pagal kurias galėtų spręsti, kas teisinga, kas gražu ir kas naudinga. Mat lygiai kaip ir tenai, <amatuose,> minėtieji įrankiai skiriasi nuo visų kitų šiomis savybėmis, taip ir čia puikiausia ežia³⁵ yra ta, kuri driekiasi, labiausiai atitikdama prigimtį.

B 48. Niekas, kas nefilosofavo ir nepažino tiesos, to padaryti negali. Be to, kituose menuose nėra taip, kad įrankiai ir tiksliausi pagrindimai būtų pasiskolinti iš pačių pirminių <tikrovės pagrindų>, ir taip būtų pasiektas bent jau artimas <tikrovei> žinojimas, bet <visa tai> paimta iš antirinių, tretinių ir kažkelintinių <pagrindų>, o svarstymai grindžiami patyrimu. Tik vieninteliam filosofui įmanomas pačių tikslenybių mėgdžiojimas; mat jis yra pačių <tikslenybių>, o ne pamėgdžiojimų stebėtojas³⁶.

B 49. Kaip nėra geras namų statytojas tas, kuris nesinaudoja matuokliu anei koku kitu iš panašių įrankių, o matuoja lygindamas su kitomis statybomis, lygiai taip pat ir geras bei uolus įstatymų leidėjas nėra tasai, kuris teikia įstatymus miestams ar užsiima veikla, nusižiūrėdamas ir pamėgdžiodamas kitų žmonių veiklą bei valstybinę

santvarką: spartiečių, kretiečių ar dar kokių kitų. Juk to, kas nėra gražu, pamėgdžiojiny neapima buvimo gražiu, nei to, kas iš prigimties nėra dieviška ir patvaru-buvimo nemirtingu ir patvariu, tačiau aišku, kad iš visų kūrėjų patvarūs yra tik filosofo įstatymai, o nuveikti darbai - tiesūs ir gražūs.

B 50. Juk tik vienintelis tasai, kuris gyvena žvelgdamas į prigimtį, žvelgia į tai, kas dieviška, ir, nelyginant geras laivo vadas, prišliejęs savo gyvenimo pradmenų laivą prie to, kas amžina ir pastovu, išmeta ten inkarą ir gyvena patsai sau.

B 51. Taigi išties šis mokslas yra mąslusis ir įgalina mus visą pagal jį kurti. Mat kaip kad regančio nekuria ir nėra niekieno tvėrėja (nes vienintelė jos veikla yra spręsti apie kiekvieną iš regimybių ir ją parodant išaiškinti)³⁷, tačiau savo dėka įgalina mus veikti ir kuo daugiausiai mūsų veiklai padeda (kadangi jos netekę kone visiškai negalėtume judėti), lygiai taip pat aišku ir tai, jog nors šis mokslas ir yra mąslusis³⁸, mes, nepaisant to, nuveikiame pagal jį begalę dalykų ir <pagal jį> vienus veiksmus renkamės, kitų vengiame ir apskritai visas gėrybes įgyjame sutinkamai su šiuo mokslu.

B 52. Ketinančiam iširti šiuos dalykus nedera užmiršti, kad visos gėrybės ir visa, kas gyvenime naudinga, žmonėms naudą teikia naudojantis ir

³⁵ Manuscr. (toliau ms.) νόμος („įstatymas“). Jamblichas čia bus Aristotelį pataisęs pagal savo supratimą. Mat Aristotelio mokyme įstatymas yra iš prigimties kylantis sprendimo principas arba, pratęsiant paralelę, ežios atmatavimo ir nubrėžimo taisyklė, bet ne pati regima „ežia“. Plg. Düringą: „Ežia pati savaime nėra matas, nebent išvestinis; ežia tėra regima žymė, atskleidžianti tai, ką vien matavimas pirmiau yra nusprendęs“ (*Aristotle's Protrepticus*, p. 216).

³⁶ „Pačių tikslenybių stebėtojas“ implikuoja, kad teisingumo samprata išvedama iš filosofijos, o ne empiriškai nustatoma pagal galiojančią teisę bei jurisdikciją“ (Düring. *Aristotle's Protrepticus*, p. 220). Plg. išn. 35.

³⁷ δηλοῦν - t. y. padaryti aiškiai, atskleisti.

³⁸ θεωρητικός, „mąslusis“, kaip priešingybė πρακτικός, verčiamam „veikliuaju“.

³⁹ οὐσία. Šiame fragmente dar žymu pirminė, ikifilosofinė οὐσία prasmė - „savastis, nuosavybė (ypač nekilnojama)“. Jau ikisokratinėje tradicijoje οὐσία įgyja filosofinę reikšmę, sąlygotą pastovumo ir nekintamumo konotacijos pirminėje οὐσία reikšmėje; be to, žodis οὐσία yra veiksmožodžio εἶναι

(būti) vedinys. Platono vartoseną tęsia pirmąsyk Filolajuje aptinkamą tradiciją („Reikia apmąstyti skaičiaus būtį ir darbus pagal galią, glūdinčią Dešimtyje“, fr. B 11), kur οὐσία pakeičia jonėnų filosofijos φύσις sąvoką: Platonui οὐσία reiškia „patvarią būtį, nekintamą tikrovę“ kaip priešingybę γένεσις, „rasčiai“ (plg. *Tim.* 29c: „būtis [οὐσία] rasties atžvilgiu yra tas pat, kas ir tiesa - klioivimosi“, cf. *Soph.* 232c), „būtį“ kaip opoziciją „nebūčiai“ (τὸ μὴ εἶναι; plg. *Theaet.* 185c). Galiausiai tai pačiai reikšmių šakai priskirtina ir „būtis kaip pagrindinis buvimo būdas“, kaip „laikymasis-savaime“, esantis priešingybė πάθη, „modusams“ arba „kėsmams“ (*Euthyphr.* 11a).

Nors Aristotelis, vartodamas οὐσία filosofine prasme, kai kur (pvz., *De Partibus Animalium*) retsykliais turi omeny vieną iš aukščiau aprašytųjų reikšmių, jo metafizikoje οὐσία įgyja naują prasmę, kurią kurdamas jis aktualizuoja kitą ikifilosofinės žodžio prasmės aspektą - „savastis, nuosavybė“. Aristotelio οὐσία pirmiausia reiškia „esmę“, vėliau į lotynų kalbą išverstą *essentia*, kaip priešingybė „sutapimui, prietaipui“ (τὸ συμβεβηκός, *accidentia*).

veikiant, o ne vien tik žinant. Juk ir sveiki esame ne tuo, kad žinome būdą sveikatai pasiekti, bet tuo, kad tą būdą pritaikome kūnams; taip pat ir turtingi esame ne žinodami apie turta, bet išgydami gausią savastį³⁹; taipgi, o tai užvis didžiausia, ir gerai gyvename⁴⁰ ne pažindami kai kurias iš būtybių, bet gerai veikdami, nes tai iš tiesų yra laimingai gyventi. Taigi ir filosofijai, jei jau ji naudinga, privalu būti to, kas gera, darymu arba būti tokiam darymui naudingai.

B 53. Tad nereikia vengti filosofijos, jeigu, kaip manome, „išminties meilė“ yra išminties įsigijimas ir naudojimas, o išmintis <reiškia> didžiausių gėrybių <turėjimą ir naudojimąsi jomis>⁴¹. Taip pat jeigu jau plaukiame iki Heraklio stulpų ir daug syk patenkame pavojun turtų dėlei, tai nereikia vengti plušėti ir leisti pinigų suvokimo labui. Vergiška gi yra siekti gyventi, bet nesiekti gyventi gerai; ir pačiam sekti paskui daugelio nuomones, bet nemanyti, kad daugelis turėtų sekti paskui paties nuomones; ir ieškoti, kaip įgyti turtų, bet visiškai nesirūpinti įgyti ką gražaus.

B 54. Manau, kad ir apie reikalo naudingumą bei didybę įrodyta pakankamai, o kad <filosofijos> įsigijimas daug lengvesnis, negu kitų gėrybių, kiekvienas tejsitikinis iš tolesnių žodžių.

B 55. Kad filosofuojantieji, negaudami iš žmonių jokio atlyginimo, dėl kurio galėtų taip įtemptai vargti, tiksluoju žinojimu per trumpą laiką tiesiog bėgte nubėga pirmyn, nors kitiems me-

nams įgyti ir būtų sugaišę daug laiko, tai, man regis, yra filosofijos lengvybės ženklas.

B 56. Be to, tai, kad visi pamilsta filosofiją it namus ir nori, atsižadėję viso kito, skirti jai visą laiką, yra nemenkas įrodymas, kad prisėsti prie filosofijos teikia malonumą: juk vargti niekas ilgą laiką nenorėtų. Be to, užsiėmimas <filosofija> didžiai skiriasi nuo visų kitų darbų: juk jai dirbti nereikalingi nei įrankiai, nei <darbo> vietos, tačiau kur tik visame pasaulyje kas nors paleidžia savo protą mąstyti, visur vienodai pasiekia tiesą, nelyginant ji visur vienodai būtų čia pat, po ranka.

B 57. Taigi įrodyta ir kad filosofija įmanoma, ir kad todėl ji yra didžiausia iš gėrybių ir lengvesnė įgyti už kitas gėrybes, taigi visais sumetimais verta noriai jos grįžtintis.

B 58. [Kas yra suvokimo veikla, ir kodėl visi suvokimo siekiame, aptarsime, tarsi vėl pradėdami iš pradžių.]

B 59. Taigi, toliau, viena mūsų dalis yra siela, kita - kūnas, ir pirmoji valdo, antroji yra valdoma, ir viena naudojasi, o kita priklauso kaip įrankis. O valdomojo bei įrankio naudojimas vėlgi visuomet vyksta tvarkingai nustatytu santykiu valdančio ir besinaudojančio atžvilgiu.

B 60. Sielos viena dalis yra sąmonė, kuriai priklauso ir žadas (ir kuri pagal prigimtį valdo ir sprendžia visus mus liečiančius dalykus), o kita dalis seka paskui ir yra gimusi būti valdoma. Viskas yra geroje būsenoje, kuomet yra atitikda-

Be šių dviejų, dar esama ir Aristoteliiui bei Platonui bendros filosofinės οὐσία vartosenos, kuria apibrėžiama „esmės“ ir „būties“ perskyra. Galbūt čia prasminga kalbėti ir apie dviejų pirmiau aptartųjų prasmų - ontologizuotos platoniškosios ir gnoseologizuotos Aristotelio-sinteze, nes kalbamoji οὐσία samprata, be ontologinio, aprėpia ir gnoseologinį aspektą: „esmė“ kaip tai, kas sudaro daikto pažiniąją dalį ir yra jo kaip būtent tos rūšies daikto apibrėžimo pagrindas. Plg. Platoną: „<esmė yra> tai, kas kiekvienas daiktas pasitaiko būti“ (*Phaed.* 65d), „tai, kas <kas nors> yra“ (*Phaed.* 92d), skiriamos „būties ir esmės“ (τὸ εἶναι τε καὶ τὴν οὐσίαν, *Resp.* 509b), „sielos apibrėžimas ir esmė“ (*Phaedr.* 245e). Aristotelis: „Tai, „kuo būti“ kas nors yra, ir kas apibrėžiama žodžiu, vadinama „esmė““ (*Metaph.* 1017b 22), „vien tik esmei yra apibrėžimas“ (*Metaph.* 1031d 1).

Tačiau šiame fragmente οὐσία Aristotelis tebevartoja ikifilosofine, natūraliaja prasme.

³⁹ „Gerai gyventi“ - εὖ ζῆν - čia reiškia ne tiek paties gyventojų gero, kiek gyvenimo dalyvavimą gėryje kaip tokiame.

⁴¹ Abejotina vieta. Paralelinė sakinio struktūra sugestijuoja, kad „išmintis yra didžiausių gėrybių įsigijimas ir naudojimas jomis“, tačiau kitur (B 42) Aristotelis aiškiai sako, kad išmintis ar suvokimas nėra nieko kito įgijimas. Greičiausiai koksai svarbus žingsnis svarstyme bus neišlikęs. Panašiausia, kad pati išmintis ir yra tos „didžiausios gėrybės“, apie kurias kalbama, ir tuomet κτήσις galima interpretuoti kaip statiską „turėjimą, nuosavybę“, o ne „įsigijimą“ (plg. Liddell-Scott-Jones. *A Greek-English Lexicon*. - S.v. κτήσις II.). Dūringas frazė ἡ δὲ σοφία τῶν μεγίστων ἀγαθῶν, konstrukciją τῶν μεγίστων ἀγαθῶν abejotinai interpretuodamas kaip *genitivus partitivus*, verčia: *and wisdom is among the greatest goods*.

mas jam būdingą tobulybę, nes tokią tobulybę įgyti yra gera⁴².

B 61. Ir išties, kai <būdingą> tobulybę įgyja geriausias, viršiausias bei garbingiausias dalys, tuomet <visa ko> būseną yra gera. Taip pat iš prigimties geresniojo prigimtinė tobulybė yra geresnė. O tai, kas geriau, iš prigimties yra valdingiau ir labiau linkę vadovauti, lygiai kaip žmogus kitų gyvūnų atžvilgiu. Taigi siela geresnė už kūną (nes labiau linkusi valdyti), o iš sielos geresnė ta dalis, kuriai priklauso sąmonė, žadas ir mąstymas, kadangi ši dalis yra tai, kas liepia ir draudžia ir kas pasako, reikia ar nereikia ką nors daryti.

B 62. Taigi, kad ir kokia yra šios <sielos> dalies dorybė, neišvengiama, kad ji būtų siektina labiau už viską - ir visiems apskritai, ir mums. Ir, man regis, turbūt būtų galima teigti, kad mes arba vien, ar bent jau užvis labiau patys esame šita dalis.

B 63. Toliau. Kuomet daiktas ne atsitiktinai, o, taip sakant, savaime geriausiai atlieka jam prigimtą darbą, tuomet ir tokį daiktą reikia vadinti geru, o viršiausia reikia laikyti tą daikto tobulybę, kuri iš prigimties įgalina kiekvieną daiktą būtent tai <t.y. jam prigimtą darbą> atlikti.

B 64. Sudėtinio ir dalaus daikto veiklos yra gausios ir skirtingos, o paprastam prigimtimi dalykui, kurio esmė nėra būti kieno nors atžvilgiu, būtina turėti vienintelę tobulybę - tokią, kuri

griežtąja prasme yra tobulybė savaime.

B 65. Taigi, jei žmogus yra koksai paprastas gyvūnas, kurio esmės sąranga atitinka sąmonę bei protą, jo darbas yra ne kas kita, kaip kuo tiksliausia tiesa bei buvojimas tiesoje būtybių atžvilgiu⁴³. O jei jis iš prigimties susideda iš daugelio galių, tai aišku, kad tas darbas, iš kurio kylanti atbaiga yra didžiausia, esti geriausias iš jų, kaip, pavyzdžiui, <geriausias> gydytojo <darbas> yra sveikata, o laivo vado - saugumas kelionėje. O jokio geresnio darbo, kurį atliktų mąstymas arba mąstančioji sielos dalis, kaip tiesos pasiekimas, įvardyti negalime. Taigi tiesa bus viršiausias šios sielos dalies darbas.

B 66. O šį darbą ji, apskritai šnekant, daro mokslo pagalba, ypač tobulesnio mokslo, kurio viršiausias tikslas yra mąslusis stebėjimas. Mat esant dviem dalykams, iš kurių vienas siektinas dėl kito, geresnis ir labiau siektinas yra tas, dėl kurio ir pirmasis siektinas, kaip, pavyzdžiui, malonumas siektinas labiau negu malonūs dalykai, o sveikata - labiau negu tai, kas sveika, kadangi pastarieji, kaip sakoma, yra pirmųjų dalykų „įvykdytojai“⁴⁴.

B 67. Taigi už suvokimą, kuri sakome esant viršiausios mūsų dalies galia, nėra nieko siektinesnio, jei spėsime lygindami vieną <sielos> būseną su kita. Juk pažįstančioji dalis, ar ją imtume atskirai, ar derinyje su kitomis dalimis, yra geresnė už visą <likusią> sielą. O šios dalies tobulybė

⁴² „Tobulybė“ - ἀρετή, kitur dar verčiama „dorybė“. ἀρετή Aristotelio vartosenoje reiškia ne tik etinę „dorybę“, bet ir kokios nors dalyko savybės aukščiausią ir tobuliausią laipsnį. Taigi „tobulybių“ arba „dorybių“ tas pats dalykas iš principo gali turėti daug. Aristotelį domina „būdinga tobulybė“ (οἰκεῖα ἀρετή) - tobuliausias laipsnis savybės, sudarančios dalyko esmę. Su „būdingos tobulybės“ sąvoka susiję tai, ką Aristotelis vadina „būdingu darbu“ (οἰκεῖον ἔργον). Čia Aristotelio ir jo mokytojo mokymai skiriasi. Platonas apibrėžia daikto οἰκεῖον ἔργον kaip tai, ką vien tas daiktas pajėgus daryti ir daro geriau negu bet kuris kitas (*Resp.* 353a). Nors sąmonė (λόγος) esanti pažinimo galia (*Resp.* 439d, 531b) ir pasiekianti tobulumą gryname mąsliame stebėjime (*Resp.* 490b, 517ed, 519c, 581b), Platonas nesako, kad mąstymas yra sąmonės būdingas darbas: būdingas darbas esąs valdyti ir vykdyti teisingumą. Tuo tarpu Aristotelis daikto „būdingą darbą“ apibrėžia kaip vienintelį arba geriausią darbą, kurį daiktas

galis atlikti: valdanti sąmonės (λόγος) veikla kitų sielos dalių atžvilgiu kyla iš jos padėties viršenybės ir nėra sąmonės būdingas darbas, o būdingas darbas esantis ψιλῆ θεωρία, „grynas mąslus stebėjimas“ (plg. Mansion S. *Contemplation and action in Aristotle's Protrepticus* // Aristotle and Plato in the mid-fourth century. - P. 70).

Mokymas apie dvi sielos dalis, „sąmonę“ ir „jausmus qua potyrius, kęsmus“ (λόγος ir πάθη), išskylantis šiame fragmente, yra Aristotelio išvalga, vėliau, greičiausiai kaip ginčo, kilusio Akademijoje tarp Aristotelio bei Platono, pasekmė, priimta ir Platono. Šis mokymas, buvęs, anot Franzo Dirlmeierio, „kopernikiškasis posūkis etikoje“ (*Magna Moralia*. - Berlin, 1956. - S. 412), padėjo pamatus visai Aristotelio etikai.

⁴³ τὸ περὶ τῶν ὄντων ὀληθεύειν reiškia ir tiesos apie būtybes pasiekimą bei laikymąsi, ir tiesos sakymą.

⁴⁴ ποιητικά τινος

yra mokslas.

B 68. Tad jos darbas nėra nė viena iš vadina-
mųjų dalinių tobulybų⁴⁵, nes ji už visas jas geresnė:
vykdomas tikslas visada yra geresnis už vykdan-
tį mokslą, o juk nei bet kokia sielos tobulybė, nei
laimingas gyvenimas nėra <suvoikimo> darbas
šitokiu būdu. Juk jeigu <suvoikimas> būtų ką nors
įvykdantis, turėtų įvykdyti ką kita, negu jisai pats,
kaip kad statybos menas įvykdo statinį, bet patsai
nėra statinio dalis. O suvoikimas, priešingai, yra
<sielos> tobulybės ir laimingo gyvenimo dalis,
kadangi sakome, jog laimingas gyvenimas arba iš
suvoikimo kyla, arba suvoikimas ir sudaro laimin-
gą gyvenimą.

B 69. Tuomet, anot šio svarstymo, mokslas
negali būti ko nors vykdytojas, nes <atsirandančio
dalyko> tikslas turi būti geresnis už patį atsiranda-
ntį dalyką, o už suvoikimą nėra nieko geresnio,
išskyrus ką tik minėtus dalykus⁴⁶, iš kurių nė
vienas nėra <jo> darbas, skirtingas <nuo paties
suvoikimo>. Taigi toksai mokslas vadintinas ma-
liuoju⁴⁷, kadangi neįmanoma, kad jis vykdytų
kokį tikslą.

B 70. Tad sielos darbas yra suvokti ir mašliai
stebėti, ir tai žmonėms siektina visų labiausiai;
lygiai taip, manau, ir akims regėti: tai pasirinktų
bet kas, net jeigu regos dėka šalia jos nieko kito,
išskyrus pačią regą, rasti nežadėtų.

B 71. O dar, jei kas nors mėgsta vieną dalyką
dėl kito, kuris lydi pirmąjį, tai aišku, kad tasai
žmogus labiau norės tokio dalyko, kuriame <to
antrojo> yra daugiau. Pavyzdžiui, jeigu kam nors
pasitaikė rinktis pasivaikščiojimą, nes tai sveika,
bet pasirodė, kad lakstyti jam dar sveikiau ir taip
dar lengviau įmanoma įgyti sveikatą, toks žmogus
rinksis bėgiojimą ir, žinodamas, <kad tai geriau>,
verčiau bėgios negu vaikščios. Toliau, jeigu tei-
singa nuomonė panaši į suvoikimą - nes turėti
teisingą nuomonę siektina taip ir tiek, kiek tokia
nuomonė tiesos dėka panaši į suvoikimą, - o tiesa
labiau būdinga suvoikimui, tai suvokti siektina
labiau, negu turėti teisingą nuomonę.

B 72. Vėlgi jei regėjimą mėgstame dėl jo pa-
ties, tai pakankamai liudija, kad visi galiausiai
mėgsta ir suvokti bei pažinti.

B 73. Mat mylintieji gyvenimą myli <jame>
suvokimą ir žinojimą, nes jį vertina ne dėl ko kita,
kaip dėl jushumo ir ypač dėl regos. O ją akivaizdžiai
nepaprastai mėgsta, nes ji kitų juslių atžvilgiu yra
tiesiog kaip tam tikras mokslas.

B 74. O ir gyvenimas nuo negyvenimo atski-
riamas pagal jushumą, ir „gyventi“ apibrėžiama
jushumo buvimu bei galia <juo naudotis>, o jį
atėmus, gyventi neverta, nelyginant pats gyveni-
mas būtų atimtas, atėmus jushumą.

B 75. Regos galia išsiskiria iš juslių tuo, kad yra
aiškiausia, todėl jai ir teikiame didžiausią pir-
menybę. Tačiau bet kokia juslė yra galia, pažįstanti
per kūną, kaip kad klausia, jūntanti triukšmą per
ausis.

B 76. Tad, jeigu gyvenimą verta rinktis dėl
jushumo, o jushumas yra tam tikras pažinimas, tai
ir gyventi renkames dėl to, kad jushumu siela gali
pažinti,

B 77. o prieš tai sakėme, kad iš dviejų dalykų
pasirinktiną tas, kuriam labiau būdinga pagei-
daujama savybė; toliau iš juslių pasirinktiniausia
ir garbingiausia neišvengiamai yra rega, tačiau už
ją ir už visas kitas <jusles> ir už patį gyvenimą
didesnė pirmenybė teiktina suvoikimui, kuris yra
viršesnis tiesos pasiekimu, todėl visi žmonės su-
vokimo siekia labiausiai.

B 78. O kad pasirinkusiems gyvenimą pagal
protą labiausiai būdinga maloniai gyventi, pasi-
darys aišku iš to, kas kalbama toliau.

B 79. Atrodo, „gyventi“ sakoma dviem pras-
mėm: viena - apie galią, kita - apie veiklą. Juk
sakoma, kad regintys gyvūnai yra tie, kurie turi
regą ir iš prigimties gali matyti, net jei kartais būtų
užsimerkę, ir tie, kurie šia galia naudojasi bei
žiūri. Panašiai ir mokėjimas bei žinojimas: viena
prasmė kalbame apie tai, turėdami omeny nau-
dojimąsi <jais> bei mašlų stebėjimą, kita - galios
įgijimą bei mokslo turėjimą.

⁴⁵ T. y. moralinių dorybių. Čia ir kitur sakydamas „vadi-
namųjų“, Aristotelis greičiausiai turi omeny Akademijos
vartoseną.

⁴⁶ T. y. sielos tobulybė ir laimingas gyvenimas.

⁴⁷ T. y. teoriniu ir spekuliatyviu, priešingai „veikliam“.

B 80. Tad jeigu juslumum skiriame gyvenimą nuo negyvenimo, o „juslumas“ reiškia dvejopą dalyką, pagrindinį - naudotis juslėmis, kitaip dar - galėti <jomis naudotis> (greičiausiai todėl ir sakome, kad miegantysis junta), aišku, kad ir „gyvenimas“, <juslumum> sekdamas, turės dvejopą reikšmę: juk apie budintį žmogų „gyventi“ sakytina tikraja ir pagrindine prasme, o apie miegantį <tai sakytina> todėl ir atsižvelgiant į tai, kad jis gali pereiti į tą judėjimo būseną, kurią nusakome budėjimu ir daiktų jutimu.

B 81. Todėl, kuomet tas pats žodis sakomas dviem skirtingomis reikšmėmis, viena - turint omeny veiksmą, kita - kęsmą⁴⁸, nustatysime, kad būdingesne reikšme žodis pavartotas pirmuoju atveju, kaip pavyzdžiui, „mokėti“ labiau reiškia besinaudojantį mokslu negu mokslą įgijusįjį, o „regėti“ - labiau žiūrintį negu galintį žiūrėti.

B 82. Mat apie dalykus, kuriems pavadinti yra tik vienas žodis, „labiau“ sakome ne vien turėdami omeny aukštesnį <savybės> laipsnį, bet ir pagal tai, kad viena yra pirminis, kita - antrinis dalykas, kaip, pavyzdžiui, sakome, jog sveikata yra „labiau“ gėris už tai, kas sveika. Taipgi tam, kas iš prigimties yra savaime, teiktina pirmenybė prieš jo įvykdytoją, tačiau regime, kad tas pats žodis <t.y. „gėris“> priskiriamas abiems, bet ne tuo pačiu būdu, kadangi „gėris“ <sakome> tiek apie naudingus dalykus, tiek apie tobulybę, <kurios dėlei jie naudingi>.

B 83. Taigi tuomet teigtina, kad budintis ir gyvena „labiau“ negu miegantis, ir užsiimantis sielos veikla - labiau negu tik sielą turintis: mat pirmojo dėka sakome, kad gyvena ir pastarasis, turėdami omeny, jog yra pajėgus tuo pačiu būdu, kaip ir pirmasis, veikti ir kęsti.

B 84. Tad naudojimasis bet kuo yra štai kas: jeigu ką nors galima veikti vieninteliu būdu, tai <naudojimasis yra> tuomet, kai kas nors būtent

tai ir veiks; o jeigu <veikimo būdų> skaičius yra didesnis, tai <naudojamasi bus> tuomet, kai <veikiama> geriausiu būdu; taip, pavyzdžiui, <yra naudojantis> fleitomis: juk kas nors, pūsdamas fleitą arba vien tik naudojasi, arba naudojasi „labiausiai“, kuomet groja puikiai. Lygiai taip pagal šį <pavyzdį svarstyti> ir kiti <atvejai>. Taigi reikia sakyti, kad ir naudojasi labiau tas, kuris naudojasi teisingai: mat besinaudojančiam gražiai ir tiksliai būdinga naudotis tikslingai ir pagal prigimtį.

B 85. Tad ir sielos darbas - arba vien, arba visų labiausiai - yra mąstyti bei pagrįsti. O tuomet jau paprasta ir kiekvienam nesunku išvesti, kad labiau gyvena tas, kuris mąsto teisingai, o už visus labiau <gyvena> tasai, kuris labiausiai laikosi tiesoje, o toksai yra žmogus, suvokiantis ir mąsliai stebintis pagal tiksliausiąjį mokslą. O tuomet tobulas gyvenimas ir priskirtinas šiems žmonėms - suvokiantiesiems ir nuovokiesiems.

B 86. O jeigu gyventi kiekvienam gyvūnui yra tas pat, kas ir būti, tai aišku, kad nuovokus žmogus būtų iš visų labiausiai ir viršiausių būdu, ir iš viso laiko labiausiai <būtų> tuomet, kuomet paleistų darban šią veiklą, mąsliai stebėdamas tai, kas iš visų būtybių pažiniausia.

B 87. Vėlgi tobula ir nekliudoma veikla turi savyje džiaugsmo, tad mąsloji veikla yra už visas malonesnė⁴⁹.

B 88. Toliau. Esama skirtumo tarp gėrimo mėgaujantis ir mėgavimosi gėrimu⁵⁰; mat niekas nekliudo geriant džiaugtis, nors geriantysis ir netrokštų bei keltų prie lūpų ne tą gėrimą, kuriuo džiaugiasi: juk tuomet jis džiaugiasi ne gėrimu, bet kad sėdint tuo pačiu metu pasitaiko ką nors stebėti arba būti stebimam. Taigi apie tokį žmogų sakysime, kad jis mėgaujasi ir mėgaudamasis geria, bet mėgaujasi ne gėrimu ir nepasakytum, kad geria maloniai. Tad šitaip ir apie pasivaikščio-

⁴⁸ πάσχειν, kaip ir lotyniškas žodžio vertimas *pati* bei *passivum*, reiškia „kęsmą“ kaip priešingybę „veiksmui“.

⁴⁹ Čia prasidedantis ir toliau besitęsiantis svarstymas bus suprantamesnis, jei turėsime omeny, kad fr. 87-92 pasitaikantys bendrašakniai žodžiai ἡδύς („malonus“), ἡδεσθα („mėgautis“), ἡδονή („malonumas“) žymi tiek biologinį „malonumo“, tiek psichologinį „džiaugsmo“ aspektą, tad

perskyra tarp „mėgavimosi“ (ἡδεσθα) ir „džiaugsmo“ (χαίρειν) toli gražu nėra griežta. Šia prasme ἡδονή prime-na ambivalentišką Aristotelio ἀρετή prasminį lauką, verčiantį versti šį žodį tai „dorybė“, tai „tobulybė“ (plg. Merlan Ph. *Studies in Epicurus and Aristotle* (Klassisch-Philologische Studien 22). - Wiesbaden, 1960. - S. 14-15).

⁵⁰ Arba: „gėrimo maloniai“.

jimą, sėdėjimą, mokymąsi ir bet kokį veiklumą sakysime, kad yra malonus arba skausmingas ne tuomet, kai mums juose dalyvaujant pasitaiko justis skausmą arba džiaugtis, bet tuomet, kai dėl paties jų buvimo ir dalyvavimo juose kiekvienas kenčiame arba džiaugiamės.

B 89. Taigi panašiai sakysime, kad ir gyvenimas malonus tas, kurio pats buvimas malonus jį turintiems, ir kad maloniai gyvena ne visi, kuriems gyvenant pasitaiko džiaugtis, bet tie, kuriems malonus pats gyvenimas ir kurie džiaugiasi gyvenimo teikiamu malonumu.

B 90. Tad „gyventi“ labiau priskiriame budinčiam, negu miegančiam, labiau suvokiančiam, negu žmogui be nuovokos, ir sakome, kad gyvenimo teikiamas malonumas kyla iš naudosenos siela, kadangi tai ir yra gyventi iš tikro.

B 91. Tad nors sielos naudosenų ir yra daug, iš jų visų viršiausia yra kuo labiausiai suvokti. Tuomet aišku, kad ir iš suvokimo bei mąslaus stebėjimo kylantis malonumas - ar vien tik, ar visų labiausiai - neišvengiamai turi būti malonumas, teikiamas paties gyvenimo. Vadinasi, maloniai gyventi ir iš tiesų džiaugtis - arba vien, arba labiausiai - būdinga filosofams, kadangi teisingiausių apmąstymų veikla, pripildoma labiausiai esančių būtybių ir visada tvariai sergstinti jų teikiamą tobulumą⁵¹, pati esti visų labiausiai teikianti linksmybę.

B 92. [Taigi protą turintiems filosofuoti verta dėl paties teisingų ir gerų malonumų džiaugsmo.]

B 93. O jeigu reikia ne tik iš dalių tai išvesti, bet tą pačią <išvadą> iš naujo suręsti, einant gilyn į laimingo gyvenimo visumą, tai raiškiai sakykime, jog koks yra filosofavimo santykis su laimingu gyvenimu, tokia jo padėtis ir mūsų buvimo uoliais arba netikusiais atžvilgiu, kadangi visiems žmonėms visa siektina arba todėl, kad <laimingą gyvenimą> priartina, arba dėl <paties laimingo gyvenimo>, ir iš dalykų, kurių dėka laimingai gyvename, vieni yra būtini, o kiti - malonūs⁵².

B 94. Taigi nustatome laimingą gyvenimą esant

arba suvokimu ir tam tikra išmintimi, arba dorybe, arba tikriausiu džiaugsmu, arba visais šiais dalykais išsyk.

B 95. Tad jeigu <laimingas gyvenimas> yra suvokimas, akivaizdu, jog laimingai gyventi bus būdinga vien filosofams; jeigu sielos dorybė arba džiaugsmas - ir tokiu atveju arba vien tik, arba visų labiausiai <tai bus būdinga filosofams>, kadangi dorybė yra valdingiausias iš mūsų savačiai priklausančių dalykų, o visų maloniausias, jei lyginti viena su kitu, yra suvokimas. Tegu kas nors ir sakytų panašiai, kad visi šie dalykai yra tas pat, kas laimingas gyvenimas, tačiau <ir laimingas gyvenimas> apibrėžiamas tik naudojant suvokimą.

B 96. Vadinasi, visiems pajėgiantiems dera filosofuoti, kadangi arba tai yra tobulas geras gyvenimas, arba, kalbant apie pavienius daiktus, iš visų didžiausia <tobulo gero gyvenimo> priežastis sieloms.

B 97. Nepakenks, jei kalbamąjį dalyką paaiškinsime [ir priminsime, pateikdami bendras nuomones] dar ir iš visiems akivaizdžių reiškinių.

B 98. Juk kiekvienam iš anksto aišku, kad niekas iš žmonių nesirinktų gyvenimo, kuriame turėtų turtą ir galią, tačiau būtų netekęs proto ir šėliotų; nesirinktų net ir tuo atveju, jei galėtų džiaugtis vaikdamasis labiausiai patrakusių malonumų, kaip kad kai kurie nevispročiai daro. Taigi beprotybės, atrodo, visi vengia labiausiai. Protas savo ruožtu yra priešingas beprotybei, o iš priešingybių viena yra vengtina, kita - siektina.

B 99. Vadinasi, lygiai kaip sirgti vengtina, taip ir būti sveikiems mums siektina. Taigi suvokimas, kaip regisi, ir pagal šį svarstymą pasirodo siektinas visų labiausiai ne dėl ko nors kito, kas jį lydi, [kaip liudija bendros nuomonės]. Juk jeigu kas ir visa ką turėtų, bet pats būtų pažeisto proto ir sirgtų protine liga, toks gyvenimas nebūtų siektinas: mat tuomet jokios naudos ir iš kitų gėrybių.

B 100. Todėl visi žmonės tol, kol būva liesdami suvokimą ir kol gali šio dalyko ragauti, visa kita laiko per nieką, ir dėl šios priežasties nė vienas iš

⁵¹ Žodžiai „Pripildoma... tobulumą“ atrodo būsią Platono filosofinės metaforos reminiscencija (plg. *Resp.* 486ab).

⁵² T. y. dalis būtini (ἀναγκαῖα), kad εὐδαιμονία pasiek-

tume, o kiti - malonūs (ἡδέα) ir patys savaime yra laimingo gyvenimo dalis.

mūsų nepakeltų iki gyvenimo galo būti girtas ar suvaikėjęs.

B 101. Dėl to ir miegoti, tegu tai ir be galo malonu, nėra siektina, nors mes ir spėjame miegantįjį dalyvaujant visokiausiuose malonumuose; mat visi miego metu regimi vaizdiniai melagingi, o ovyje regimi - tikri. Juk miegoti ir budėti niekuo kitu nesiskiria, kaip tik tuo, kad ovyje siela dažnai būva tiesoje, o miegančio - visuomet apgaulėje, nes sapnuose viskas tėra atvaizdas ir melas.

B 102. O ir tai, kad daugelis vengia mirties, irgi rodo sielos pomėgį mokytis. Juk vengiama to, ko nepažįstama, kas tamsu ir neaišku, o veržiamasi iš prigimties prie to, kas akivaizdu ir pažinu. Labiausiai dėl šios priežasties ir sakome, kad reikia ypatingai gerbti mūsų priešastininkus, lėmusius, kad mes regime saulę ir šviesą, ir garbinti tėvą bei motiną kaip didžiausių gėrybių priešastininkus: jie, kaip regėti, yra priešastininkai to, kad mes ką nors suvokiame ir išvystame. Dėl to paties džiaugiamės ir įprastais daiktais bei žmonėmis ir mielais vadiname tokius, kuriuos pažįs-

tame. Taigi šie dalykai suprantamai parodo, jog tai, kas pažinu, akivaizdu ir aišku, yra mėgtina, o jeigu mėgtina pažinu ir suprantama, tai aišku, kad ir pažinti yra būtina, ir suvokti taip pat⁵⁵.

B 103. Be to, kaip dėl turto turėjimo, žmonėms ne tiek pat reikia, kad gyventų ir kad gyventų laimingai, taip ir dėl suvokimo: ne to paties suvokimo, manau, esame reikalingi tam, kad tik gyventume, ir tam, kad gyventume gražiai. Daugumą žmonių galima visiškai suprasti ir užjausti, kad jie taip daro <t. y. tenkinasi tik veikliajam gyvenimui reikalingu suvokimu>: juk nors jie ir meldžia laimingo gyvenimo, bet yra patenkinti, galėdami tik gyventi. O kas mano, kad ne bet koku būdu gyvenamas gyvenimas reikia iškęsti, tam pajuoktina būtų nevargti kiekvieno vargo ir stengte nesistengti, kad tik įgytų tą suvokimą, kuris pažįsta tiesą.

B 104⁵⁴. Bet kas tą pat galėtų pažinti ir iš žmogiškojo gyvenimo stebėjimo, apmąstydamas jį skaisčioje šviesoje. Mat atrastų, jog visa, kas žmonėms atrodo esant didu, tėra šešėlių vaidyba,

⁵⁵ Šio fragmento mokyme akivaizdi įtaka Platono, mažiau apie Gėrio idėją kaip apie saulę, kuri savo skleidžiama šviesa tarsi apšviečia ir taip priverčia šviesti šio pasaulio reiškinius (plg. *Resp.* 508e-509a). Proto kaip šviesos ir regos metaforą galima aptikti daug kur Aristotelio raštuose; plg. *Rhet.* 1411b 12, *Top.* 108 a11, *Eth. Nic.* 1096 b29. Taip pat plg. *Metaph.* 982b 17-20: διὰ τὸ φεῦγεῖν τὴν ἄνοιαν ἐφιλοσόφησαν - „bėgdami nuo nežinios, ėmė filosofuoti“.

„Mūsų priešastininkai, lėmę, kad regime saulę ir šviesą“, yra dievai. Fragmentas apskritai yra filosofinis komentaras plačiai paplitusiam posakiui, susumuojančiam graikų etinius principus: σέβει θεοὺς, γονεῖς τίμα, συνήδου τοῖς φίλοις - „garbink dievus, gimdytojus gerbk, džiaukis sykiu su bičiuliais“. Šie priesakai įpinti ir Isokrato (?) kalbon *Ad Demonicum*.

⁵⁴ Fr. 104-110 tiek minties eiga, tiek patosas būsią įkvėpti Platono „Faidono“ (64a-70b) - tai patvirtina ir kalba, kurioje apstu Platono sugestijuotų frazių bei žodžių. Tačiau, anot Dūringo, „Aristotelis niekuomet Platono tiesiogiai nemėgdžiojo; jis nelyginant bitė renka nektarą ir gamina iš jo savo medų“ (*Aristotle's Protrepticus*, - P. 261). Nors panaši mąstymo eiga abu mąstytojų atveda prie minties apie filosofijos būtinumą, Aristoteliui filosofavimo imperatyvas optimistiškesnis ir labiau orientuotas į šiapusybę negu Platonui, „Faidone“ sakančiam Sokrato lūpomis: „O jeigu, esant kūne, nieko tyrai pažinti neįmanoma, tuomet lieka viena iš dviejų: arba žinojimo neįmanoma įgyti niekur, arba

įmanoma tik po mirties“ (66e). Tuo tarpu Aristotelis apie tai, kas po mirties, neklausia. Filosofija jam praktikuotina pirmiausia dėl šiapusinio gyvenimo atpirkimo (plg. fr. B 110). Įsidėmėtina, kad ir apie Laimingųjų Salas (fr. B 43) jis kalba greičiau kaip apie teorinį eksperimentą, suvokdamas gyvenimąjose kaip iš šiapusybės perspektyvos kuriamą tobulą laimingo gyvenimo projekciją.

⁵⁵ Ms. tikėtai: „grožis atrodo esąs grožiu todėl...“.

⁵⁶ Užuomina į orfikų mokymą; plg. Guthrie W. K. C. *Orpheus and Greek Religion*. - London: Methuen Co. - 1952. - P. 156-171.

⁵⁷ Nuomonė, kad protas yra dieviška dalis žmoguje, buvo paplitusi tarp graikų filosofų (plg. Diogeną iš Apolonijos, fr. A 19: „O kad oras <žmogaus> viduje, pats būdamas maža dievo dalelė, junta...“, cf. B 5; Heraklitą, fr. B 119: „Būdas žmogaus dievybė“). Plg. Platono *Leges* 875cd: „Joks įstatymas nei joks potvarkis nėra galingesnis už mokslą, ir nėra teisėta, kad protas būtų kam nors paklusnus ir kieno nors vergas, - atvirksčiai, protas turi būti visa ko valdovas, jeigu tik jis iš prigimties laikysis tiesos ir bus tikrai laisvas“. Ši vieta skamba visai aristoteliškai, tačiau Platonas „Įstatymus“ rašė senatvėje, ir optimistiškas Aristotelio pasitikėjimas proto laisvės galimybe bei išganancia mąstymo galia jam buvo svetimas, tad jis čia pat pridėdą: „tačiau dabar tai visiškai niekur nepasitaiko, nebent po menkų truputį“.

⁵⁸ μέρος, „dalis“, kaip ir μέρος, kilę iš μέτρομα („gauti kaip savąją dalį“), reiškia ir „dalį“, ir „dalią, likimą“.

todėl gražiai sakoma, kad žmogus yra niekis, ir niekas, kas žmogiška, nepatvaru, nes jėga, didybė ir grožis tėra juokai ir nieko neverti, o anokie⁵⁵ atrodo esą tik todėl, kad nieko neregime tiksliai.

B 105. Juk jeigu kas nors pajėgtų regėti taip skvarbiai, kaip sako <pajėgus> Linkėja, regėjusį kiaurai sienas ir medžius, argi manytų esant pakeliamą bet kokio žmogaus akivaizdą, regėdamas, iš kokių blogybių anas susideda? Tai, dėl ko pavydima - garbė ir geras vardas, - labiau už kitus dalykus kupina neapsakomos kvailybės: paika stengtis jų dėlei tam, kuris pažvelgė į amžinuosius dalykus. Kas žmogiška yra didu arba ilgalaikiška? Tačiau dėl mūsų bejėgiškumo, manau, bei gyvenimo trumpumo net ir tai atrodo daug.

B 106. Tad kas, tai regėdamas, manytų esąs laimingas ir palaimintas? kuris iš mūsų, kurie, kaip sako žostantieji išventinimo apeigas, nuo pat pradžių išsyk visi esame iš prigimties padaryti bausmei? Juk senoliai dieviškai kalba, sakydami, jog siela atlieka bausmę, ir mūsų gyvenimas - bausmė už kažkokias dideles nuodėmes⁵⁶.

ARISTOTELIS (384-322 pr. Kr.) buvo ką tik pradėjęs ketvirtą dešimtį, taigi buvo *nel mezzo del cammin di sua vita*, kuomet sėdo rašyti „Protreptiko“ maždaug tarp 353 ir 351 m. pr. Kr. Tai paskutinis Platono gyvenimo ir Aristotelio kūrybos Akademijoje periodas; 347 m. pr. Kr. Platonas mirs, ir prasidės trylika metų trukusiančios Aristotelio kelionės į Asą ir Lesbą, mokytojavimas Aleksandriui Didžiajam Makedonijoje, darbas Stageiroje ir Delfų šventyklos archyvuose.

Tačiau „Protreptiko“ rašymo metu Platonas dar gyvas ir tebemoko Atėnuose. Pasirodo paskutiniai veikalai - „Filėbas“, „VII laiškas“, „Įstatymai“. Verda gyvenimas Akademijoje - mokslininkų būrelyje, susitelkusiam apie jau seną Platoną, Speusipą bei Ksenokratą. Aristotelis aktyviai jame dalyvauja. Tuo metu gimsta pirmų septynių „Fizikos“ ir „Metafizikos“ A, AB, I, M, N knygų pirmieji variantai, „Eudemo etika“, „Apie dangų“ bei neišlikęs dialogas „Eudemas“. Net pagarsėjęs Platono transcendentinių idėjų kritika, Aristotelis ryšių su Akademija nenutraukia, kaip buvo manyta šio amžiaus pirmoje pusėje¹. Akademija virto „mokykla“ su griežta struktūra ir nusistovėjusiomis filosofinėmis

B 107. Juk išties sielos sujungimas su kūnu labai į tai panašus. Lygiai kaip, sako, etruskai dažnai kankina belaisvius, prikaustydami akis į akį lavonus prie gyvųjų ir pritaikydami kiekvieną sąnarį prie atitinkamo sąnario, taip pat, rodos, ir siela yra ištempta ir prikniedyta prie visų jusliųjų kūno sąnarių.

B 108. Taigi niekās, kas dieviška ir palaiminta, nebūdinga žmonėms, išskyrus tai, kiek mumyse yra proto ir suvokimo, ir vien tai verta pastangų: vien tai iš mūsų savasties atrodo esant nemirtinga, ir vien tai dieviška⁵⁷.

B 109. Ir todėl, kad galime dalyvauti šioje galioje <maštyti ir suvokti>, nors gyvenimas iš prigimties ir yra vargingas bei slegiantis, tačiau <jis> taip dėkingai sutvarkytas, kad žmogus prieš kitus <gyvūnus> atrodo esąs dievas.

B 110. Juk „protas dievas mumyse“, [ar Hermotimas, ar Anaksagoras taip pasakė], ir „mirtingas amžius turi savyje kažkokio dievo dalią“⁵⁸. Taigi mums lieka arba filosofuoti, arba, pasakius gyvenimui sudie, iš čia išeiti, nes visa kita atrodo esant didelė kvailystė ir šlamštas.

pažiūromis tik po Platono mirties. Aprašomuoju metu jos branduolį sudarė asmeniniais ryšiais susijęs filosofų būrelis, ir Aristotelis niekad nebuvo jame svetimas. Ir nors jo bei Platono pažiūros išsiskyrė dar šešto dešimtmečio pirmoje pusėje (tam periodui priklauso idėjų teoriją kritikuojantys neišlikę Aristotelio veikalai „Apie idėjas“ ir „Apie gėrį“ - atsakas į to paties pavadinimo Platono paskaitą), rašydamas „Protreptiką“ jis išeina viešumon būtent kaip Akademijos mokymo gynėjas prieš Isokrato ir jo mokyklos pažiūras.

Apie Temisoną, kuriam veikalas dedikuotas, jokių žinių istorija nepaliko. Žinoma, kad kažkoks Temisonas buvo Antiocho II amžininkas ir bičiulis². Žinant graikų paprotį vaiką vadinti senelio vardu, galima spėti, kad šio Temisono senelis „Protreptiko“ parašymo metu buvo vienas karalių Kipre, kur, Diodoro teigimu, tuo metu jų karaliavo net devynetas (XVI 42,4). Dedikuodamas veikalą vienam jų, Aristotelis ne tik tęsė Platono pradėtą politinės Akademijos įtakos plėtimą tarp graikų monarchų. Kūrinio dedikavimas būtent Kipro monarchui sykiu buvo ir užuomina į Isokratą, parašiusį Kipro Euagoridų giminės karaliaus garbei kalbas

¹ Taip mano, pavyzdžiui, du įtakingiausi amžiaus pradžios knygų

² *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

³ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁴ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁵ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁶ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁷ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁸ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁹ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

¹⁰ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

¹¹ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

¹² *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

¹³ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

¹⁴ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

¹⁵ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

¹⁶ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

¹⁷ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

¹⁸ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

¹⁹ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

²⁰ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

²¹ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

²² *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

²³ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

²⁴ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

²⁵ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

²⁶ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

²⁷ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

²⁸ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

²⁹ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

³⁰ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

³¹ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

³² *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

³³ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

³⁴ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

³⁵ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

³⁶ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

³⁷ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

³⁸ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

³⁹ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁴⁰ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁴¹ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁴² *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁴³ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁴⁴ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁴⁵ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁴⁶ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁴⁷ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁴⁸ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁴⁹ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁵⁰ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁵¹ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁵² *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁵³ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁵⁴ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁵⁵ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁵⁶ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁵⁷ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁵⁸ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁵⁹ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁶⁰ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁶¹ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁶² *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁶³ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁶⁴ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁶⁵ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁶⁶ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁶⁷ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁶⁸ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁶⁹ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁷⁰ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁷¹ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁷² *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁷³ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁷⁴ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁷⁵ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁷⁶ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁷⁷ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁷⁸ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁷⁹ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁸⁰ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁸¹ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁸² *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁸³ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁸⁴ *Athenaenus X 51, VII 35.*

Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁸⁵ *Athenaenus X 51, VII 35.*

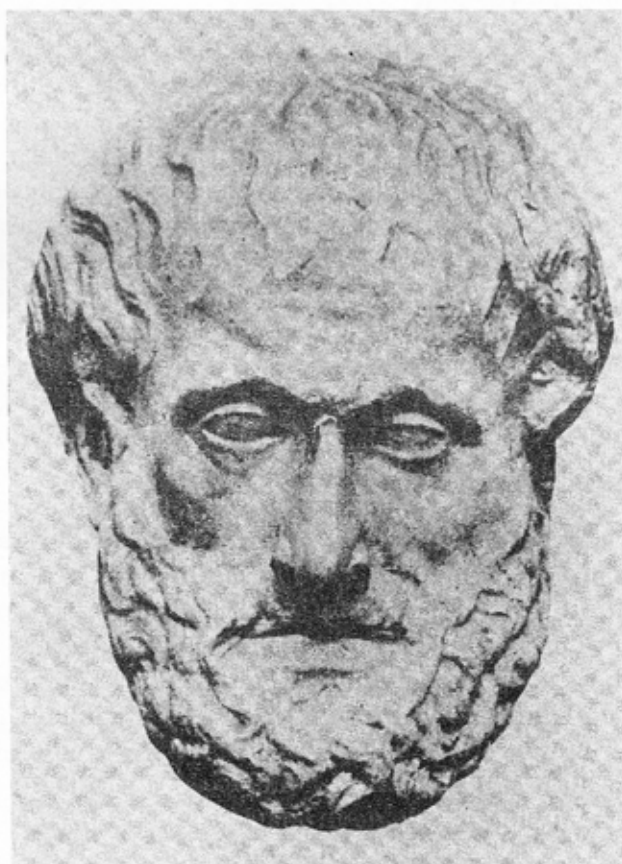
Geschichte seiner Entwicklung. - Berlin, 1923).

⁸⁶ *Athenaenus X 51, VII 35.*

„Nikokliui“ ir „Nikoklis, arba Kipricčiai“. Panašiausia, kad „Protreptikas“ bus buvęs poleminis atsakas į Isokrato *Antidosis*, kurį 82-ųjų metų sofistai parašė po Timotiejaus mirties 353 m. pr. Kr. Išūkiš, kurio Akademija negalėjo nuleisti negirdomis, glūdėjo Isokrato mokyme apie filosofiją: „Mano supratimas jų <išminties ir filosofijos> atžvilgiu kažin kaip labai paprastas. Kadangi žmogiškoje prigimtyje neglūdi galia įgyti išmanymą, kurį turėdami žinotume, kas yra darytina arba sakytina, iš tikrųjų išmintingais laikau tuos, kurie savo nuomonėmis pajėgia pasiekti tai, kas, apskritai žiūrint, geriausia; o filosofais laikau užsiimančius mokslais, iš kurių greičiausiai galėtų pasisemti tuo tikslu <t. y. tam, kas geriausia, pasiekti> reikalingą nuovoką“³. Toks filosofijos pragmatinimas ir jos aspiracijų reliatyvinimas negalėjo nepasirodyti šventvagystė Platonui ir jo mokiniams, kurių filosofijos vizija dvelkė idėjų pasaulio „beorių aukštumų“ šalčiu. Tad Aristotelis ėmėsi stiliaus.

„Protreptikas“ priskiriamas „populiariems“ veikalams. Tos pačios rūšies kūriniai buvo ir dialogai „Apie filosofiją“ bei „Eudemas“, kurių išliko tik paskiri fragmentai. „Protreptiko“ paskirtis plačiai visuomenei matyti iš rečiau pasitaikančių ir kruopščiai įvedamų bei aiškinamų specialiųjų terminų, sutrauktų argumentų, pakilaus stiliaus ir dažnesnės nei kitur „filosofinės poezijos“. Filosofijos požiūriu „Protreptike“ nesunkiai atpažįstami Aristotelio filosofavimo būdingi bruožai - intelektualinis atkaklumas, metodiškumas bei stulbinantis mąstymo totalumas, kai kažin kaip vienu argumentu mostu svarstymo akiratin įtraukiama ir interpretuojama išsya visa žmogiško gyvenimo visuma, kaip nesunku čia aptikti ir kone visų pagrindinių Aristotelio idėjų santrauką: *scala naturae*, prigimties tikslingumas ir tikslo priežastis, aktualumo - potencialumo perskyra, menas kaip prigimties pamėgdžiojimas, mokymas apie dvi sielos dalis, etinis intelektualizmas... Tačiau šios idėjos atrodo pažįstamos ir savaime suprantamos tik tuomet, jei išsisukame nuo klausimo, ką jos iš tikrųjų reiškia, kas už jų glūdi ir kokios galų gale yra Aristotelio filosofavimo prielaidos. Tokio klausimo akivaizdoje visi vadovėliniai *loci communes* apie Aristotelį praranda savaimės suprantamumą, ir taip pirmąsyk išskyla tikra filosofinė problema, kuriai išspręsti dabartinio teksto rėmai, deja, per siauri.

„Protreptikas“, kuris, kitaip negu kiti veikalai, nebuvo vėliau taisytas ir perrašytas, leidžia susidaryti sinchroninį bent vieno periodo Aristotelio pažiūrų vaizdą. Tai įgalina Düringą konstatuoti: „Aš nepajėgiu įžvelgti, kad Aristotelio raštai liudytų apie kokius staigius ir fundamentalius pažiūrų pokyčius; raštai pateikia mums paveikslą mokslininko ir filosofo, visuomet pasiruošusio mokytis toliau, plėsti savo akiratį, analizuojant problemas eiti gilyn ir gilyn. Atrandame, jog šitaip laikydamasis jis palaipsniui vis geriau suvokdavo problemas ir rasdavo vis geresnes formuluotes...“⁴ Tai reiškia, jog paneigiamas Aristotelio pažiūrų „lūžis“, kurio metu, kaip manė Jaegeris bei Rossas, iš entuziastingo pla-

Aristotelis. IV a. antra pusė. Marmuras. Romėniška graikiško portreto kopija

toniko jis būtų galėjęs virsti tokiu mąstytoju, kokį pažįstame iš mus pasiekusių veikalų redakcijų, Aristotelio atliktų paskutiniu kūrybos periodu, 334-322 m. pr. Kr. „Protreptikas“ rodo, kad jokio „lūžio“ nebuvo ir kad Aristotelis nuo pat pradžių bus buvęs savitas ir originalus mąstytojas. Kita vertus, tai paneigia ankstesnę tuometinės Akademijos kaip filosofinės „mokyklos“ įvaizdį ir verčia abejoti legendinio „konflikto“ tarp Platono bei Aristotelio realumu.

O apskritai Aristotelis pats viską išaiškina pakankamai aiškiai ir gerai, tad didesni komentarai jo filosofijai nebūtini, tereikia jį tik prakalbinti lietuviškai. Tačiau čia ir prasideda didžiausi sunkumai. Nepaprastai dinamiška ir lanksti Aristotelio kalbos vartosena, nenuilstantis kalbinis genijus kuriant terminus ir išnaudojant vidines kalbos galimybes išnyktų kaip dūmas, jei tik imtume graikiškus žodžius perguldyti tradiciniais lotyniškais vertiniais. Be to, patys lotyniški terminai turėjo tūkstantmetę istoriją, per kurią jų reikšmė smarkiai kito, ir jie įveltų vėlesnes interpretacijas ir prasmes ten, kur graikiški žodžiai, pirmąsyk prabylantys kaip filosofiniai

³ *Antidosis* 271.

⁴ Düring I. *Aristotle's Protrepticus*. - Göteborg, 1961. - P. 283.

terminai, tokios kontekstų ir prasmų naštos neturi. Taip pat ir lotyniški terminai dažniausiai tiesiog nieko nesako XX a. pabaigos lietuvių skaitytojui, likdami tuščiomis fonemomis, kurias iš bėdos galima užpildyti kokiu nors turiniu, tuo tarpu graikiškame tekste papildomą prasmų lauką kuria įtampa tarp vidinės žodžio prasmės ir jo filosofinės vartosenos⁵.

Antra vertus, vertimas į lietuvių kalbą dažnai esti gremėzdiškas ir neiškalbingas, o kartais tiesiog neįmanomas. Deja, istorinė aplinkybė, kad didžiuma lietuvių kalbos abstrakčiosios terminijos buvo sukurta tautinio atgimimo metais, t. y. XIX a. pab. - XX a. pr., neliko be pėdsakų: netikusių prasminių perskyrų gausa⁶, kartais tiesiog nepakenčiama abstrakčių terminų darybinė reikšmė, mąstymui bei sielos sričiai nusakyti ir apskritai metafizikai reikalingų žodžių trūkumas išduoda pozityvistines šios terminijos kūrėjų intencijas. Pasekmė ta, kad tokių žodžių, kaip φύσις (prigimtis? gamta?), θεωρία adekvačiai išversti iš esmės neįmanoma.

Tačiau, be lietuvių terminijos pozityvistinio bjaurumo, esama ir fundamentalesnių hermeneutinių problemų. Žodžių φύσις, λόγος, οὐσία atveju jokie lietuviški vertimai negali padėti iš principo, kadangi jų prasmės ir jos raidos klausimas savaime yra filosofinė problema, jau patiems graikams atrodžiusi verta apmąstymų. Kad ir kaip ten būtų, vargu ar po Heideggerio vertimų kas nors ryžtųsi teigti, kad kalbos ir ja rašomos filosofijos santykis toksai jau vienprasmis.

Pabaigoje - pora pastabų apie patį „Protreptiko“ tekstą. Visas tekstas, kaip žinia, mūsų nepasiekė. Dabartinio verti-

mo originalą sudarantys fragmentai surankioti ir atkurti iš daugybės juos citavusių bei mėgdžiojusių autorių tekstų: Cicerono (kurio dialogas „Hortenzijus“, artimas „Protreptikui“ programa ir jo įtakotas, irgi visas neišliko), Plutarcho, Proklo, Augustino, Boetijaus. Daugiausia fragmentų rasta Jamblichio „Protreptike“. Laimei, Jamblichio būta atidaus ir korektiško cituotojo (tuo galima įsitikinti iš cituojamų Platono tekstų, kurių originalai išlikę ištisai). Jis Aristotelio tekstą tik suskaidė ir perdėliojo pagal savo planą, labai mažai kur parafrazuodamas ar keisdamas. Tad autentišką fragmentų tekstą, žinant Aristotelio vartoseną, buvo palyginti nesunku atkurti. Painiau su fragmentų tvarka, kuri dar ir dabar tebėra hipotetiška.

„Protreptikas“ nėra vienintelis neišlikęs, tiksliau - tik fragmentais išlikęs Aristotelio veikalas. 1957 metais Oksforde vykusiame *Symposium Aristotelicum* buvo sutarta pradėti fragmentų tyrimo ir veikalų rekonstrukcijos programą: prof. Gwilym Owen apsiėmė išleisti esė „Apie idėjas“, Ingemar Düring - „Protreptiką“, prof. Olof Gigon - dialogą „Eudemas“, Susanne Mansion ir t. Emile de Strycker - esė apie Platono paskaitą „Apie gerį“, Paul Wilpert - dialogą „Apie filosofiją“. Nuo to laiko praėjo jau 36-eri metai, tačiau tik Ingemaras Düringas pažadus tesėjo⁷. Iš jo knygos (*Aristotle's Protrepticus. An Attempt at Reconstruction*. (Studia Graeca et Latina Gothoburgensia, XII). - Göteborg, 1961) ir versti publikuojamieji fragmentai.

Mantas Adomėnas

⁵ Plg. Alekna D. *Nauja Aristotelio kalba* // Naujasis židinys. - 1991. - Nr. 8. - P. 15-16.

⁶ Kaip būdinga pavyzdį galima pateikti kad ir „proto, supraimo“ ir „prasmės“ perskyrą, kuri ir graikų, ir lotynų kalbose aprėpiama vienu žodžiu: νοῦς, intellectus.

⁷ Tiesa, išleisti dialogo „Apie filosofiją“ ir esė „Apie idėjas“

fragmentai, tačiau tai, nepriklausomai nuo minėtosios programos, atliko Mario Untersteineris (*Aristotele: Della filosofia*. - Roma, 1963) ir Dieteris Harlfingeris (Leszl W. *Il „De Ideis“ di Aristotele e la teoria platonica delle idee* / Edizione critica del testo a cura di Dieter Harlfinger. - Firenze: Leo S. Olschki Editore, 1975).

EILĖRAŠČIAI

JUDITA VAIČIŪNAITĖ

SATURNAS

Vėjuotą vakarą, tamsoj suspindus sniegui,
skaitai apie Saturno akmenį - agatą,
vidurnaktis,
žiemos žvaigždėlapy anga
į begalybę,
į beribę darną, sieki
dangaus uolų,
Saturnui sukantis, jo žiedą
iš kosminių mažiųjų snaigių ir iš ledo
gruoblėtų luitų svaigdama regi,
lyg negandoj,
lyg vėjyje,
lyg sapnuose girdi užgiedant,
greičiau ir neramiau širdis vėl ima plakti,
ir vienišas palėpės langas apšarmoja,
jauti už jo
žvaigždžių judėjimo harmoniją,
nakties žieduotą planetą ten, galaktikoj,
jos rūkas skverbiasi
į tavo būstą uždara,
į tavo skurdų būvį, rūstų ir santūrų,
lediniais palydovais apsuptu Saturnu
dabar alsuoja,
bet sapnai išaušus dūžta.

TRINITORIŲ BAŽNYČIA

Angelai
išniekintoj suniokotoj
Trinitorių bažnyčioj,
gal rudens aušra, jos aukso atšvaitai
sparnus jums nudažys,

angelai virš nišų ir langų,
dar sklandantys didžiuoju kupolu,
sklinda paryčiais gūdi malda
iš mirštančio kareivio lūpų,
žvakės nykioje bažnyčioje
ant sugriautų altorių dega,
ir girdėti tarsi sužeistųjų aimanos,
belaisvių neganda
už spygliuotų surūdijusių vielų,
kai trokštančios sukepę
lūpos kužda Dievo vardą,
laurų pynėmis ir vaisių kekėm
svyra žemės derlius,
ir kadai nuliedinti varpai,
dar žeriantys
garso spindulius, atgyja bokštuose,
kur virpa gyvos šerdys.

GETAS

Šeštą valandą ryto,
kol dar uždaryti
laikraščių kioskai ir pieninės,
šeštą valandą ryto
Vilniaus geto gatvelėse skleidžiasi pienės,
gatvių auksiniai dulkėti žiedai
lyg geltonos pražydusios
žydiškos žvaigždės
trykšta plyšiuos iš po eizinčių plytų,
kur požemių angos,
kur šiuropiai išvaizdžios
arkos, pajuodusios gilios tarpuvartės,
kur tebetvyro česnako, žuvies
tvaikas iš kiemo rūsių ir iš griuvenų,

Arūnas Baltėnas. Iš ciklo *Vilniaus etidai*. 1987. Fotografija

skleidžiasi pienių auksiniai šviesračiai,
 šeštą valandą ryto
 geltonas spindėjimas plūsta į aklina uždarą
 purviną kiemą,
 kur užmirštas žydo šešelis
 gal meldžias, gal prakeiksmą kužda.

GĖLĖS PRIE GELEŽINKELIO

Baltoji gėlele ant geležkelio pylimo,
 kur vakar lietus lyg iš kibiro pylė,
 baltoji karpyta gyslota naktižiede,
 kvapioji taurė atsivėrė, išiziebė,
 ir spiečius naktinių pilkšvų peteliškių

aplimpa jau tavo žiedelių išblyškusių,
 pražydusi temstant boluoji vaiduokliška,
 sužimba rasa lyg gyvybės vanduo
 kadaise išdžiūvusioj upės vagoj,
 kur tolo į tremtį akieji vagonai,
 naktine gėlele prie geležkelio bėgių
 lyg vėjyje žvakė, gležna ir bejėgė,
 lyg priemiesčio klystžvakė, rūko žaltvykslė -
 atgal tik tamsa ir šiaurys beatvyks.

ŠV. STEPONO GATVĖ

Mėlynu margu žiedynu
 balandžio šviesoje cinerarija -
 žydi spalvinga laukinė žolė iš Kanarų salų,
 išsidalintas sugriuvęs senamiestis,
 jausi - nėra
 nišos jame vienišai nevilčiai,
 ankšta, alsu -
 snaudžia balta susiraičius katė ant kėdės,
 krautuvėlė
 saulė ir skurdas,
 vazonas su trykštančiu margu žiedynu,
 žaidžia virš jo spinduliai su šešeliais
 per kaitrą, tu vėl
 jausi, kaip nervais keroja gėla,
 įšaknijus širdy.

LYJA LIETUS ANT BALKONO AGAVOS

Lyja lietus ant balkono agavos,
 drumstas ir šaltas birželio lietus,
 mūsų dvi tamsios, dvi vienišos galvos
 suglaustos prieblandoje,
 delnus šiltus
 glostau, riešukučių mažų prisilietus
 žemės galias lyg atgimstant jaučiu -
 dvi mūsų širdys plaka per lietu,
 vėjas atliepia joms aidu graudžiu.

GYVYBĖS PRADAS VANDUO

JÖRG SPLETT

Ἄριστον μὲν ὕδωρ
Tauriausias iš daiktų yra vanduo.
Pindaras. *I olimpinė odė.*

Knygoje „Žemė žmonių planeta“ Antoine de Saint-Exupery aprašo, kaip trys maurų vadai Sa-vojoje išvysta krioklį:

- Eime, - tarė jiems gidas.
- Bet jie nepajudėjo iš vietos:
- Palauk...

Rimti, susikaupe jie tylėjo ir negalėjo atsiste-bėti šia didinga paslaptimi. Čia, iš kalno gelmių, tekėjo žmonių gyvybė, pats jų kraujas. Kiek čia per vieną sekundę išteka vandens, tokiu kiekiu galima atgaivinti išstisus karavanus, kurie, apduję nuo troškulio, prasmego amžinai tarp begalinių miražų ir sūriųjų ežerų. Čia jiems apsireiškė Dievas - argi jie galėjo atsukti jam nugarą? Dievas atvėrė savo šliuzus ir rodė savo galybę: maurai stovėjo nustėrę.

- Ką gi jūs čia bepamatysite daugiau? Eime...
- Reikia palaukti.
- Ko palaukti?
- Galo.

Jie norėjo palaukti, kol Dievui pabos taip siau-tėti. Jis bematant ims gailėtis, jis yra šykštus.

- Bet juk vanduo čia šitaip teka tūkstančius metų!..¹

TALIS

Čia kalbama ne apie gamtą kaip tokią, o apie žmogų. Tačiau klausimo apie žmogų neįmanoma atsieti nuo pasaulio apskritai aiškinimo, antra vertus, žmogus, klausiantis gamtą, jau klausia apie save patį. Taigi turime reikalą ir su pasauliu, ir su žmogumi, tad Vakarų filosofijos priešaušryje Talis ir paskelbė vandenį pasaulio pradū.

Nors ir ką sakytume, šitaip mums praneša Aristotelis, spėdamas, jog taip yra todėl, kad bet kokiame maiste yra drėgmės ir netgi šiluma atsi-randanti iš drėgmės, o ir sėkla visų pirma esanti drėgna (*Met. A 3 983 b*).

Mažai tikėtina, kad Talis tokį teiginį būtų priėjęs „induktyviai“. „Iš pradžių išniro vaizdas, aišku, jau nebe mitinis: vandenyje tarsi šapas plūduriavo žemė. Taigi vanduo buvo tai, kas visa laikė... Talio vandenį mūsų patirčiai lengviausia būtų perprasti įsivaizduojant tą pradą, kuris dar ir šiandien išnyra kai kuriuose metaforiškuose po-sakiuose. „O, kad tasai grubus niekingas kūnas sunyktų ar ištirptų kaip rasa!“ - trokšta Hamletas, o juk ir mums kartais atrodo, kad tuoj išsiliesime skausmu ar palaima.“²

Matyt, čia yra kas kita, negu tai, jog 60 % žmogaus organizmo sudaro vanduo. Taip, Jonijos gamtos filosofai naudojo tokį metodą - nuostabą

JÖRG SPLETT (g. 1936) - vokiečių filosofas, filosofinės antropologijos ir religijos filosofijos profesorius Frankfurte prie Maino ir Miunchene. Studijavo filosofiją pas Maxą Müllerį. Buvo Karlo Rahnerio asistentas. Svarbesni veikalai: „Hegelio mokymas apie Trejybę“ (*Die Trinitätslehre G.W.F.Hegels*, 1965), „Kalbėjimas apie šventybę“ (*Die Rede vom Heiligen*, 1971), „Dievo patyrimas mąstant“ (*Gotteser-*

fahrung im Denken, 1973). Spausdinamas straipsnis pirmą kartą buvo paskelbtas 1980 m. žurnale „Erdekreis“. Iš vokiečių k. vertė Giedrė Sodeikienė.

¹ De Sent-Egziuperi A. *Žemė žmonių planeta*. - Vilnius, 1962.

² Schirnding A. v. *Am Anfang war das Staunen. Über den Ursprung der Philosophie bei den Griechen*. - München, 1978. - S. 29 f.

keliančius dalykus įterpdami į įprastų dalykų eilę, sunaikindavo jų baugumą. Kad žemė dreba, kad žemę kažkas laiko, visa tai darosi suprantama, kai ji išivaizduojama kaip šapelis vandenyje. Taip pat tampa suprantamas jos susidarymas, reginti, kaip senkančiuose tvenkiniuose vanduo suplukdo įvairias sąnašas; jūras skrodžiančiam salos gyventojui nesunku tam reiškiniui pritaikyti didesnį mastelį.

Jei tokiu aiškinimu sunaikinama dievų galybė, tai pasaulio dieviškumo ankstyviesiems mąstytojams jis vis dėlto nesunaikina. Gerhardas Nebelis apibūdina Homero simbolius (kuriuose jau galima išvelgti panašų procesą): „Įaudrintas ir žudyti pasirengęs karių būrys palyginamas su bangų mūša, o per priešų tautas besiveržiantis didvyris vadinamas srauniu kalnų upeliu... Labiausiai laukiniai veiksmai paverčia žmogų vandeniu... Talis numano vandenį esant tikrove, slypinčia už visos realybės - kas gi jam būtų priešgyniavęs, regėdamas bent jau maurų pilies fontanus. Toji tikrovė - tai legendos apie pasaulinį tvaną, tai trykštantis kraujas, tekanti sėkla, jaunos gyvybės drėgmė, jūros gyvūnijos pasaulis, gyvūnų atsiradimas iš jūros, gėrimas ir vaisinantis lietus; kintamumas - garas ir ūkana, debesys ir rūkas, kruša ir sniegas, ledas ir upė, versmė ir tvenkinys, rasa ir pelkė, bet pirmiausia jūra, kuria alsavo joniečiai“³.

LIAUDIES PAPROČIAI IR SENASIS TIKĖJIMAS

Dabar palikime Talį. Pasižvalgykime po papročius, aprašytus vokiečių prietarų žodyne⁴, ir išvysime tokią pat patyrimo panoramą, kaip ir Gerharo Nebelio aprašytoji. Aš norėčiau apsireboti vien vandeniu; nekalbėsiu nei apie seiles, prakaitą ar šlapimą, nei apie ašaras, pieną, kraują arba (tai knygoje išvis neminima) spermą.

Vanduo ateina iš aukštybių kaip palaima. Tai-

Elniai prie šaltinio. VI a. Mozaika. Ravena, Gallos Placidijos mauzoliejus

gi dubuo lietaus vandens, pastatytas po lova, padedąs nuo pragulų; esąs išganytas tas, kam prilijo į iškastą kapo duobę (VII 607). Ypač daug gydomųjų savybių turi prieš aušrą surinkta rasa (VIII 78). Gyvybę teikiantis vanduo trykšta iš gelmių šuliniuose ir ežeruose, ir toji gelmė lygiai taip pat nepasiekiamo, kaip ir aukštybės („Jei pasieksi mano dugną, aš tave suėsiu!“ - VIII 1405). Prieš nederliaus metus išdžiūvusiuose šuliniuose atsirandą vandens⁵ (I 1675); maudydamosi moterys galinčios pastoti (II 810). Tekantis vanduo nusinešąs ligas: reikia įmesti vandenin tai, kas serga arba skauda; vietoj to galima įmesti gydytojo paženklintas šakeles arba popierių (II 1682 t.). Tačiau tekantis vanduo nusinešąs ir sveikatą, todėl virš jo negalima laikyti kūdikių, taip pat pieno, nes galinti užtrūkti karvė (II 1685).

Šeimyna reiškia vandens bendrumą. Nuotaka pasisveikindama išgeria stiklą vandens, o nauja merga turi įnešti kibire vandens (IX 108). Namų laimė iškeldijanti, jei iš kambario išnešamas pilnas kibiras (IX 117). Vandeniui apipilti arba apšlakstyti gyvuliai bei žmonės tampa vaisingi (IX 192 t.). Tačiau peržengti per palietą vandenį reiškia greitai mirti (IX 117).

³ Nebel G. *Die Geburt der Philosophie*. - Stuttgart, 1967. - S. 29.

⁴ Bächthold-Stäubli H. Berlin-Leipzig, 1927-1942 (10 Bde.).

⁵ Ir šiaip vanduo parodo ateitį (ten pat), reikia tam tikru

laiku pasižiūrėti į vandens dubenį arba - sudėtingiau - reikia vandenį prakalbinti pagaliukais, grūdais, vašku (IX 119 t.).

Mirusiajam įkandin pilamas vanduo, kad kiti žmonės (arba gyvuliai) nemirtų (IX 110 t.), kad pats numirėlis nesugrižtų (VIII 1090). (Meklenburgo krašte šalia merdinčiojo statomas pilnas kibiras, kad jame galėtų maudytis iš kūno išeinanti vėlė - IX 111 t.)

Nors vandenyje gyvenančios dvasios bei demonai (todėl, pavyzdžiui, į ežerą nevalia mėtyti akmenų, kad neprisišauktum jų keršto - X 171), vanduo saugas nuo svetimų kerų. Todėl lovos kojas reikia statyti į vandens dubenis, į pieną pilti vandens (IX 109), o „vandens“ arba „upės“ vardu šaukiamas šuo būsiąs apsaugotas nuo užkerėjimo (VIII 1582). Žinia, kai kur tikima, jog tuose namuose, į kuriuos turi ateiti mirtis, vanduo, užuot

Nojus išleidžia balandį. XII-XIII a. Mozaikos fragmentas. Venecija, Šv. Morkaus bazilika

* Iš jo gandras atneša vaikus. - Vert.

⁶ *Bhaviçyottaraçurana* 31, 14; cit. pagal: Eliade M. *Die Religionen und das Heilige: Elemente der Religionsgeschichte.* -

saugojęs nuo nelaimės, sugenda (IX 112). Apkritai vandenį sapnuoti reiškia mirtį (VIII 1005); mirties upė ir mirusiųjų salos yra jaunystės šaltinio ir vaikų tvenkinio* priešingybė.

RELIGINĖ SĄMONĖ

„Vandenie, tu esi visų daiktų ir visų būtybių šaltinis!“ - sušunkama Vedose⁶. Vandenyje slypi gyvybės sėklos, todėl nuo pat priešistorinių laikų vanduo, moteris ir mėnulis sudaro vaisingumo ratą, o, pasak įvairių kosmologinių sistemų, iki pasaulio atsiradimo būna vandens chaosas, pirmykščio vandens sūkurys (taip, pavyzdžiui, iš vandens atsirandą ir vaikai). Todėl vanduo ir senam bei ligotam žmogui galįs gražinti gyvenimą - tai gyvybės vanduo. Ypač svarbus čia „nevertotas vanduo“, kitaip sakant, šviežias vanduo, įpiltas į buityje dar nenaudotą indą ir dėl to išlaikantis „pirmykščio vandens“ galias. Kadangi gyvybės vandenį mituose ir pasakose įmanoma gauti tik nugalėjus mirtinus pavojus, jis dažnai trykšta iš požemių pasaulio. Todėl tenka kalbėti ir apie mirties vandenį, kurį, pavyzdžiui, Gilgamešas nugalėjo pasitelkęs pagalbon 120 žalgų (10 lentelė).

Vandenyje viskas „tirpsta“. Prausimas nuvalo. Panardinimas vandenin yra to, kas sena, pabaiga ir mirtis; tai pasakytina ir apie paskirą gyvenimą, ir apie tvaną bei vandenyno pergalę. Žmonės prausiasi ir maudosi prieš kulto apeigas arba tam, kad apsaugotų nuo nuodėmės, ligos bei pamišimo. Dievų ir deivių statulos nardinamos jūron, idant vėl įgytų galios (bei, gelbėjantis nuo sausros, prišauktų lietų).

Pasak kai kurių pomirtinio gyvenimo tikėjimų, vanduo taip numalšina „mirusiojo troškulį“ (ten pat, 228-230), kad jį iš tikrųjų nužudo, t. y. galutinai ištirpdo jo žmogiškąją esybę, kuri jam tebekečia skausmą arba dėl kurios jis vis dar kankinasi. Ir Heraklitas mini, kad tapti vandeniui sieloms reikiama mirti (fr. 36)⁷. Mirusiesiems troškuliui nu-

Salzburg, 1954. - S. 217.

⁷ Heraklitas. *Fragmentai* / Iš sen. graikų k. vertė Mantas Adomėnas // *Naujasis židinys.* - 1992. - Nr. 3. - P. 9. - Fr. 66

malšinti nešamas vanduo, bet jis juos turi ištirpdyti - tarsi augalo sėklą - iš naujo sudaiginti (*neóphytoi* = naujai išaugę). (Heraklitas, ten pat: „iš vandens - siela [atsiranda]“⁸.)

Visa tai leidžia suprasti šaltinių, ežerų bei upių kultus, kurie, nepaisydami visų permainų, nuo neolito laikų ištvėrė iki mūsų dienų; atitinkamų radinių bei papročių tebesama Prancūzijoje ir Italijoje. Dažnai tokios vandens šventovės būna ir orakulo vietos. Pitija, pranašai, kunigai prieš pranašaudami atsigerdavo iš šventojo šaltinio.

Okeaną, kuriame gyvena dievas Eja, babiloniečiai vadino Išminties Namais (233). Kaip pasakoja graikai, ten kas rytą iš jūros išeidavo dievas Oanas, pusiau žmogus, pusiau žuvis; jis „išmokė žmones statybos, amatų ir visų kultūros rūšių“⁹.

Upės ir šaltiniai yra dievai. Todėl trojiečiai aukojo Skamandriui arklius, Pelėjas - šaltiniuotajam Sperchėjui avis, Heraklis kovojo su upės dievu Nerėju. Tai svetimos ir įnoringos dievybės, „ko gero, ne tokios dieviškos“, kaip kitos, užtat stichijai artimesnės (Eliade, 235).

Nimfos ir najadės yra moteriškos būtybės, ežerai dažnai vadinami *metēres* (motinomis), o ir ramioji jūra savo „supančia vilione ir migdančia palaima“ (Eliade, 238) veikiau atrodo moteriška; tačiau įaudrinta ji „tampa pabrėžtinai vyriška“. Graikų dievo Poseidono skandinaviskasis atitikmuo vadinasi Egiras; jo jūros rūmuose prie stebuklingo puodo Himiro švenčiamos dievų šventės. Apskritai daugumos keltiškųjų padavimų mitinis stebuklingasis puodas, kuriame verda dievų gėrimas, yra vandenyno arba ežero dugne.

Ten gyvena slibinai, gyvatės, delfinai - slaptų žinių ir lobių sargai. Taip pat ir kriauklės, kurių simbolika tokia turtinga¹⁰. Prieš gimdamas, vandenyje gyvena ir žmogus.

Kas naudingesnis - vanduo ar ugnis? - klausė Plutarchas viename veikale, pradėdamas jį tais pačiais Pindaro žodžiais, kurie užrašyti ir šio pa-

svarstymo pradžioje. Vis dėlto čia turime reikalą su didesniu dalyku negu naudingumas - tai įtampa tarp antropologinio ir teologinio matmens. Pasak Gerhardo van der Leeuwo, tai įrodė „vienas Surinamo negras, tvirtinęs: žmogus negali gyventi be vandens. Į klausimą: O be ugnies? jis atsakė: Pone, juk ugnies negalima lyginti su vandeniu; ugnį gali pasidaryti žmogus, o vandenį - tik Dievas! Jis tęsė: Vanduo reikalingas visiems, kas gyva - žmogui, gyvūnams, augalams, tačiau tik žmogus negali išsiversti be ugnies“¹¹.

KRIKŠČIONIŠKA SAMPRATA

Suprantama, kad toks žinojimas ir mąstymas išlieka ir krikščioniškojoje tradicijoje. Čia, kaip paprastai, „malonė suponuoja prigimtį ir ją papildo“¹². Benediktinė Photina Rech, Odo Caselio mokinė, sutvėrimo simbolikai skirto veikalo antrame tome taip aiškina vandens simbolių¹³: atgimimo vanduo - gyvybės vanduo - išminties vanduo.

1.

Žodis, kuriuo vadovausimės, žengdami pirmąjį žingsnį, yra naktį Nikodemui pasakyti žodžiai: *Iš tiesų sakau tau: kas negims iš vandens ir Dvasios, neįeis į Dievo karalystę* (Jn 3, 5). Vanduo čia reiškia Marijos pavyzdžiu nekaltai prasidėtą motiną Bažnyčią. Tertulijono žodžiai atitinkamai byloja: *Numquam sine aqua Christus (de bapt. 9)*. Vandens gyvybės ir mirties aspektai susilieja apėiginame „judesyje panardinant vandenin, nes jo simboliškas prasmė yra atidavimas dvilypei vandens galiai; tai nusileidimas ir patekėjimas, seno sunaikinimas ir naujo kūrimas, mirimas ir atgimimas, mirtis ir prisikėlimas“ (311).

Čia vanduo nebėra vien pneumos apvaisinta motina; jis nurodo tai, apie ką dar bus kalbama -

(B 36).

⁸ Ten pat.

⁹ Ringgren H. *Die Religionen des Alten Orients*. - Göttingen, 1979. - S. 119.

¹⁰ Plg. Eliade M. *Ewige Bilder und Sinnbilder. Vom unvergänglichen menschlichen Seelenraum*. - Olten-Freiburg, 1958. - S. 161

ff (Die Symbolik der Muscheln).

¹¹ *Phänomenologie der Religion*. - Tübingen 2 1956. - S. 48.

¹² Thomas Aquinas. *Sth I* 1,8 ad 2; 2,2 ad 1.

¹³ *Inbild des Kosmos: Eine Symbolik der Schöpfung*. - 2 Bde. - Salzburg-Freilassing, 1966. - Bd. II. - S. 303-394.

pačią Dvasią. *Nuplausiu jus tyru vandeniu, būsite nuvalyti nuo visų savo nešvarumų.* - Jahvės žodžius skelbia Ezekielis, - *duosiu jums naują širdį ir atnaujinsiu jus nauja dvasia* (36, 25 ir t.). „Į vandenį jie žengia kaip mirę, o išnyra kaip gyvi“ (Hermas. *Ganytojas*, Reg. IX 16, 4). Pasak garsiosios Augustino formuluotės, kai prie prado prisijungia žodis, randasi sakramentas; tas žodis - kaip pradžioje - yra *Viešpaties balsas viršum vandens* (Ps 29, 3; Pr I, 2 t.).

Vis dėlto vandens simbolika atbaigiama ne brėkstančiame pasaulio sutvėrime, o didesniame ir sykiu per skausmą įgytame naujame kūrime: per mirtį ir prisikėlimą to, kuris savo kančią pavadino krikštu (Mk 10, 38; Lk 12, 50). Todėl vandeniui giminingas kraujas. Sulavesi saloje kraujas tekančiame vandenyje nuplauna nuo kaimo kraujomaišos dėmę, o Izraelyje neišaiškinta žmogžudystė būdavo išperkama, upelyje papjaunant telyčią ir vyriausiems nusiplaunant rankas su krauju sumišusiam vandenyje (Ist 21, 1-9). Tikėjimo žvilgsnis irgi mato „išsipildymą“, kai iš Nukryžiuotojo šono išteka vandens ir kraujo - *regėjusis tai paliudijo* (Jn 19, 34 ir t.), pasak trijų liudytojų - Dvasios, vandens ir kraujo (plg. I Jn 5, 7). Todėl Tėvai krikšto provaizdį išvysta Raudonojoje jūroje.

Tačiau avinėlio kraujyje išbalinami drabužiai (Apr 7; 14); neofitai gauna baltą šviesos rūbą: krikštas yra nušvitimas - *photismós*.

2.

Maža to, kad iš vandens gyvenimas gauna pradžių; jis lieka nuolatos su juo susijęs, toliau iš jo gyvena, jo trokšta. Šio skyrelio programiniai žodžiai skamba taip: *Palaiminti trokštantys...* (Mt 5, 6); *Trokščiančiam aš duosiu dovanai gerti iš gyvojo vandens šaltinio* (Apr 21, 6). Gyvybės vanduo yra gyvasis vanduo, tai - kunkuliuojantis, trykstantis vanduo; jis atgaivina, nes pats yra tekantis ir kita judina (kaip „gyvasis“ sidabras): „jaunystės šaltinis“.

Rojuje išteka didžiosios pasaulio upės. Ezekielis vizijoje regi jo sugrįžimą, nes iš šventyklos

šoninės sienos išstrykšta versmė, išsiliejanti plačia upe, atgaivinančia dvokiantį jūros vandenį; jos pakrantėse auga vaismedžiai, kas mėnesį vedantys vaisius (Ez 47, 1-12). Iš tikrųjų vanduo teka iš pačios dievybės - tai vaizduoja šumerų dievų paveikslai: dievai laiko apglėbę kunkuliuojančio vandens indus. Jėzus žada gyvojo vandens sroves iš jo *vidaus* (Jn 7, 38), pranešdamas apie savo išsiliejančios širdies kryžiaus įvykį, apie kurį jau buvo užsiminta¹⁴.

Tas šauksmas nuaidi paskutinę palapinių iškilmių dieną, apie kurios vandens bei vyno procesiją Talmude skaitome: „Kai palapinių iškilmėse išliejamas vanduo, gelmė kalba gelmei“ (Rech 362, Taan. 256). *Tvanas sušunka tvanui tavo kriokliams griaužiant* (Ps 42, 8); Vulgatoje (41): *abyssus abyssum invocat in voce cataractarum tuarum - gelmė šaukiasi gelmės tavo krioklių balsu* (ši posmą tradicija nuolatos, įžvelgdama perkeltinę žodžių prasmę, sieja su Dievo ir žmogaus santykiu).

Vanduo iš uolos, kuri galiausiai yra *pneuma* - Dvasia. Ji valdo *metánoia*, sugrįžimą, iš kur upės sugrįžta į savo pradžių, o su jomis ir mes. Aiškinant žodžio prasmę (ją tiesiog „apgręžiant“), Pamokslininko žodžiai vėlgi buvo skaitomi taip: *Į vietą, iš kur upės išteka, į ten jos tekėdamos vėl grįžta* (Koh 1, 7).

Taip pačiame tikinčiajame ima trykšti gyvojo vandens šaltinis į anžinąjį gyvenimą (anot Jėzaus žodžių, ištartų prie Jokūbo šulinio - Jn 4, 14). Gyvasis vanduo kužda jame, kaip rašo Ignotas pakeliui į kankinystę Romoje: „*Eime pas Tėvą*“ (I Rom 7).

3.

Taip mes priėjome trečiąją pakopą, „išminties vandenį“. Apie jį kalba Romos katalikų liturgijos Velykų antradienio *Introitus*: „Girdys jį išganingos išminties vandeniui, aleliuja“ (plg. *Sir 15, 3*). Pakrikštytieji žino, kad juos pakrikštijo ir pagirdė viena Dvasia (I Kor 12, 13).

Jau kalbėjome apie pranašiską vandens prigimtį. Išmėginant kaltinamąjį „Dievo teismu“,

¹⁴ *Haurietis aquas* vadinasi Pijaus XII Švč. Jėzaus Širdies Enciklika, pasirodžiusi 1956 m. gegužės mėn. Plg. Bea A.,

Rahner H., Rondet H., Schwendimann F. (Hrsg). *Cor Jesu*. - 2 Bde. - Roma, 1959.

vanduo ir išmintis sutampa. Odinas paaukoko vieną akį, kad galėtų atsigerti iš visažinio Mimiro šaltinio. „Kalbantis vanduo“ (*lalôn hydor*) buvo toji dovana, kurią gaudavo aiškiaregys. Kokia to žodžio gelmė atsiveria vyskupo kankinio laiške! „Manyje gyvas kalbantis vanduo man kužda: eime pas Tėvą.“

Mozė išskelia iš uolos vandenį. XII-XIII a. Mozaikos fragmentas. Venecija, Šv. Morkaus bazilika

Yra ir Letos, nugrimzdimo į nebylumą, vanduo, bet Hade jam priešais, dešinėje pusėje, trykšta šaltas Mnemozinos šaltinio vanduo. Antkapiuose, rastuose Petelijoje ir Kretoje, mirusiajam linkima išgerti ne užmaršties gėrimo, o atminties ir budrumo vandens¹⁵.

Iš tikrųjų gyvenimas yra pažinimas, o pažinimas - gyvenimas. Tačiau tikrasis gyvenimas, kaip sakoma Evangelijos pagal Joną atsisveikinimo kalboje, - *tai pažinti tave, vienintelį tikrąjį Dievą...* (Jn 17, 3). Tačiau „pažinti“ reiškia susivienyti

trykstančioje meilėje. Čia atsiveria galutinis dalykas: vanduo ne tik ketveriopu būdu teka iš Kūrėjo į pasaulį; jis ne tik atnaujina ir nušviečia kaip išganinga malonė savuosius; jis visų pirma trykšta kaip „šviesa iš šviesos“, nuo šviesos pas šviesą, triasmėmis pačiame Dieve.

KAITOS SIMBOLIKA

Baigdami dar sykį nugrėžkime savo žvilgsnį nuo tolimos perspektyvos, į kurią atveria kelią Talio žodžiai apie vandenį kaip pasaulio principą, ir apstokime ties žmogumi. Iš daugybės čia išvardytų aspektų pasirinksiame vieną: ir pats vanduo, ir aiškinimai apie vandenį ypatingu būdu susiję su kintamumu.

„Vandens apytakos rate“ vanduo pereina įvairias fazes ir būva įvairiausiose agregatinėse būsenose (Gerhardas Nebelis jas pradžioje suminėjo); vanduo įgyja visų įmanomų medžiagų spalvas ir skonį bei savo ruožtu pats keičia, nuplauna, ištirpdo visokias medžiagas. Žmoguje, kuris be jo negali gyventi, jis virsta įvairiausiais skysčiais bei syvais, bet ir žmogus savo aplinkoje jį keičia.

Kaip žmogus vertina tokią kaitą? Ar jis ją ir apskritai laiką regi kaip veržlią srovę, nešančią jį nuo jo paties ir gyvenimo ir plukdančią į bedugnę? „Neįmanoma dukart įžengti į tą pačią upę“ (Heraklitas, fr. 91)¹⁶. Taip, ar tai išvis įmanoma bent kartą? „Į tas pačias upes įžengiame ir neįžengiame, esame ir nesame“ (fr. 49 a)¹⁷. Taigi - identiško suirimas?

Vieni būtent to ir ilgisi ar bent jau ragina tai daryti ir atsisakyti išnykimo baimės. Kiti išsigelbėjimo ieško uolose ir akmenyse - šie neišnyksta. Bet jie nesuyra tik todėl, kad yra negyvi. Tai, kas neišnyksta, nemiršta, nes negyvena.

Tas pat pasakytina ir apie bėgimą platesne prasme į pastovią, nepaisant viso jos permainingumo, gamtą, taip mėginant pabėgti nuo savo istorijos ir skausmingo jos praeinamumo. Šiuo atveju žmogus trokšta užmaršties vandens - pietų

¹⁵ Rohde E. *Psyche. Seelenkult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen*. - Tübingen, 9-10 1925. - II. - S. 389-391.

¹⁶ Heraklitas. *Fragmentai*. - P. 7. - Fr. 40 c3 (B 91).

¹⁷ *Ten pat*. - Fr. 40 c2 (B 91).

jūroje, Nepale arba čionykštėse antikultūrose: kūno, narkotikų, nuasmeninančios meditacijos ekstazėje.

Tačiau budrus vanduo teka ir moko žmones pakilti ir eiti - ir „malūnininką“, kuris iš vandens išmoko „keliauti“, ir aną piligrimą, kurį vanduo jame pačiame šaukia pas Tėvą.

Kurlink veda kelias? Klausimas todėl nėra beprasmiškas, kad čia sykiu klausama ir apie paties kelio prasmę bei esmę. Jeigu upių tikslas suprantamas kaip jūra, tuomet susiduriama su skausminga alternatyva, kuri, Hölderlino nuomone, yra iškilusi upėms: arba tekėti skausmingo tolsmo nuo bedugnės kaina, arba mestis ir būti bedugnėje „susinaikinimo“ kaina¹⁸.

Kalbant konkrečiau, Hölderlino manymu, alternatyva yra iškilusi ne upei ir netgi ne tam, „kas mirtinga“. Jiems nebelieka nieko kita, kaip ilgėtis grįžti į visumą „trumpiausiu keliu“. „Juk Dievas sūnams nori sutaupyti lekiantį gyvenimą“; dievai „neretai trukdo žmogui ilgai džiaugtis šviesa, pastoja žmogaus kelią“.

Alternatyva apsinuogina tik netekusi to mitinio horizonto. Arno Plackas tą, mano supratimu, apgailėtiną situaciją - viena vertus nekantrus tikslo siekimas, kita vertus, nuobodį kasdienybės tėkmė - pavaizdavo kaip sklaidymą, nejučiomis primenantį Edgardo Allano Po „Malstremą“: „Juk visi nekantrūs klausimai apie tai, kas bus, kaip galutinę tiesą gauna atsaką apie galą, į kurį mes nenumaldomai lekiamo. Tačiau mes tik lekiamo, bet nepataikome, kol, sukdami ratus, atsispiriame sunaikinimo traukai... Puikiai žinodami, kad ne visada galėsime išsilaikyti viršuje, buvime, sklędami sukame savo ratus“¹⁹.

O kas būtų, jei patį tikslą būtų leista įsivaizduoti kaip gyvą vandenų žaismą? Tada namo viliojančioms vandenims žmogui, „trokštantiems vandeniui“ jame, pasak Paulio Claudelio antrosios Didžiosios Odės²⁰, atsilieptų tie pomėgių upeliai (*Ps 36*), kurių „arbatpinigiai“ Savojoje maurams atėmė žadą.

Prieš Dantę rojuje

[...] sušvytravo

Šviesos gyva srovė, kurios krantais
Gegužis barstė margą puokštę savo,
Ir žiezirbos, viršum bangų šimtais
Pakilę, tarp vešlių gėlynų sklido
Tarsi rubinai aukso apvadais,
Paskui, lyg nuo kvapų apsvaigę, krito
Vaiskion gelmėn, ir vos iš jų kuri
panirdavo, - kita jos vietoj skrido.²¹

Paskui, atgaivinusiam akis Dievo šlovės šviesos vandenyje, jam atsiveria gėlių ir brangakmenių grožybė kaip tūkstantlapė palaimintųjų rožė, žydinti šviesos ežero viduryje: Dieviškąja malone joje susijungė artuma ir toluma trykštančioje šlovinimo ekstazėje.

Galop jam atsiveria apačioje tviskantis it vairovystė pats trivienis šviesos vainikas ne kaip visų tų trykštančių vandenų kapas, o kaip amžinai gyva versmė. Ir čia regėjimas tampa bejėgis:

[...] ir dingo

Mana dvasia vaizduotės sukury...
Tačiau, lyg rato judesys pradėtas.
Mane jau meilė nešė - ta, kuri
Ir saulę valdo, ir erdves žvaigždėtas.²²

¹⁸ Plg.: *Der Rhein* ir *Stimme des Volks* // Kleine Stuttgarter Ausgabe 2, 149 ff u. 53 ff.

¹⁹ *Philosophie des Alltags*. - Stuttgart, 1979. - S. 87; plg. 65 ff. (*Unsere Wohnung in der Zeit, Vom Warten*) bei: Cioran E. M. *Lehre vom Zerfall*. - Stuttgart, 2 1979. - S. 31 ff (über die Sonntage des Lebens und den Menschen als Tier des Umwegs). Anksčiau negu pastarieji *condition humain* tarp *ennui* ir *déshonneur* aprašė Blaise Pascal, kaip lėkimą

bedugnės link, kurios žmogus kaip įmanydamas dedasi nepastebįs.

²⁰ *Oeuvre poétique* (Pléiade) 244; *Gedichte*. - Heidelberg, 1963. - S. 51. Plg. Splett J. *Wagnis der Freude*. - Frankfurt / M., 3 1984. - S. 136 ff (Hoffnung der Tränen).

²¹ Dantė Aligjeris. *Dieviškoji komedija: Rojus / Vertė A. Churginas*. - V., 1971. - P. 222.

²² *Ten pat*, p. 248.

TRYS T. MIRTYS

ANDRIUS JARAS

Pokštas

Kiekvienas žmogus yra kada nors pametęs kokią smulkmeną: monetą, rašiklį, sąsiuvinį su pačiomis svarbiausiomis, kaip tokiais atvejais atrodo, savo mintimis.

T. pametė pieštuką, paprasčiausią pieštuką ir niekaip negalėjo jo rasti. Ką tik pieštukas gulėjo ant stalo, ant pusiau prirašyto popieriaus lapo, o šit jo nebėra. Suprantama, atsitinka blogesnių dalykų; T. kiek paieškojo, tačiau neradęs, tiesiog paėmė kitą.

Bet netrukus dingo pats popieriaus lapas. Jis buvo jau visas prirašytas, ir T. buvo gaila jį prarasti. T. net manė, kad buvo užrašęs visai neblogų dalykų, o dabar būtų sunku viską iš naujo atkurti.

T. išgriozdė stalčius, apžiūrėjo pastalę, net keturpėscias perėjo per kambarį (ūmai pasisukęs skersvėjis galėjo lapą kur nunešti). Visos paieškos buvo bergždžios. Tiesa, po lova jis rado kažkokią sągą, bet, griozdžiant visus kampus, kažkur užsimetė ir ši. T. net nusijuokė. Tai, kad nieko nerado, kažkodėl pakėlė jam ūpą.

Visą savaitę nieko panašaus neįvyko, ir T. jau buvo užmiršęs tą keistą, bet kiekvienam suprantamą atsitikimą. Maža kas gali dingti. Savo užrašus jis nesunkiai atkūrė; keli naujai parinkti žodžiai gal buvo dar taiklesni negu ankstesniame tekste.

Bet sekmadienį dingo puodelis, mėgiamas, įprastas puodelis, iš kurio T. gerdavo kavą. Pieštukas galėjo nusiristi į kokią grindų skylę, ar galiausiai jį galėjo nusitempti kokia nukvošusi pelė, o popieriaus lapas, tarkime, vėjelio pagautas, išskristi pro langą (išties jam reikėjo apžiūrėti namo pasienį!), bet puodelio dingimą paaiškinti buvo sunkiau. Mielas, kavos aromatu kiaurai persisunkęs, neatplaunamas puodelis raudonais

žirniukais...

Antra vertus, - pasiguodė T., - tai vis dėlto smulkmenos. Štai, tarkime, jeigu dingtų mano knygų spinta... Puodelį galėjau kažkur paslėpti, pavyzdžiui, užsimiegojęs, ir dabar tiesiog neatsimenu, kur jį nukišau...

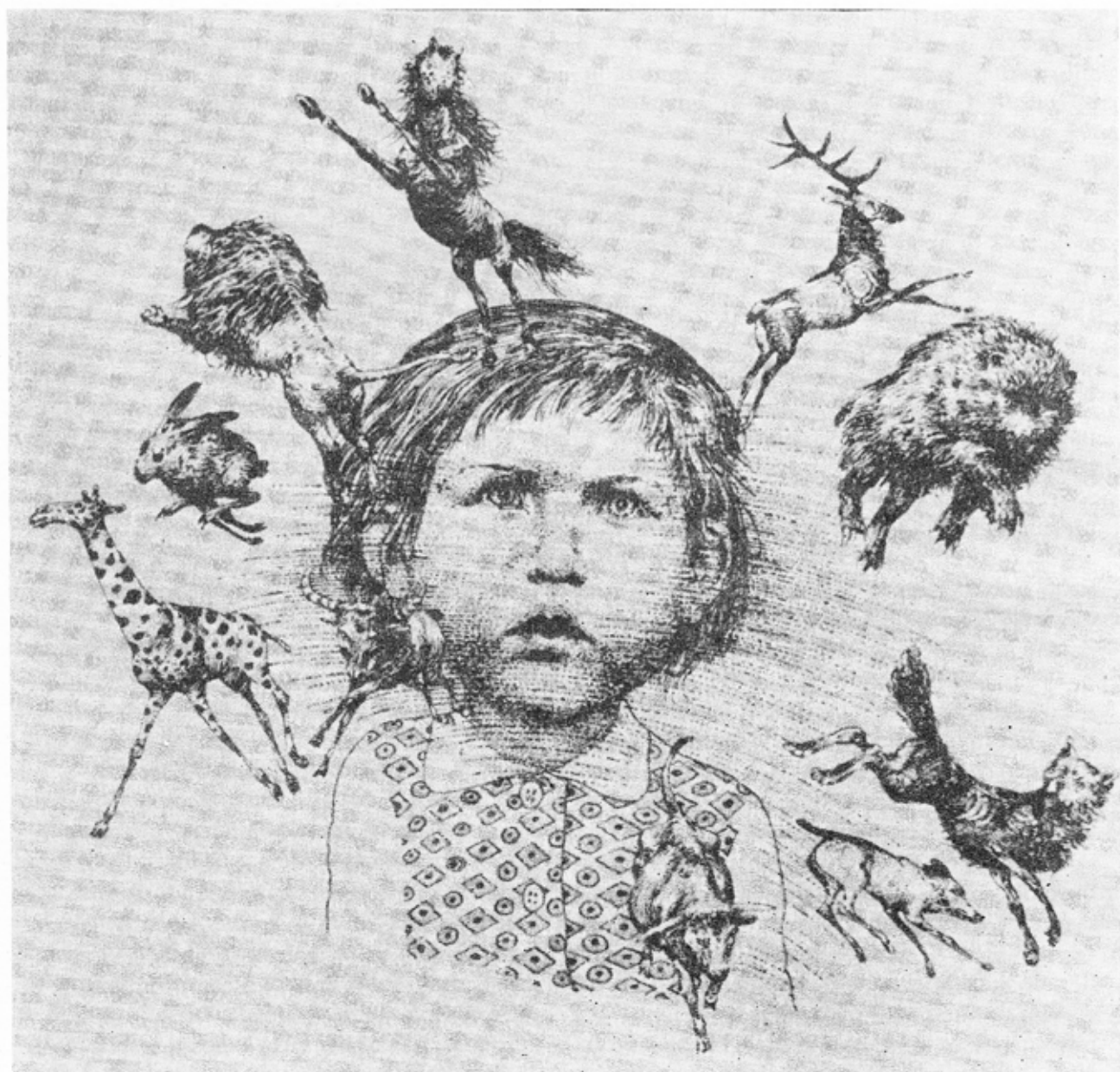
Kitą rytą T. nerado vienos šlepetės, kairiosios. Nebuvo įprasto puodelio (kavą teko gerti iš stiklinės), o iš virtuvės į kambarį T. šlepsėjo basas. Jei T. būtų turėjęs šuni, jis būtų pagalvojęs, kad šlepetės dingimas - šuns darbas, kad jis ją kur nuvilko ar net sudraskė. Galima suprasti, kad šuniui jo šuniškiems reikalams gali praversti šlepetė, bet puodelis... Juolab kai šuns nėra...

T. net ėmė įtarinėti, kad jo kambaryje užsiveisė nykštukai. Bet nebuvo kam pasiguosti: kiekvienas T. draugas, išgirdęs apie tokias juokingas bėdas, būtų tiesiog pasišaipęs ar pripasakojęs aibę panašių nutikimų.

Nykštukų hipotezė susvyravo dar po dviejų dienų: dingo T. chalatas. Jis buvo didelis, frotinis, gana sunkus (bent jau nykštukams), ir vargu ar anie maži padarėliai būtų galėję jį nusitempti.

T. pagalvojo apie kandis, bet kad kandys per nakt suėstų chalata... Neįtikėtina.

T. nutarė verčiau nieko negalvoti ir rytojaus dieną pasigedo dviejų lentynų, kur buvo sudėtos jo mėgstamiausios knygos. Nejau vagys? Tačiau kam jiems sunkios ir apšiurusios knygos? T. pasitikrino - jo vienintelis banknotas gulėjo piniginėje. T. buvo toks sukrestas, kad nenuėjo į darbą. Jis gulėjo ant sofos ir bukai stebeilijosi į lubas. Galiausiai nusprendė, kad geriausia būtų kuo nors užsiimti, pavyzdžiui, pirmiausia nusiskusti, ir nušlepsėjo į vonią, tačiau nerado nei

Albín Brunovský. *Ilustracija Lubomíro Feldeho knygai "Modrá kniha rozprávok"* (Bratislava: Mladé letá, 1974)

skustuvo, nei šepetuko, nei skutimosi kremu. Grįžęs iš vonios, pamatė, kad dingo jo rašomasis stalias.

T. sukrėstas atsisėdo ant sofos. Jis net bijojo dairytis aplinkui. T. pajuto vėšą ir suprato, kad dingo jo drabužiai. Kažkas darėsi ir jo kūnui. T. priėjo prie veidrodžio, bet ten atsispindėjo tik plikos sienos, savęs jis nematė.

Ir T. pagaliau suvokė, kas atsitiko, nors turėjo sau prisipažinti, kad viską ėmė nujausti daug anksčiau. Jis nežinojo, ar visada mirtis ateina šitaip atsargiai, švelniai pokštaudama, lyg norėdama nukreipti dėmesį nuo nenumaldomai artėjančių jos žingsnių. Bet tai buvo pokštas, švelnus ir grubokas drauge, kaip ir dera pokštui.

T. buvo juo patenkintas.

Erelis

T. žinojo, kad tai įvyks, anksčiau ar vėliau, nujautė nuo kūdikystės, o subrendus nuojauta virto įsitikinimu. Vieną rytą, pažadintas tylaus šnaresio savo kambaryje, jis atsimerkė ir išvydo ties kojūgaliu stovinčią pamotę: tamsios jos akys stebeilijosi į T., vildamosi siaubo jo žvilgsnyje, o plonos lūpos baigė tarti paskutinius užkeikimo žodžius.

T. neišsigančo. Supratęs, kad tai jau įvyko, jis pajuto nebent keistą palengvėjimą. Jis nežinojo, kuo jį pavers pamotė, tačiau tai nebuvo pernelyg svarbu; svarbiausia, kad įtampa pagaliau baigsis. Vis dėlto, supratęs, kuo jį pavers, T. nustebo, nes tai keistai nesutiko su pamotės neapykanta jam: pamotė galėjo T. paversti kirminu ar varle, kuo tik panorėjus.

Pamotė pavertė T. ereliu. Atidariusi langą, ji čiupo lazda ir ruošėsi vyti jį laukan, bet T. jau tupėjo ant palangės ir neatsigręžęs puolė žemyn.

Sparnai išsiskleidė patys, be jokių pastangų; jis sklendė kuo toliau nuo pilies. Retkarčiais suvasnodavo galingais sparnais ir vėl šimtus metrų galėdavo šliuožti oru. Jis tikėjosi, kad skrydis suteiks nepaprasto džiaugsmo; vis dėlto pasirodė, kad T., būdamas ereliu, negalėjo mėgautis šia žmogaus išsvajota, o paukščiui įprasta būkle. Apačioje driekėsi kalnai ir upės; aštrus erelio žvilgsnis matė kiekvieną smulkmeną; vis dėlto ir peizažai, slenkantys po jo sparnais, ir visokie gyviai, zujantys apačioje, jam neturėjo jokios reikšmės.

Čia, viršuje, tyro, gaivaus oro dykrose, apačia, jos gyventojai bei įvykiai buvo nebesvarbūs. Jis pakilo aukščiau ir įnėrė į debesis. Oras buvo

sunkus, drėgnas, ir erelis smarkiau suplasnojo, kol debesis liko žemai po juo, o pats jis atsidūrė po saulėta šalta žydruma. Kažkur toli horizonte iš debesų kyšojo galingų uolų siluetai. Erelis pasuko jų link.

Vienos uolos viršūnėje jis susisuko lizdą. Žemyn jo netraukė; jis net užmiršo, kad ten, apačioje, yra kitas pasaulis; kai vėjai nors trumpam nustumdavo debesis tolyn, atsiverdavo blyškus apačių peizažas, bet ereliui jis nė kiek nerūpėjo. Jis mito gyvatėmis, kurių net šiose aukštumose knibždėte knibždėjo, ir skraidydavo aplink uolas, tačiau jo skrydžiai vis trumpėjo ir trumpėjo. Išrėtėjusiame ore skristi nebuvo lengva, be to, nebuvo ir jokie reikalai. Galiausiai jis vien tupėdavo ant uolos viršūnės, atsukęs į siaučiančias vėtras.

Jo protas buvo neįtikėtinais skaidrus, mintys nepaprastai aštrios; jis žinojo, kad gali išspręsti visas problemas, tačiau čia, aukštybėse, problemų ir klausimų nebuvo ir negalėjo būti. Mintys neturėjo kuo užsiimti, jos buvo perregimos it vortinkliai; jis mąstė kažkokias struktūras, skaidrias kaip kristalas; jos slinko pro jo intelektą, jas buvo galima keisti, pertvarkyti, konstruoti iš naujo, tačiau tai neteikė jokio pasitenkinimo ir neturėjo jokios prasmės.

Galop jis nieko nebemąstė; akis erzino šviesa, ir jis tupėdavo užsimerkęs, sustingęs; jo plunksnas šiaušė čia, aukštumose, niekada nenurimstančios vėtros, tačiau jis buvo su jomis apipratęs ir nieko nebejuto, net mirties, kuri neatnešė jam nei siaubo, nei palengvėjimo.

Atrakcionas

Į miestelį, kuriame gyveno T., atkeliavo kilnojami atrakcionai. T. nebuvo didelis jų mėgėjas, tačiau miestelis tokių dalykų dar nebuvo regėjęs. Visi vaikai, žinoma, tuoj pat subėgo prie margų

karuselių bei sūpynių, o vyresnieji iš pradžių apsimetė, kad jų visos šios pramogos nė kiek netraukia, bet vėliau neištvėrę, neva lydėdami savo atžalas („Kad nenukristų“, - sakė jie), sukosi

ant žydrai ir raudonai išdažytų arkliukų ar tirpstančia širdimi kėlėsi į svaiginantį apžvalgos rato aukštį.

Vieną pavakarę T. irgi, lyg neturėdamas ką veikti (nors ištis neturėjo ką veikti), nuėjo į miestelio parką. Jis apsidžiaugė, kad niekas pernelyg juo nesidomėjo: ir suaugusieji, ir vaikai buvo stačia galva pasinėrę į savo žaidimus. T. pasivažinėjo apžvalgos ratu (iškeltas į patį viršų, jis jautė šaltą tuštumą pilve ir bijojo, kad tik nesugestų ratą sukantis variklis), apsisuko karuselėje (tačiau labai greitai nulipo nuo salotų spalvos dramblio, nes ėmė darytis bloga). Iššovęs kėlis šūvius tire ir, žinia, nepataikęs (šautuvo konstrukcija buvo pasenusi, jis iš karto tai pastebėjo), T. jau baudėsi grįžti namo, bet netoli išėjimo pamatė įmantrų medinį pastatą, stulbinantį savo dydžiu, kurio anksčiau kažkaip nebuvo pastebėjęs.

T. priėjo prie atrakciono tarnautojo ir paklausė, kas per vieni šitie rūmai. T. buvo atsakyta, kad šie rūmai yra stebuklingi, apie juos svajotojų ištisos alchemikų ir mistikų kartos. Šiuose rūmuose galima sutikti Dievą; čia užsukęs keleivis bemaž neišvengiamai jį pamatys.

T. pamanė, kad tai ne kažin kokia naujiena: pas Dievą galima patekti per vienuolyno celę, per ligoninės palatą, netgi pranerti pro kartuvių kilpą. Tačiau atrakciono tarnautojas jį pataisė: šie rūmai, pasak jo, buvo ypatingi ir nepakartojami. Pas Dievą reikia eiti visą gyvenimą, bet tik paskutinę jo akimirką, ir tai dar galbūt, išvysi kviečiantį Jo rankos mostą. Arba atstumiantį; tokia galimybė visada išlieka. Bet rūmai, - pakartojo atrakciono tarnautojas, - rūmai yra ypatingi. Viename jų kambarių ar salių buvo galima rasti Dievą. O gal kurio nors koridoriaus gale.

T. pasiklausė, kiek kainuoja bilietas į rūmus, ir nustebe išgirdo, kad kaina mažesnė net už pasivažinėjimo karusele. T. kiek pagalvojo ir nutarė, kad nieko ypatinga nepraras, o jei pasiseks, galės sutaupyti visą savo gyvenimą ir rasti Dievą ne dienų pabaigoje, po sunkių ir alinančių kelionių, kovų su savo aistromis ir menkyste, o jėgų pilnatvėje, tiesiog paklaidžiojęs gražiai išpuoštomis menėmis. T. apsisprendė, ir gavo leidimą įžengti į rūmus.

T. buvo liepta prieiti prie niekuo neišsiskiriančių ir netgi kiek apsilaupusių durų. Prie jų stovėjo sulinkęs senukas ir, plėsdamas bilieta šaknelę, įkyriai klausinėjo, ko T. ketinąs ieškoti šiuose rūmuose. T., suprantama, negalėjo blaškyti dėmesio; neatsakydamas susikaupęs jis žengė pro duris. Jis išvydo ilgą, blausiai apšviestą koridorių; žalias kilimo takas vedė tolyn. Koridoriuje buvo daugybė durų, o toliau į viršų vedė marmuriniai laiptai. T. pamanė, kad nesunkiai susitvarkys, ir nusprendė ieškoti nuosekliai, nesiblaškydamas ir elgdamasis rimtai bei oriai, kaip dera Dievo ieškančiam subrendusiam vyrui.

Jis pravėrė pirmas iš dešinės duris. Graži varinė rankena, vaizduojanti liūto galvą, lengvai pasidavė jo delnui. T. buvo girdėjęs ar kažkur skaitęs, kad Dievas šventosiose knygose lyginamas su liūtu, ir pamanė, kad tai geras ženklas. T. smalsiai dirstelėjo kambario vidun, tačiau šis buvo tuščias. Negana to, nešvarus - grindis dengė dulkės; matyt, čia seniai niekas nevaikščiojo. Nuo sienų karojo atplyšę žydrų tapetai su auksinėmis žvaigždutėmis, ir T. pagalvojo, kad tai miesčioniško skonio požymis. Virš jo galvos, palubėje, didžiulį platų tinklą mezgė voras. T. jau norėjo grįžti atgal į koridorių, tačiau pamatė dar vienerias duris tamsiausiame kambario kampe. Prisiminęs, kad nusprendė ieškoti iš cilės bei nuosekliai, T. pasuko durų link, girdždamas batais ant negrabiai suleisto (ar išklibusio) parketo. Šių durų rankena buvo paprasta, net per siaura ir nemaloni rankai.

Antras kambarys pasirodė jau didesnis, ir jį buvo galima pavadinti prabangiu. T. išsyk pasijuto maloniau. Gražūs ažuoliniai krėslai labai aukštomis atkaltėmis, išmušti tamsiai mėlynu aksomu, stovėjo aplink baltą marmurinę stalę; ant šio pastatytas dulkėtas seno vyno butelis ir blizgančios krištolinės taurės. T. pamanė, kad tai ištis puiki vieta, kurioje, matyt, galima patogiai sėdėti krėslė, gurkšnoti seną Nojaus vynuogynų vyną ir šnekėtis su Dievu apie įvairius išmintingus dalykus; matyt, tam kambarys ir buvo skirtas. T. pasijuto esąs tikrame kelyje, bet jį kiek nemaloniai nuteikė ketverios durys, vedančios iš kambario. Durų keistai daugėjo, o juk T. ką tik buvo pravėręs pirmąsias.

Spėtinai atidaręs arčiausiai esančias, T. sutriko dar labiau, galimas dalykas, net išizeidė. Už jų tiesėsi ilgas koridorius, šįsyk išklotas tamsiai raudonu, Bordeaux vyno spalvos kilimu, ir abiejuose koridoriaus pusėse buvo matyti daugybė durų. Koridoriaus galas skendėjo prietemoje, ir nebuvo aišku, kiek jis tęsiasi. Sunerimęs T. grįžo atgal ir pravėrė antras duris, net negalvodamas apie rankenų formą. Už jų plytėjo dar vienas koridorius, tik visiškai neapšviestas, juodas ir drėgnas, kvėpėjo pelėsiais ir rūsiu. Už trečių durų T. išvydo tuštutėlaitį kambarį ar greičiau kamarėlę ir stipriai patraukė ketvirtąsias. Nors T. jautė, kad rūmai gali pateikti įvairiausių netikėtumų, vis dėlto apstulbo išvydęs didžiulį rugių lauką (o gal kviečių - T. neskyrė javų rūšių): javai svyravo lengvame vėjelyje, o iš kažkur toli sklido prislopintas varpų gaudesys.

Norėdamas įsitikinti, kad čia nėra kokios optinės apgaulės, T. paėjęs kelis žingsnius į priekį, tačiau tuoj pat įsitikino, kad visa, ką regi, yra paprasčiausias ir kuo tikriausias javų laukas. T. nutarė skubiai grįžti atgal, tačiau, atgalia ranka griebęsis durų rankenos, jos neapčiuopė. Apsigręžęs pamatė, kad durų neliko nė pėdsako. Jausdamas gerklėje spurdantį nevilties gumulą, T. ėmė blaškytis į kairę ir dešinę, mėgindamas rasti vietą, pro kurią įžengė į šiuos laukus, deja, veltui. Ir tik po kurio laiko jam šovė į galvą mintis pažvelgti į savo pėdsakus, tačiau jau buvo per vėlu: T. pats juos užtrypė.

T. ėmė jausti kylantį alkį, be to, vakarėjo, ir jis nuėjo tenlink, kur gaudė varpai. Mažą miestelį jis pasiekė temstant, bet dar be vargo sugebėjo rasti smuklę. Išklausęs jo istoriją, smuklininkas paguodė T. ir pareiškė, kad šiame miestelyje gyvena daugelis tų, kurie kažkada įėjo į Rūmus; galimas dalykas, o gal net visai tikra, jog šie laukai ir šis pasaulis yra ne kas kita, kaip Rūmų dalis, ir, jeigu jau buvo pažadėta, Dievą visiškai sėkmingai galima rasti ir čia. T. pasiteiravo smuklininko, kur tie žmonės, kurie atvėrė kitas Rūmų duris. Gal jie rado Dievą viename kuriame kambaryje, dabar šnekučiuojasi su juo prie vyno taurės ir yra laimingi? Smuklininkas dar kartą pripildė T. taurę (vynas, prisipažino T., buvo neblogas), pakraipė galvą ir

pasakė, kad kas žino, gal tie kiti irgi anksčiau ar vėliau čia ateis; šiaip ar taip, ir šis pasaulis esąs visiškai neblogas. Čia kartais lyja, kartais šviečia saulė, kartais vieno ar kito per daug ar per mažai. Bet gyventi galima.

Smuklininkas nulydėjo T. į jo kambarį. Nustebęs T. pamatė, kad ir iš čia vedė ketverios durys, tačiau patikrinimą nusprendė palikti rytojui. Jis miegojo ramiai ir kietai; pažadino jį šeimininkas su pusryčiais. Užkandęs T. susirado šeimininką, pareiškė ketinąs išeiti, dėkojant už prieglobstį ir norįs atsiskaityti. Smuklininkas dar bandė T. įkalbinėti, siūlydamas pasilikti čia. Tačiau kai T. ryžtingai atsisakė ir išsitraukė piniginę, smuklininkas kažko išizeidęs papurtė galvą: T. jam nieko neskolingas, priglobti pakeleivius - ne darbas, o didelis džiaugsmas. Nustebęs T. įsikišo piniginę atgal į kišenę.

Grįžęs į savo kambarį, T. atidarė vienerias duris ir su palengvėjimu pamatė jau pažįstamo stiliaus koridorių, ištiestą baltu kilimu. Nedvejojdamas jis įžengė vidun. T. vylėsi grįžti į pirmąjį koridorių ir manė, kad visi jie turėtų kažkaip susieiti. Ieškodamas pirmųjų durų, T. pastebėjo pusamžį vyriškį, kuris stovėjo koridoriuje ir nieko neveikė, tarsi būtų kažko laukęs. T. nutarė pasinaudoti palankia proga ir paklausė, kaip rasti žaliajį koridorių. Vyriškis paaiškino ir pasiteiravo, ką T. čia veikia. T., nors ir neturėjo laiko, papasakojo savo istoriją.

Jo nustebimui, vyriškis apsilblausė ir liūdnai tarstelėjo, kad T. jau kelis kartus buvo sutikęs Dievą. T. pamanė nesupratęs ir paprašė, kad nepažįstamasis pakartotų savo žodžius. Tasai kantriai paaiškino. Senelis, kurį T. sutiko palei rūmų duris, buvo ne kas kita, kaip Dievas. Kadangi T. nutarė eiti pas jį, Dievas pasistengė, kad T. kelionė būtų kiek galima trumpesnė, ir pasirodė jam prieš pat duris, tačiau T. jo neatpažino. Vėliau Dievas pasirodė kambaryje su atplyšusiais žydrais žvaigždėtais tapetais; jis apsireiškė kaip palubėje voratinklį mezgęs voras. Ir tada T. nesugebėjo jo atpažinti. Vėliau Dievas prisiėmė smuklininko pavidalą (nes kurgi yra matęs smuklininką, atsiskaitantį užmokėsčio?). Bet T. neatpažino Dievo nė šį kartą.

T. susiėmė rankomis už galvos. Pasirodo, Dievas jo ieškojo ir net smarkiau, negu T. ieškojo Dievo. Jis ėmė klausinėti vyriškio, kaip galėtų visas šias klaidas atitaisyti. Pašnekovas liūdnai lingavo galvą ir sakė, jog Dievas gali pasirodyti bet kokių pavidalų, ir čia padėti gali vien tikėjimas, paklaikęs tikėjimas. T. atsakė, kad jis nepažįstas Dievo, nežinaš, kaip šis atrodo. Nepažįstamasis vėl pradėjo kalbėti apie tikėjimą, apie tai, kad už kiekvieno žmogaus reikia išžvelgti Dievą, nes jis kalba į tave kiekvieną akimirką ir pasirodo daugeliu pavidalų, kurie beveik visada yra tau ir tik tau tariami jo žodžiai. Ir ypač į kiekvieną pavidalą kreiptinas dėmesys šiuose rūmuose. Tačiau T. vis klausinėjo, ir nepažįstamasis atsakė, kad Dievo išvaizda - keistas klausimas. Dievas nežiūri į veidrodį ir vargu ar galėtų pats pasakyti, kaip jis atrodo, t. y., galėtų, žinoma, bet jam tai neįdomu.

T. nebesiklausė pašnekovo ir, apimtas nevilties, perėjo į kitą kambarį. Tą pat akimirką pasirodė, kad jis jau išėjo iš Rūmų ir atsidūrė prie įėjimo, kur dar taip neseniai matė senelį. Dabar jo niekur nebuvo matyti.

Pagaliau T. suprato, kad jį ką tik kalbinęs nepažįstamasis ir vėl buvo Dievas, veltui mėginęs patraukti T. dėmesį labai jau perregimomis užuominomis.

T. nuėjo prie kasos ir pasisakė, kad jam nepavyko, kad atrakcionas, matyt, sugedęs ir neveikia. Jam be ilgų kalbų grąžino pinigus, tačiau T. nuotaika nuo to nepagerėjo.

Nuliūdęs T. stovėjo prie Rūmų, žinodamas, kad tokios progos nesikartoja ir kad jis prarado tiek daug, jog dabar turės gailėtis ir graužtis visą gyvenimą. Tačiau čia, jė nuostabai, priėjo atrakciono darbuotojas (jį T. anksčiau matė besišnabzdantį su kasininku) ir, išgirdęs apie T. nesėkmes, kurias greičiau galima pavadinti apmaudžių nesusipratimų grandinėle, pasakė, kad iki atrakciono uždarymo yra ganėtinai laiko, ir T. gali bandyti dar sykį. T. gavo naują bilietą ir bemaž bėgte nudūmė atgal prie Rūmų, prisiekinėdamas jau niekad nedaryti tokių klaidų.

Bilieto šaknelę nuplėšė maža mergaitė, kuri jį pasveikino, matyt, ką tik išmoktu kniksu, tačiau

nieko nežinojo apie senelį kontrolierių. T. pyktelėjęs įlėkė į vidų ir nesunkiai rado kambarį, kuriame matė vorą. Iš pradžių jam nutirpo širdis, nes voro senoje vietoje nebuvo, bet geriau apsidairęs, T. pamatė jį. Šis buvo tiesiog nuropojęs į šalį. Taigi T. rado Dievą.

Bet dabar T. nežinojo, ką turi daryti. Pamaštes jis atsiklaupė priešais vorą ir pasimeldė, bet niekaip negalėjo susikaupti, o ir voras visiškai nereagavo. T. mandagiai kostelėjo, nelabai gaudydamasis, kaip pradėti pokalbį su Dievu, juolab tokiu keistu pavidalu. Voras krustelėjo, bet veikiausiai dėl to, kad kosulio sukeltas vėjelis pajudino voratinklį. Ant T. rankos nutūpė musė; T. sugriebė ją klastingu ir gudriu judesiu ir, šiek tiek spustelėjęs tarp pirštų, mestelėjo į voratinklį. Jis pataikė. Voras kiek išsigando staigaus judesio, tačiau po minutėlės skubriais žingsneliais nutipeno prie musės ir apkabino ją visomis kojomis. T. pamanė, kad jo auka priimta.

T. vėl atsiklaupė, tačiau niekaip negalėjo patikėti, kad jo susitikimas su Dievu turėjo įvykti būtent šitaip. Jis pajuto už nugaros prasiveriant duris ir atsigrėžė. Tarpduryje stovėjo ta pati mergaitė ir, žiūrėdama į jį, kikenė. Pastebėjusi iširdusį ar sutrikusį T. žvilgsnį, ji susidrovėjo ir pareiškė, kad T. atidavęs jai savo bilietą, bet užmiršęs nuplėštą atsiimti, o taip negalima. Ką jau ką, o taisykles ji žinanti, kitaip nestovėtų prie įėjimo.

Įveikęs save, T. prisivertė paklausti, ar šis voras išties yra Dievas. Mergaitė suprunkštė. Kaip tada Dievas atrodo? Mergaitė atsakė, jog Dievas - rimtas (ji taip ir pasakė - „rimtas“) senelis žila barzda, sėdintis auksiniame soste. T. pasiteiravo, iš kur ji tai žinanti, ir mergaitė prisipažino mačiusi tokį paveikslėlį.

T. įtūžo ir nesusivaldęs užriko ant mergaitės. Ši lėkte išlėkė iš kambario, ir T. net pasijuto kiek nejaukiai, bet pasiteisino, kad visa ši istorija - viena apgaulė, o, kadangi jis buvo apgautas, tai turi ir teisę niršti.

T. pakėlė akis ir pamatė vorą, kuris dabar buvo keistai padidėjęs ir apvaliomis akimis įsistebeilijęs į jį. T. pasidingojo, kad grindys po juo kiek siūbuoja, nors negalėjo suprasti, iš kur toks įspūdis.

Tai ne apgaulė, - pasakė voras. - Ši mergaitė ir

buvo Dievas. Kodėl tu manai, kad voro pavidalu Dievas gali pasirodyti, o vaiko - ne?

T. apleido paskutinės jėgos. Nepaisydamas, kad išsiteps, jis atsėdo ant grindų. Jos suposi.

Dievas negali taip manęs apgaudinėti! - pasiskundė T. - Man juk buvo pažadėta, kad sutiksiu Dievą, o tiek kartų buvau apgautas.

Bet juk tu buvai sutikęs Dievą, ir dar tiek kartų! - priekaištingai ir visiškai logiškai pastebėjo voras. - Ir jis tau siūlyte siūlėsi įvairiausiais pavidalais, sumažėdamas taip, kad tau būtų patogiau su juo bendrauti. Negi manai, kad išvertum Dievą veidu į veidą?

Aš nebegaliu, - desperatiškai atsiduso T. - Man buvo pažadėta... Gal tai sapnas?

Žinoma, sapnas, - oriai pareiškė voras. - Tai sapnas, kuriame Dievas tau pasirodė ir rodosi

toliau. Šis sapnas ir yra Dievas, kaip jis tau rodosi šią akimirką. Sapnas apie susitikimus su Dievu, kurie, nors ir susapnuoti bei neįvykę, vis dėlto yra realūs ir atsitikę. Tai, kas tau pažadėta, gavai su kaupu. Šis sapnas ir yra Dievas, toks, kokį tu ir tik tu gali matyti.

T. ūmai apsižiūrėjo, kad vorelis tapo didžiuliu, milžinišku voru, o jis pats - tai ta voratinklin įmesta muselė.

Voras artėjo prie T., didžiulės jo akys siurbė jį gilyn it bedugnės, ir T. pajuto, kad trokšta panirti į jas, susilieti su jomis, ištirpti kažkokiame milžiniškame vandenyne... Tačiau T. buvo tik muselė ir negalėjo ištirpti milžiniškame, siūbuojančiame voratinklyje; jį ištirpdyti galėjo tik voras, ir T. tegalėjo laukti.

Bedugnės akys vis artėjo.

APIE BALTŲ IR IKIKRIKŠČIONIŠKOSIOS LIETUVOS MUZIKA

VYTAUTAS LANDSBERGIS

Ateis metas, kai lietuvių muzikologai ims rašyti išsamią Lietuvių muzikos istoriją. Reikės apimti visus laikus, panaudoti visas įmanomas žinias. Ir visai nesunku numatyti ypatingus sunkumus, kurie lies labiausiai nuo mūsų dienų nutolusius laikus. Šis darbas yra tik bandymas, apmatai ta linkme, faktų, išvadų ir prielaidų sisteminimas, ir tepadeda jis taip pat išsiaiškinti kai kurias pamatines nuostatas, metodologinio pobūdžio dalykus. Darbe naudojami ir siūlomi tokie metodologiniai principai:

- baltų etnis bendrumas leidžia bent iš dalies priskirti žinias apie vienos genčių grupės papročius kitoms gentims (pvz., prūsų - lietuviams);

- žinias apie grynai muzikinius apeigų elementus leistina papildyti loginio pobūdžio argumentacija (pvz., neįmanoma, kad tokie elementai nebūtų egzistavę);

- krikščioniškasis ir ikikrikščioniškasis laikotarpis lietuvių muzikos istorijoje nėra chronologiškai tiksliai atskirti oficialiųjų Lietuvos krikšto datų (1387, 1413), t.y. šios datos turi tik sąlyginę reikšmę (krikščionybė plito ir anksčiau, minėtini karališkojo krikšto 1251 metai; pagoniškos apeigos išlikdavo ir vėliau);

- į rekonstruojamą muzikinės kultūros vaizdą turi patekti duomenys, susiję su įvairių etninių grupių valstybine priklausomybe ir tarpvalstybiniais ryšiais;

- senosios (taip pat ir ikikrikščioniškosios) kultūros vaizdo rekonstrukcijoje reikia atsisakyti muzikos skirstymo į „folklorą“ ir „profesionaliąją“

kūrybą; pirmenybė teiktina kitiems išėjies taškams, kaip antai: užrašomoji ir neužrašomoji muzika, vietinės kilmės ir „importinė“ muzika, pagrindinių etninių gyventojų ir ateivių arba užkariautojų muzika.

Antai senųjų baltų, kaip ir kitų tautų, įvelgiamos dvi pagrindinės daugiau ar mažiau profesionalizuotos muzikinės kultūros sritys: rūmų bei religinė muzika. Buitinė muzika, susijusi su ankstyvojo feodalizmo visuomenės žemesniojo luomo papročiais, gali būti priskirta senajam folklorui; vėliau jiniai turėjo absorbuoti dalį pagoniškosios religinės apeiginės muzikos, kurią persekiojo krikščionys valdovai ir dvasininkai. Kita vertus, apeiginė muzika, atliekama aukštesniojo luomo aplinkoje, funkcionavo kaip rūmų kultūros reiškinys.

Straipsnyje apžvelgta duomenys, teikiami 1249 m. Christburgo sutarties, metraštininkų bei istorikų Petro von Dusburgo, Jano Długoszo, Motiejaus Strijkovskio, taip pat šiuolaikinių tyrinėtojų, liečiantys pagonių baltų papročius, žynius ir giesmes, lyginant tai su vėlesniais folkloriniais arba folklorizuotais lietuvių tautinės kultūros reiškiniais.

Tautų muzikinės kultūros ištakos slypi neatmenamuose laikuose. Muzikinė historiografija stovi ant tų laikų slenksčio dažniausiai nuleistomis rankomis. Nesant rašytinių šaltinių, būtina pasi-

konferencijoje.

VYTAUTAS LANDSBERGIS (g. 1932) šį straipsnį parengė pagal pranešimą, skaitytą 1987 m. Pabaltijo muzikologų

telkti archeologiją ir mitologiją, gilintis į šių mokslų muzikinius aspektus. Tačiau tai sunkoka, todėl nuleistose rankose atsiranda judesių lengvumas. Priešistorinių žinių spragos užpildymui pamėtėjama kai kas iš folkloristikos. Susidaro pažįstamas apybraižas, o dažniausiai enciklopedinio straipsnio modelis: pirmiausia „priešistorijai“ kažkoks lyg „nuo amžių duotas“ folkloras, o po to neva iš jo išaugusi, besiplėtojanti laike muzikinė kultūra su savo istorine faktografija.

Folkloras pats paneigia tokią nuostatą, nors iš dalies ir patvirtina.

Tai, kad kultūros reiškiniai negali būti neistoriniai, t.y. esantys už laiko ribų, nereikalauja komentarų. Vis dėlto folklore esama pastovumo elemento, *išsaugojimo* tendencijos - ir iš tiesų nedingsta jame užkoduoti atmintis apie vadinajamą žmonijos „vaikystę“. (Savo ruožtu reikia pasakyti, kad pati žmonija niekada nelaikė ir šiandien nelaiko savęs vaikiška.) Šis pastovumo elementas, kaip matyti, būdavo palaikomas nebylios bendruomeninės konvencijos arba sutarties mechanizmų. Jiems galima priskirti: priklausomybę nekintamiems kasdieniams žanrams, tam tikrą grožio modelį ir reikšmę. Kaip žinoma, netgi praradęs suvokiamą reikšmę ir vienintelio (normatyvinio) grožio savybes, folkloras gyvena ir toliau kaip įprastinis reiškinys, besiremiantis buitimi ir atmintimi.

Atmintis taip pat gali būti sąmoningai nesuvokiama; kai mokslas pamėgina ją atgaivinti, pavyzdžiui, nustatydamas folkloro bruožus, būdingus pirmąsias bendruomeninės santvarkos menui, medžiotojų ar žemdirbių kultūroms, folkloras tampa tiek istorinių, tiek priešistorinių žinių šaltiniu.

Antrasis iš nurodytų pastovumo mechanizmų - save išsaugantis grožio modelis - taip pat turi svarbios informacijos, kurios perskaitymas neturėtų atrodyti esąs vien loginis, spekuliatyvus. Antai turime rafinuotai išstobulintą lietuvių sutartinių sandarą ir stilių. Tokios dainos negali būti atsitiktinis, trumpalaikis reiškinys. Jose slypi geležinis modelis, padėjęs žanrui išlikti neįtikėtinoje visuomeninėse permainose. Tas modelis yra aukštos kultūros su giliomis šaknimis liudijimas,

o pačios sutartinės - dainos bei instrumentinės pjesės - tikra lietuvių tautos klasikinė muzika.

Visai būtų galima teigti, kad šis geležinis modelis senesnis už geležies amžių. Tačiau labiau įtikėtiniems samprotavimams nepakanka vienos kitos prielaidos, reikalingas jų kompleksas, o jis ryškėja susiduriant duomenims iš folkloro ir istorinių, etnografinių, kitų rašytinių ir netgi archeologinių šaltinių.

Esama daugelio priežasčių manyti, kad toks kompleksinis traktavimas leis įžvelgti senajame folkloro sluoksnyje ankstesnės religinės apeiginės ir įprastinės netgi dvaro muzikos relikto.

Apie tai, jog senųjų baltų ir konkrečiai lietuvių turėta tokia muzika, kalba ankstyviausi rašytiniai liudijimai, o kaip žinoma, niekas (arba beveik niekas) kultūroje nedingsta be pėdsako. Juo labiau niekas neatsiranda iš nieko. Visa, kas paliudyta tolimiausioje praeityje, irgi turėjo praeitį.

Ikirikščioniškosios epochos prūsų bei jotvingių apeiginės giesmės mirusiems ar žuvusiems priskirti folklorui yra klaidinga, nors šio žanro pėdsakai išliko būtent folklore. 1249 m. Christburgo taikos sutartis (sudaryta tarp Kryžiuočių ordino ir nugalėtų prūsų genčių) liudija buvus laidotuvių apcigų giedotojų - specialistų. Jie buvo vadinami *ligaschones*, *tulissones*. Tai ir yra tam tikros visuomeninės reikmės atlikėjų *profesionalizacijos* liudijimas. Jie, be abejojimo, turėjo pripažintas, nuo seno nustatytas religinio bei muzikinio pobūdžio kvalifikacijas. Repertuaras - *laudatio funebri* (Christburgo sutartis), t. y. gedulingas pagyrimas, tikriausiai pasakojimai apie mirusiojo gyvenimą ir žygdarbius.

Christburgo sutartyje minimi *ligaschones* ir *tulissones* keikiami kaip apgavikai, „liaupsinantys mirusiuosius už jų vagystes bei plėšikavimą“ (t. y. už pasipriešinimą užkariautojams ir kolonizatoriams), taip pat už kitas „nuodėmes“. O liaupsė atrodė taip: „Keldami akis į dangų šaukė melagingus tvirtinimus, esą jie mato mirusįjį, kuris skrieja ant žirgo dangumi, apsilkęs spindinčius šarvus ir laikydamas rankoje sakalą, su didele palyda keliaudamas į aną pasaulį“¹.

Lucja Okulicz-Kozaryn, parašiusi išsamią monografiją „Kasdienis prūsų ir jotvingių gyven-

mas“ (1983), etimologiškai aiškina pavadinimus *ligaschones* ir *tulissones*. Pirmieji - tikriausiai žiniuonys (*liga*), o antrieji - aiškintojai (*tul*-aiškinti), tačiau laidotuvių ceremonijoje jų vaidmuo turėjęs būti tas pats, bendras: „vedė visas apeigas, intonuodami giesmes mirusiojo garbei“².

Kitas liudijimas apie kai kurių dainų, aukštinančių žuvusius didvyrius, reikšmę iškelia dar vieną žanrinio repertuarinio pobūdžio klausimą. Anot metraštininko Jan Długosz (tiesa, jau XV amžiaus), šios liaupsinančios giesmės buvo taip vertinamos, kad senovės (sakykime, ligi XIII amžiaus) jotvingiai su džiaugsmu mirdavo mūšyje, kad tik būtų apdainuoti... Tikriausiai čia turėtų būti kalbama ne apie raudas ir pamokymus (keliaujančiam į kitą pasaulį), bet apie *epines* (herojines) giesmes, sudariusias nesant rašytinės literatūros, bendruomeninės etninės atminties „banką“. Turėti asmeninę sąskaitą tokia bankte praktiškai reiškė apčiuopiamą nemirtingumą - gentainių širdyse, atmintyje; dėl to buvo verta mirtį būtent mūšyje, nelaukiant ligos ar senatvės.

Kaip čia neprisiminus Romos istoriko Tacito, pasakojusio apie germanus, kuriems senovinės giesmės - „vienintelė padavimų ir analų atmaina“³. Ir jeigu tarp germanų ankstyvaisiais Viduramžiais jau buvo rūmų bardų, apdainuojančių savo „konungų“ žygdarbius, tai mūsų neturėtų stebinti (nors niekieno nepaliudyta) atitinkama rūmų muzika tarp „kunigų“, t.y. rytinių kaimynų genčių kunigaikščių. Juo labiau, kad pats Tacitas jau pirmame mūsų eros amžiuje kalba apie senuosius baltus (vadindamas juos *Aestii*, *Aestiorum gentes*), „kurių *papročiai* bei apdaras kaip ir svebų“ [kaimyninių germanų; pabraukta mano - V.L.], o žemdirbyste jie užsiima netgi „uoliau, negu tingūs germanai“⁴. Gaila, žinoma, kad šio „papročių bendrumo“ muzikiniai patikslinimai pasirodo pavėlavę ištisą tūkstantmetį, be to, labai netiesiogiai.

Taip ryškėja, kaip ir visose senovės tautose, dvi

pagrindinės daugiau ar mažiau profesionalizuotos muzikinės kultūros sritys: apeiginė ir dvaro arba rūmų muzika. (Apie pastarąją konkrečiau bus kalbama vėliau.) Pridėjus prie jų dar trečią - buitinę muziką, taps aišku, kad ji gali būti priskirta senajam folklorui, o pirmosios dvi - ne visiškai.

Apžvelkime kai kuriuos įvairaus pobūdžio duomenis, leidžiančius apčiuopti dvi minėtąsias baltų ir ypač ikirikščioniškosios epochos lietuvių profesionalizuotos muzikinės kultūros sritis. Į pagalbą ateina tiek amžininkų liudijimai, tiek vėlesni niekintos nekrikščioniškos kultūros relikvai.

Istorikai laikosi ne visai vieningos nuomonės apie tai, kaip reikėtų traktuoti žynį *Criwe*, minimą kryžiuočių metraštininko Petro iš Dusburgo (1326): *quidam dictus Criwe, quem colebant pro papa, quia sicut dominus papa regit universalem ecclesiam fidelium, ita ad istius nutum... gentes predictae... regebantur*⁵. Ar tai tikrinis, ar bendrinis vardas, o galbūt žymintis visą žynių, pagonių dvasininkų, luomą? (Simon von Grunau, 1526: *crywen adir kyrwaidens mit allen seinen waidolotten*⁶.) Ar priskirti Krivę ir jo rezidenciją rytų prūsams, ar vakarų lietuviams? O galbūt buvo kalbama apie bendrą daugeliui baltų genčių religinį centrą, vadinamą (kaip teigia Petro kronika) *Romove*? Ar tai prasiimanymas, krikščionių metraštininkų prielaida (Mikalojus iš Jerošino (1335) vadina tą Krivę aukščiausiuoju teisėju, kaip matyti, dvasininko prasme), kaip ir vėlesnių istorikų, pernelyg linkusių parodyti analogiją su centralizuota Romos Bažnyčia, o Krivę - būtinai tarsi kokį pagonių popiežių?

Mums čia svarbus pats žynių luomas. Vienas XIV amžiaus vidurio dokumentas, publikuotas pagal XIX a. kopiją tik 1904 m., o šiuo metu prarastas ir ginčijamas, rodytų, kad būtent tarp lietuvių Algirdo laikų Didžiojoje kunigaikštystėje būta išminčių *krewe* (krivė?), padėjusių žmonėms spręsti ginčytinus gyvenimo klausimus. *Sam Olk-*

¹ Cit. pagal: Okulicz-Kozaryn L. *Życie codziennie Prusów i Jaćwiągów*. - Warszawa, 1983. - S. 189-190.

² *Ibid.*, p. 190.

³ Publijus Kornelijus Tacitas. *Rinktiniai raštai*. - V., 1972. - P. 5.

⁴ *Ibid.*, p. 29-30.

⁵ Cit. pagal: Būga K. *Rinktiniai raštai*. - V., 1958. - T. 1. - P. 170.

⁶ *Ibid.*, p. 172.

herd wielikij kniaź Litowski, Ruskij [...] Oznajmujem sim naszym listom [...]. Khdy w państwie naszym litowskom, ziemiane nasi [...] dla nemienija abo odlehlости Krewow, terpiat abo terpiti dajut druhim obidy [...], reikia kreiptis į choruzii (vėliavininkus), kad jie to samo jako Krewowie [...] sudili...⁷

Tiems patiems laikams priklauso netiesioginė metraštininko ir istoriko Jano Długoszo nuoroda, kad Vilniuje būta kaip tik žynių, saugojusių šventąją ugnį pagonių šventykloje. Ugniai ir šventyklai atėjo galas prieš 600 metų, paskutinės pagoniškos valstybės Europos žemėlapyje - Lietuvos oficialios christianizacijos metu. Vėlesniais laikais vieni istorikai ir literatai su nuoširdžiu romantišku užsidegimu aprašinėjo, vaizdavo, komentavo šią šventyklą ir ugnį, taip pat ir Długoszo pateikiamą lietuvišką žynio vardą, kiti žiūrėjo skeptiškai, laikydami visa tai iki galo neišsakyta paralele Antikos kultūrai.

Naujausi archeologiniai tyrinėjimai giliausiuose kultūriniuose sluoksniuose po Vilniaus katedra atidengė iš tiesų egzistavusius apie XII amžių aukurus. Pasitvirtino visai ne romantinė versija, kad čia, Šventaragio slėnyje, kur pagal Lietuvos metraščių nuo seno buvo deginami kunigaikščių palaikai, būta pagoniškos šventyklos. Būtent ji ir buvo sugriauta, o vietoj jos pastatyta nauja galingesnio Dievo šventykla. Be to, tai vyko du kartus, XIII a. viduryje ir XIV a. pabaigoje⁸, tačiau šiuo atveju mus labiau domina galėjusi egzistuoti pagoniška muzika.

Pagrįstai kiltų paprastas klausimas: ar galima įsivaizduoti šventyklą ir aukojimus be žynių? Kodėl reikėtų Długoszą, beveik Lietuvos krikšto amžininką, įtarinėti tokia kūrybiška išmone? Kalbama būtent apie žynį, atnašavusį Vilniaus šventykloje - *sacerdote qui eorum lingua Zincz apellabatur*⁹. Perrašinėtojai iškraipė Długoszo pateikto vardo

rašybą, o istorikai jau XVI amžiuje priskyre jį šventajai ugniai (*Znicz*), tačiau čia visa tai aiškintis nėra būtina. Pateiksiu tik žymiausio lietuvių lingvisto Kazimiero Būgos išvadą (1922): „XIV amžiaus Vilniaus šventovės kunigo *zincz* vardą... šiaudie aš skaitau *žinčius*“¹⁰. Šiuolaikinis garsus lingvistas Zigmas Zinkevičius, kalbėdamas apie minimą dalyką, nurodo giminybę su latvišku (kuršišku) žodžiu *apzintēt=apburēt*, t. y. „burti, užkerėti“¹¹. Dabartinė tiesioginė žodžio *žinčius* reikšmė yra „žinantis“ (akivaizdu, nes priartėjame prie sakralinės srities, kad „žinantis“ kai ką slapta), be to, tai įdomus sutapimas pagal prasmę su senovės vokiečių žodžiu *wisten*. Taip vokiečiai pavadino „žinančiuosius“, laidojusius lietuvių karius, kurie žuvo 1253 m. ties Klaipėda¹². Šiaip ar taip, *zincz=žinčius* vėlgi pasirodo esąs profesijos arba luomo pavadinimas, o ne vieno asmens tikrinis vardas. Konkretus žmogus būtų vadintas kitaip. Lietuvos metraštis, pavyzdžiui, pateikia žynio Lizdeikos vardą (kuris, esą, prisidėjo prie sostinės perkėlimo iš Trakų į Vilnių XIV a. pradžioje) ir nurodo, kad jis buvęs kunigaikščio Gedimino *worozbitom i najwyzszym popom pahańskim*¹³.

Paskutiniai pagonys Lietuvos valdovai - broliai Algirdas ir Kęstutis - po mirties buvo sudeginti, reiškiant pagarbą pagal senovinį paprotį. Tai įvyko 1377 m., kaip manoma, Maišiagaloje netoli Vilniaus ir 1382 m. Vilniuje. Neįmanoma įsivaizduoti, kad tai būtų galėję vykti susirinkusiems tylint arba stichiškai raudant, nesilaikant ritualo. Kaip ir ritualo neįmanoma įsivaizduoti vien „proza“, be rečitacijos ar giedojimo.

XVI a. Lietuvos istorikas Motiejus Strijkovskis lenkiškai cituoja senovinę lietuvių giesmę „Ne tiek man gaila pilies, kiek narsių karių, ugnyje degančių“, priskirdamas ją konkrečiam įvykiui, vis dar gyvam žmonių atmintyje - kryžiuočių įvyk-

⁷ *Ibid.*, p. 179.

⁸ Kitkauskas N., Lisanka A. *Nauji duomenys apie viduramžių Vilniaus katedrą* // Kultūros barai. - 1986. - Nr. 4, 5, 6, 7; Kitkauskas N., Lisanka A., Lasavickas S. *Perkūno šventyklos liekanos Vilniaus Žemutinėje pilyje* // Kultūros barai. - 1986. - Nr. 12; 1987. - Nr. 1, 2.

⁹ Būga K., p. 180.

¹⁰ *Ibid.*, p. 181, past. 3.

¹¹ *Ibid.*, p. 181. Kad ir kaip būtų keista, naujausias J. Długoszo „Metraščių arba Kronikų...“ leidimas (*Joannis Długossii Annales...*, X, Varsaviae, 1985) vėl pateikia klaidingą rašybą *znicz* be jokio komentaro.

¹² Klimas P. *Lietuvių senovės bruožai*. - V., 1919. - P. 93.

¹³ *Полное собрание русских летописей*. - М., 1975. - Т. 32. - С. 138.

¹⁴ *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszyskiej Rusi Macieja*

dytam Kauno pilies sunaikinimui (tai įvyko 1362m.)¹⁴. Įsivaizduoti šią giesmę skambėjus, pavyzdžiui, Kęstučio, kurio sūnus, kaip manoma, žuvo Kaune, rūmuose visai nesunku. Tačiau amžiaiėjo, ir žodinio pasakojimo kultūroje visą laiką kai kas pasilikdavo kaip istorinė tautos atmintis iki pat XIX a. vidurio, kai buvo užrašyta sutartinė su žodžiais „Ne taip gaila man pilelės, kaip karelių degančių“. Įstabus sutapimas su Strijkovskio citata (pateikta 300 metų anksčiau!). Jau XX a. buvo užrašyta giminingos sutartinės gaida, muzikinis tekstas, ir valstietė, padainavusi šią dainą, paaiškino, kad kalbama apie karalių, kurio namai buvę sudeginti¹⁵. Tokių sutartinių grupė, kuriose, tarp kitko, minimas kunigaikštis Sudaitis, dabar skiriama prie karinių istorinių dainų, tačiau jų kilmė galėtų būti susieta su senovine *ritualine rauda*, raudojimu (kolektyvinis sutartinių žanro atlikimas taip pat rodo gilią paprotinę, galbūt ir religinę apeiginę tradiciją).

Savo ruožtu iš pasakojimo apie XVI amžiaus vakarų lietuvių ir paskutiniųjų prūsų laidotuvių papročius (M.H. Hartknoch, 1684) aiškėja tam tikra šermenų dalyvių atliekamų giesmių struktūra. (Apie tokius šermentis dar IX a. keliautojas Wulfstanas pasakojo, kad jie galėję tęstis net mėnesį ir du; tuometiniai *esti*, t. y. prūsai, išmanė būdą, kaip balzamuoti numirėlį.) Artimieji, esą, prieina po vieną prie mirusiojo ir klausia, vardydami visas gėrybes ir turtus, nejaugi jam ko nors trūko, o kiti susirinkusieji priduria vis tą patį klausimą: „Kodėl tu numirei?“

Taigi laidojimo apeigos Mažojoje Lietuvoje XVI a. buvo sudarytos iš keleto solinių išplėstinių giesmės invokacijų ir pasikartojančio trumpo sponsorinio atsakymo. I-II tūkstantmečio sandūroje ir užkariautojų atsikraustymo laikais tokie uždainiai galėjo būti atliekami būtent pagonių žynių bendruomenei atsakinėjant. Vėliau šioms apeigoms buvo nesunku folklorizuotis, paliekant netiesioginių pėdsakų ir kituose žanruose. Pavyzdžiui, giminingas amebėjinis atlikimo tipas išliko Lietuvoje iki XX a. kaip liaudiško vienbalsiškumo

darbo dainose atmaina: dviejų eilučių posmą pradeda pirmoji grupė arba solistas (praktiškai solistė), o atsako refrenine antrąja eilute antroji grupė, vienbalsis choras.

Strijkovskis, aprašydamas XVI a. šermentis Didžiojoje Lietuvoje - Didžiojoje kunigaikštystėje, pateikia beveik tas pačias verbalines formules („kodėl tu numirei, juk turi mylimą žmoną, vaikų, gyvulių...“), tiksliai nediferencijuodamas pagal atlikimo būdą. Tačiau toks skirtumas galėjo būti viso labo supaprastinto užrašymo pasekmė. Kita vertus, labai įdomiai Strijkovskio aprašyti kasmetiniai rudeniniai mirusiųjų minėjimai: namuose, „dainuodami senovines tėvų dainas, valgo ir geria, kol nebesilaiko ant kojų“; kapinėse, „verkdamai taipgi rauda pačia daina...“¹⁶ Pastaruoju dalyku užsiimdavo ypač moterys, vardijusios savo mirusių vyrų drąsą bei kitas dorybes. Jeigu čia teisingai perteikiamas drąsos kaip svarbiausios vyro dorybės akcentavimas (*dzielności* galima versti taip pat pabrėžiant ryžtą, ištvermę), tai jis - baudžiauninkės lūpose! - vėlgi liudija, matyt, apie pusiau sąmoningą kitų laikų bei narsių papročių atmintį.

Lucja Okulicz-Kozaryn, minėtosios monografijos apie prūsus ir jotvingius autorė, rašo: „Iš vėliausių nuorodų XVI amžiaus kronikose ir aprašymuose matyti, kad prūsai itin daug dainuodavo. Dainose, kurios kurtos bet kuriam atvejui, būdavo giriami herojiški gentainių žygdarbiai, prisimenami legendiniai vadai, daina meldžiamasi globėjams dievams. Dainuota dirbant namie ir laukuose. Su kiekviena apeiga ir švente būdavo siejamos specialios ritualinės giesmės, kurių žodžiai nesikeisdavo amžiais ir kurių prasmė dainininkams dažnai nebebūdavo žinoma. [Čia vertėtų prisiminti sutartinių žodyną - V.L.] Itin daug dainų būdavo sukuriama gimimo, vedybų ir laidotuvių progomis. Neaiškūs užrašai ir vyskupų draudimai mini specialių apeiginių šokių egzistavimą. Deja, neišliko nė vieno senosios prūsų muzikos paminklo, tačiau galima numanyti ją buvus įvairią ir turtingą. Jeigu būdavo giedama

Strykowskiego [...] - Warszawa, 1846. - T. 1. - S. 320; T. 2. - S. 36-37.

¹⁵ *Sutartinės* / Sudarė Z. Slaviūnas. - V., 1959. - T. 3. - P. 639.

¹⁶ *Kronika* [...] *Strykowskiego* [...] - T. 1. - S.150.

per kasmetines (kalendorines) šventes, kolektyvines ir šeimynines šventes, jeigu žyniai intonuodavo maldavimo ir padėkos atnašaujamosius himnus, jeigu ilgos laidojimo apeigos vykdavo akomponuojant giesmėmis, tai jų muzika turėjusi būti išstobulinta kaip reikiant¹⁷.

Įdomi dar viena tyrinėtojos nuoroda - apie jaunimo jojimo varžybas. „Nugalėtojai paprastai būdavo gausiai apdovanojami, o po to giesmėse aukštinama jų drąsa ir sėkmė.“¹⁸

Pagrįstai kiltų klausimas: *kas* apdovanodavo tuos prūsų arba jotvingių „džigitus“? Juk kalbama apie ankstyvojo, o ir ne tokio jau ankstyvo feodalizmo laikus. Jau IX a. danų keliautojas Wulfstanas rašė, kad toje „estų“ žemėje esama daugelio pilių (*burg, byrig*), o kiekvienoje - valdovas (*cyninge*)¹⁹. Vėlesni šaltiniai įvardija aukščiausiojo prūsų luomo žmones: rikiai, vitingai.

Galima teigti, kad būtent valdovai arba jų artimieji apdovanodavo nugalėtojus minėtose žaidynėse, tikriausiai, sukarintuose turnyruose. Tuomet ir giriamosios giesmės nugalėtojų garbei turėtų rūmų papročių pobūdį.

Apie lietuvišką būtent rūmų muziką žinoma kai kas konkrečiau, ir tai priklauso jau Lietuvos valstybės sukūrimo laikams. Pvz., Gedimino, „lietuvių bei rusų karaliaus, Žemgalijos valdovo ir kunigaikščio“²⁰, duktė, išleista 1325 m. už Lenkijos karaliaus Kazimiero, laikė muzikantų ir šokėjų grupę. Labiausiai įtikėtina, kad jie buvo iš Vilniaus. „Kilni moteris, klusni vyrui karaliui [...] vis dėlto atsidėdavo žaidimams, šokiams ir žemiškiems džiaugsmams, kadangi tokius įgūdžius ir papročius perėmė nuo vaikystės iš barbarų tėvų [...]. Netgi kai būdavo keliaujama vežimu, priekyje važiuodavo būgnai, arfos ir smuikai ir įvairūs kiti instrumentai, grodami į taktą.“²¹ Kaip regis, muzika ją lydėjo visur, ir naujosios tėvynės istorikai jaunąją karalienę vėliau iščius šimtmečius smerkdavo už tokį blogą pagonišką paprotį. *Dzika córka*

Giedymina „šoko“ lenkų mokslo populiarinimo literatūroje iki pat XX a. pradžios.

Nuo Vytauto laikų (XIV a. pabaiga - XV a. pradžia), kaip teigia Strijkovskis, lietuviai giedodavę giesmę apie Giedraičių kunigaikštį Daimantą²². Žinoma, lengviau ją įsivaizduoti rūmuose, žygiuose, negu valstiečių buityje.

Muzikantai Vytauto rūmuose, be to dar „apmokyti Vakarų maniera“ (t. y. groję išilginėmis fleitomis), taip pat vargonai - pozityvas ir klavikordas, pasirodę šiuose rūmuose Vilniuje XIV ir XV a. sandūroje - žinomi faktai, peržengiantys temos ribas. Tai jau krikščioniškosios Lietuvos laikai. Tačiau ir šiais, ir vėlesniais amžiais mus turėtų itin dominti visa, kas liudija apie galimą tradicijų, kylančių iš senosios pagonių kultūros, išlaikymą.

Kai Gedimino vaikai Jogaila tapo Lenkijos karaliumi, jo rūmuose pasirodė guslininkai kaip kažkas nauja Lenkijoje²³. Kuo skambino šie muzikantai XIV a. pabaigoje? Lietuva tada valdė plačias rytų slavų teritorijas, į kurias, tiesa, dar neįėjo Novgorodas, o jo žemėje kaip tik buvo kultivuojama guslių muzika. Jogaila galėjo turėti ir kitų gnaibomųjų instrumentų (buvo, pvz., bandūrų), įskaitant ir lietuviškas kankles, o lenkų dvariškiai ir raštininkai bene vadindavo jas labiau žinomu įprastiniu slavišku žodžiu. Svarbu, kad šie instrumentai - lietuviškos kanklės arba rusiškos *gusli* - pasirodė iš Jogailos (galimas dalykas, ir jo tėvo Algirdo) *lietuviškųjų* rūmų, panašiai kaip Jogaila atsivežė į Krokuvą ir ten pakrikštijo savo rūmų dailininką Žalčiuką (*Użyk*).

Venecijos pasiuntinys Contarini 1477 m. mini trimitininkus, kurie grojo užstalės ceremoninę muziką didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio Trakų rezidencijoje.

Valdovas su sūnumis pasirodo lydimas trimitų *ben accompagnato*, o kiekvienas patiekalas patiekiamas į stalą *sempré con le trombe avanti*²⁴. Ar

¹⁷ Okulicz-Kozaryn L., s. 191-192.

¹⁸ *Ibid.*, p. 191.

¹⁹ Klimas P., p. 45.

²⁰ Gedimino titulai iš jo laiškų, rašytų 1323 m. vokiečių miestų piliečiams ir vienuolių ordinams; žr. *Gedimino laiškai* - V., 1966. - P. 28, 36, 46, 50.

²¹ Jana Długosza *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego: Księga dziewiąta*. - Warszawa, 1975. - S. 265-266.

²² *Kronika* [...] *Strykowski* [...]. - T. 1. - S. 319-320.

²³ Poliński A. *Dzieje muzyki polskiej w zarysie*. - Lwów, 1907. - S. 36-37.

²⁴ Klimas P. *Ambrosio Contarini - Venecijos ambasadorius*

galima gretinti šią muziką su ta, kurią šimtą metų vėliau aprašė kitas italas Gvagnini? Šis raštininkas ir metraštininkas pažymi, kad lietuvių turima didžiulių medinių trimitų, vartojamų ypač švenčių metu, o pučiami jie kai kada netgi dviese²⁵. Ar dideliuose rūmuose būdavo kaip tik tokių instrumentų, pasakyti neįmanoma, nors decibelų pomėgis (ceremonijos metu) atrodytų buvęs bendras abiejų tuometinių kultūrų bruožas - liaudiškosios ir rūmų. O esama ir glaudesnių, aiškiai paliudytų ryšių.

Jiems priklauso faktas (įrašas Vilniaus rūmų išlaidų knygoje), kad 1546 m. Trakų vaivados Mikalojaus Radvilos Rudojo rūmų muzikantui sumokėtas atlyginimas už valstietiškos raudos atlikimą. Įrašas sako: *Andreae Citharedo [...] Rusticam lamentacionem cantanti... sumokėta...*²⁶

Tradicinių laidotuvių giesmių žanro išlikimas rūmuose - viena žinia, o kita, kas nemažiau įdomu - tiesioginė šio lietuvių muzikanto specialybė. Numanomas instrumentas buvo verčiamas ir aiškinamas kaip citra, kanklės, liutnė. Visi šie instrumentai iš tiesų buvo vartojami arba galėjo būti vartojami. (Kai kada būdavo rašoma tiksliau - *luthiste*, tačiau žymiausias Vilniaus liutnistas vengras Valentinas Bakfarkas būdavo apibūdinamas ir kaip *citareda*).

O ką išskaitė panašiuose senuose dokumentuose vyskupas Motiejus Valančius, žemaitiškai rašydamas savo „Žemaičių vyskupystę“? Jis paminėjo, kad XVI a. pabaigoje Medininkų katedra turėjusi muzikantų kanklininkų²⁷. Jis tikriausiai vertė, vartodamas žinomą lietuvišką žodį. Tačiau čia vėlgi, kaip ir „guslininkų“ arba „kitharedų“

atveju, įmanomi įvairūs aiškinimai. Viena vertus, Vilniaus katedroje nuo seno (nuo Vytauto laikų) būta „psalterininkų“, esą grojusių psalteriumais. Kita vertus, XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje Lietuvoje vis dar būta profesionalių dainininkų, kurie sau akompanuodavo „arpinetais“. Istorinių ir etnografinių žinių rinkėjas Artur Miller, pateikęs tokį faktą, aiškina, kad minimas instrumentas Lietuvoje vadinamas... *kunklė*²⁸.

Taigi XIX a. Lietuvos romantikai, rašiusieji ir lenkiškai, ir lietuviškai, galėjo dar beveik savo akimis regėti turbūt paskutinius palikuonis pusiau legendinio pagonių *waidelotto*, kitados su kanklėmis rankose apdainavusio amžininkų ir mitologijos herojų žygdarbius. Prisiminkime Adomo Mickevičiaus „Vaideloto giesmę“ („Konrado Vallenrodo“ poemoje), lygiai tokią pat sceną (dainininkas Rykselis Marienburge), aprašytą Lietuvos istoriko Simono Daukanto, pagaliau, posmą iš Maironio poemos „Jaunoji Lietuva“:

Gedimino laikus
Vaidelutis garsus
Prikeltų!.. Bet kur vaidelutis?
Aukso kanklių balsai
Nebeskamba visai;
Ir dainių giesmynas menkutis.

Žinoma, tai ne mokslas, o tik poetinio apreiškimo mėginimas ir *tokios* senovės troškimas. Tačiau jinai ir neprasimanyta, bent jau ne visa. Plonytė istorinės atminties gija - apie tautinę muziką - išlieka.

Lietuvoje (1474-1477). - Kaunas, 1931. - P. 24.

²⁵ *Kraštas ir žmonės*. - V., 1983. - P. 67.

²⁶ Perz M. *Mikolaj Gomulka*. - Warszawa, 1969. - S. 79.

²⁷ Valančius M. *Raštai*. - V., 1972. - T. 2. - P. 161.

²⁸ Miller A. *Teatr polski i muzyka na Litwie jako strażnicy kultury Zachodu (1745-1865)*. - W., 1936. - S. 169.

LIETUVIŲ DIASPORA 2001-AISIAIS

Tautinio išlikimo svarstymas

DALIA KATILIŪTĖ-BOYDSTUN

Keli pastarieji metai atnešė Lietuvai nuostabių permainų: „Sajūdis“, nepriklausomybės paskelbimas, blokada, Kruvinasis Sausis, pasaulinis Lietuvos nepriklausomybės pripažinimas, Sovietų Sąjungos žlugimas. Visas mūsų dėmesys buvo sutelktas ties Lietuva. Gyvenome viltimi ir baime. Džiaugėmės. Bet kai kada galbūt klausdavome: ką tai reiškia mums? kur mūsų vieta šiame įvykių sukūryje? kas mes esame dabar?

Vos prieš kelis metus jautėme, kad nors Lietuva yra už Atlanto, esame mes lietuviai. Dabar Lietuva ir lietuviai yra *ten*, o mes esame *čia*, ir Lietuvos gyventojai mus vadina kanadiečiais ar amerikiečiais. Girdėjau taip pat daugelį Kanados ir Amerikos lietuvių sakant, kad mūsų dienos suskaičiuotos, kad tai tik laiko klausimas, kada mūsų lietuviškumas išnyks. Tačiau kaip žmonės, pasitinkantys mirtį ir ieškantys prasmės nebūties akivaizdoje, jie sako norį - nors tai tik laiko klausimas, - kiek įmanoma sureikšminti ir supozityvinti tai, kas liko.

Čia esama tam tikro beviltiško heroizmo. Vis dėlto nesutikčiau, kad mirties nuosprendis neišvengiamas. Argumentuočiau tuo, kad šiuo laikotarpiu išoriniai, socialiniai elementai mažiau veikia tautiškumą negu anksčiau ir kad vidiniai veiksniai - individualus pasirinkimas ir pačios

tautinės bendruomenės savybės - tapo svarbiausi tautinio identiteto lėmėjai.

Pirmiausia apibūdinsiu socialinius veiksnius, kurie pracityje veikė lietuvių išeivių grupes; pasakui svarstysiu kai kurias motyvacines ir moralines problemas, susijusias su individualiu pasirinkimu ir mūsų pastangomis išlaikyti tautinį identitetą; galiausiai nagrinėsiu tautinius simbolius, kurie, mano manymu, lietuvių bendruomenėms yra ir svarbūs, ir kartu problemiški.

I. SOCIALINIAI VEIKSNIAI, ĮTAKOJANTYS TAUTINĮ IŠLIKIMĄ

Pesimizmą dėl mūsų išlikimo iš dalies sukelia įspūdis, kad mūsų kultūrinis aktyvumas, palyginti su ankstesnių kartų, yra sumažėjęs. Tradicinės, plačiai paplitusios sociologinės tautinių grupių išlikimo prielaidos, mano nuomone, irgi padėjo formuoti minėtą prognozę.

Dauguma sociologinių ir antropologinių tautinių grupių tyrinėjimų susitelkia ties grupėmis, kurios neprisitaiko prie naujos aplinkos, nesugeba dalyvauti šalies išteklių pasidalijime, skursta ir išlaiko tautiškumą *dėl* neprisitaikymo ir nuovargio. Pasak istorikų Mildos Danytės ir Dovydo

DALIA KATILIŪTĖ-BOYDSTUN (g. 1943) - psichologė. Studijavo įvairiuose JAV universitetuose, 1980 m. Nebraskos universitete apgynė doktoratą iš asmenybės ir socialinės-organizacinės psichologijos. Dėsto psichologiją ir vadybą Saint Xavier universitete Čikagoje. Konsultuoja Amerikos bendroves vadybos ir organizacinių procesų klausimais. Lituanistikos instituto (Čikaga) ir VDU Senato narė. Dėstėsi 1990, 1991, 1993 m. Vilniaus ir Vytauto Didžiojo universitetuose. Keletą metų vadovavo Amerikos ateitininkų žie-

mos ideologiniams kursams. Yra rašiusi socialinių sistemų ir asmenybės bruožų bei motyvacijos sąveikos klausimais.

Šis straipsnis parengtas pagal 1992 m. balandžio 29 d. Kanados lietuvių bendruomenės Kultūros ir švietimo suvažiavime skaitytą įvadinę paskaitą. Angliškas teksto variantas spausdintas Kanados etninių studijų leidinyje.

„Naujasis židinys“ sveikina savo Rėmėją, š. m. spalio 9 d. švenčiančią jubiliejų, ir linki giedrumo bei sėkmės.

Feinhauso, pirmoji pokarinių lietuvių emigrantų karta Kanadoje ir Amerikoje atitiko šį modelį¹. Jie nemokėjo kalbos, jų europietiški laipsniai nebuvo akredituoti, jie patyrė diskriminaciją, ir šie veiksniai juos subūrė į bendrą grupę.

Pokariniai emigrantai save suvokė kaip tremtinius - ne kaip geresnio gyvenimo ieškančius imigrantus, bet kaip pabėgėlius nuo smurto. Jie dalijosi tremties atsiminimais ir patirtimi, rūpinosi savo šalimi bei jos laisve ir vylėsi grįžti į Lietuvą. Tačiau palaipsniui ir tremties nuoskaudos, ir grįžimo viltis ėmė blėsti. Lietuvos laisvė tapo veikiau idealas negu numatomas tikslas, reikalingas aktyvių pastangų. Emigrantų vaikai pažino Lietuvą tik iš tėvų pasakojimų, ir net šie pasakojimai buvo netekę ankstesnės aistros. Tuo tarpu jie buvo šalyje, kuri siūlė įmanomą gyventi dabartį ir patrauklią ateitį kiekvienam, kuris panorėtų prisitaikyti. Įtakos, vienijusios pokarinius emigrantus, pradėjo nykti jų vaikų kartai, ir iškilo naujų, skaidomųjų įtakų.

Antros kartos vaikai buvo pajuokiami ir menkinami bendraamžių, netolerantiškų bet kam, kas „skirtinga“. Daugelis išmoko prisitaikyti prie savo socialinės aplinkos, dažnai kone nesąmoningai imdami gėdytis savo tėvų. Atsiradusi įtampa tarp tėvų ir vaikų dažnai susilpnindavo tėvų įtaką vaikų lietuviškumo vystymuisi - lietuviškumo, kuris dažnai buvo laikomas keistu, senamadišku ir nevykėlišku.

Antroji karta taip pat dažnai jautė, kad privalo gyventi dviejuose nesuderinamuose pasauliuose - namų ir anapus namų (mokykloje, gatvėje, žaidimų aikštelėje). Šiuos du pasaulius skyrė ne tik kalba, bet ir gyvensena, pasaulėžiūra, vertybės. Be to, jaunesnioji karta buvo verčiama taip orientuotis laike, kad dėmesys būtų telkiamas ties praeitimi ir ateitimi, pašalinant dabartį. Iš jaunų žmonių reikalauta laikytis tėvų tradicijų, kurios vaikams dažnai buvo sunkiai suprantamos. Taip pat buvo tikimasi, kad jie atitiks aukštus akade-

minių standartus ir pasiroš ateičiai kaip sėkmingi profesijos atstovai. Šis orientavimasis į praeitį ir ateitį atėmė laiką ir energiją, kurie galėjo būti sunaudoti patiriant dabartį ir ja džiaugiantis, ir kartais sudarydavo sunkiai pakeliamą įtampą. Stengdamasis pašalinti bent vieną tos įtampos šaltinį, jaunimas dažnai atmesdavo praeitį. Tad nenuostabu, kad mano karta, pokarinių emigrantų vaikai, dažnai vadinami „prarastąja karta“.

Dabar, kai jau nebūtina burtis siekiant išlikti, tradiciniai sociologiniai modeliai įtaigoja, kad sąlygų, vienijančių lietuvius į stiprią tautinę grupę, daugiau nebėra. Kita vertus, antrosios arba „prarastosios“ kartos formavimosi laikotarpis yra pasibaigęs, taigi veiksniai, kreipę jos narius priešintis tautiniam identitetui, taip pat prarado galią. Sumažėjo ir vienijančių, ir skaidančių faktorių veiksmingumas. Ką tai reiškia mūsų tautiškumo ateičiai?

Tarp tautinių grupių, pasak sociologės Marilyn Trueblood, „toji energija, kuri buvo naudojama jų, kaip amerikiečių, pozicijoms sutvirtinti, dabar gali būti nukreipta rolėms įvairinti. Vienas identiteto aspektų, kurį jos pradeda kultivuoti, yra tautinė savimone“². Nuo šešto dešimtmečio intensyvěja tautinio identiteto vystymasis. Tautinių grupių nariai pradėjo domėtis savo šaknimis, šeimų istorijomis, oficialiais dokumentais, etnografiniais duomenimis, senelių atsiminimais. Trueblood pastebi, kad aktyviausiai tautinio identiteto ieško tie, kurie labiausiai pasitiki savo padėtimi vietinėse bendruomenėse³. Tad vienas potencialus pagrindas tautinio identiteto išlikimui yra tarp sėkmingųjų kanadiečių ir amerikiečių paplitęs polinkis ieškoti savo šaknų.

Gali būti argumentuojama, kad tautinio identiteto ieškojimą stimuliuoja poreikis patirti savo gyvenimo vientisumą, suprantant jo vietą šeimoje ir istorijos tėkmėje. Ši samprata, atsispindinti Maceinos raštuose⁴, duotų tvirtą pagrindą tautinei savimonei išlikti. Tačiau istorija rodo, kad

¹ Dany M. *Lithuanian Immigration to Canada After the Second World War*. - Toronto, 1986; Feinhaus D. *Lithuanians in the USA: Aspects of Ethnic Identity*. - Chicago, 1991

² Trueblood M.A. *The Melting Pot and Ethnic Revitalization*

// Hicks G. and Leis P., eds. *Ethnic Encounters: Identities and Contexts*. - North Scituate, 1977. - P. 158.

³ *Ibid.*, p. 163.

⁴ Maceina A. *Asmuo ir istorija*. - Chicago, 1981.

daug tautinių grupių - ypač tos, kurios buvo apsuptos kitos kultūros - išnyko, o tai rodytų, kad poreikis pažinti savo šaknis nors ir reikšmingas, vis dėl to yra silpnas, palyginti su kitais žmogiškais poreikiais. Taigi šiuolaikinė tendencija puoselėti tautinį identitetą, kad ir prasminga, gali būti linkmė tik sėkmingų žmonių, gyvenančių patogų gyvenimą. Norėdami padidinti kultūrinio išlikimo galimybę, turėtume surasti kai ką veiksmingesnio.

Mums jau nebetinka tradicinis sociologinis tautinio išlikimo modelis, bet toks modelis ir nėra universalus. Pavyzdžiui, žydų ir airių tautų patirtis rodo, kad sėkmingų tautinių grupių išnykimas nėra neišvengiamas. Ir žydų, ir airių grupės išliko už savo žemių ribų daugiau generacijų negu mes. Jos išlaikė stiprų kultūrinį identitetą ir aktyvias bendruomenes, pasiekdamos aukštą gyvenimo lygį ir socialinę įtaką už tėvynės ribų.

Antropologas Edward Spicer studijavo kultūrines grupes, išlaikiusias identitetą svetimose aplinkoje - žydus, airius, valus, Amerikos navaho indėnus, Meksikos yagui indėnus ir kt. Spicer tvirtina, kad šios grupės turi keletą esminių bendrų bruožų. Pirmia, visos grupės, išskyrus vieną, buvo daugiau negu syki įkorporuotos į didesnę nacionalinę vienetą. Antra, visos grupės be išimčių buvo verčiamos tapti didesnio ekonominio, politinio, religinio vieneto dalimi. Trečia, visos grupės atsispyrė šiam spaudimui⁵. Šie sociologiniai elementai yra analogiški psichologiniam fenomenui: asmuo, patyręs frustraciją, išvysto gebėjimą ją toleruoti, sumažinti ir surasti kitų kelių tikslams pasiekti. Asmuo, kuris nepatyrė frustracijos, problema suvokia kaip neišsprendžiamas, ir jos dažnai tokiomis ir tampa.

Lietuviškoji patirtis atitinka Spicerio kultūrinio išlikimo modelio charakteristikas. Tai mums gali teikti vilties. Tačiau nors istorinės ir sociologinės sąlygos mums palankios, vien palankių sąlygų nepakanka. Lemiamą poveikį mūsų tautiniam išlikimui turės mūsų pačių veiksmai ir tų veiksmų motyvaciniai ir moraliniai pagrindai.

II. ETNINIO IŠLIKIMO „KODĖL“

Prieš svarstydami, kaip užsitikrinti kultūrinį išlikimą, turėtume, manyčiau, paklausti savęs pačių, kodėl turėtume jį užsitikrinti. Klausimo „kodėl“ apsvaistymas svarbus dėl kelių priežasčių. Pirmia, nors tautiškai apsisprendę suaugusieji retai kelia šį klausimą - arba jau žinodami atsakymą, arba laikydami jį patį netinkamu, amoralium, absurdišku, - jis ypatingai įdomus jų vaikams. Jaunuoliai klausia ir nesiliaus klausę, kadangi dar nėra radę aiškaus ir įtikinamo atsakymo. Keldami jį patys, mes galime geriau suprasti ir paveikti jaunų žmonių svarstymus ir pasirinkimus, o mūsų atsako į klausimą „kodėl“ priimtinumas darys įtaką jų apsisprendimui „ar“. Atsakymai į klausimą „kodėl“ taip pat veikia atsakymus į klausimą „kaip“. Skirtingos tautinio išlikimo priežastys suponuos skirtingus kultūrinio auklėjimo ir veikimo metodus. Galop kai kurios priežastys, ypač vos numanomos ir kuriančios konfliktą, galės pareikalauti pervertinimo, o pervertinimas įmanomas tik tada, kai mes pajėgiame suvokti ir įvardyti tas priežastis.

Klausimas „kodėl“ negali būti kolektyvinis. Klausimas, kodėl mes turėtume išlikti, suponuoja kolektyvinį atsakymą, kuris tinka kiekvienam ir kiekvieną tam tikra prasme įpareigoja. Reikšmingiau klausti, kodėl *aš* esu arba kodėl *aš* noriu būti lietuvis, ir kodėl *man* svarbu, kad mes išliktume kaip stipri sąmoningai apsisprendusių lietuvių grupė. Bet jei šis klausimas keliamas vienskaita, *aš* darau keletą tarpusavyje susijusių prielaidų: 1) tautinis įsipareigojimas yra ne imperatyvas, o laisvas asmens apsisprendimas, kylantis iš jo individualios praeities ir paliksiantis jam pačiam pasekmių; 2) atsakymas, motyvuojantis individualų apsisprendimą ir įsipareigojimą, pats turi būti individualus, o ne kolektyvinis; 3) dėl mūsų realijų specifikos ir įvairovės nėra vieno visa apimančio atsakymo į įvairius individualiuosius „kodėl“.

Prisimenu, kaip norint sutelkti vaikų mintis ties tautiniu identitetu, jų būdavo klausama: jei

⁵ Spicer E. H. *Persistent Cultural Systems* // Science. - 1971.

katė atsiveda kačiukų šuns namelyje, tai kas jie - kačiukai ar šunyčiai? Atsakymas aiškus - jie yra kačiukai. Potekstė taip pat atrodo aiški. Jeigu tavo tėvai yra lietuviai, tu taip pat lietuvis, nesvarbu, kur būtum gimęs. Bet kaip tai taikytina asmeniui, gimusiam mišrioje santuokoje? Kokia jo tautybė - tėvo, motinos ar tos šalies, kurioje gimė? Šiuo atveju asmuo *privalo* pasirinkti. Manau, ir kitomis aplinkybėmis pasirinkimas neišvengiamas.

Ar asmuo egzistuoja tautai, ar tauta asmeniui?

Tautinis auklėjimas būtinai grindžiamas atsakymu, bent numanomu, į klausimą „kodėl“, ir šis atsakymas tautinį auklėjimą ir pateisina, ir motyvuoja. Lietuvių išeiviai stengėsi savo vaikus auklėti lietuviškai - vadinasi, jie turėjo priežasčių, jie atsakė į „kodėl“. Man atrodo, kad vyravo dviejų tipų atsakymai: tauta buvo suprantama arba kaip savaiminė vertybė, įpareigojanti individualius narius, arba kaip individualių narių pasitenkinimo šaltinis.

Pirmasis variantas - tauta kaip savaiminė vertybė - buvo būdingas ankstesniesiems tautinio auklėjimo metodams, kurie dažnai pasižymėdavo griežtomis baudžiamosiomis pamokomis ir individualių troškimų bei egzistencinės dabarties neigimu. Tautiškumas buvo pareiga. Asmuo tapo tautos išlikimo priemonė. Verta pastebėti, kad toks kolektyvinis mentalitetas ir psichologinės prievartos įpročiai vis dar akivaizdūs Lietuvoje. Filosofas Arvydas Šliogeris rašo apie mąstymo stereotipus, kurių esama mūsų kraujyje, tarp jų ir tautinė mitologija, todėl autonominė individo vertė esanti neigiama (individas laikomas vertingu tik tiek, kiek jis pasitarnauja tautai)⁶.

Antrasis variantas - tauta kaip individualių jos narių pasitenkinimo šaltinis - būdingesnis Šiaurės Amerikos aplinkai ir ten užaugusiai kartai (nors esu sutikusi keletą ir šios kartos žmonių, kurie priklausytų pirmajam tipui). Čia vyraujanti individualistinė, liberali galvosena kolektyvinį ir prievartinį požiūrį daro nepakeliamą, todėl jau-

nam žmogui dažniau teigiama, kad jam būti lietuviui bus malonu ar naudinga.

Man atrodo, kad viena pagrindinių kartų nesutarimų priežasčių yra konfliktas tarp šių dviejų atsakymų į klausimą „kodėl“. Tėvų prielaida, kad patriotizmas yra pamatinė ir neginčijama vertybė, yra sunkiai suprantama čia užaugusiam jaunuoliui ir kertasi su šios visuomenės vertybių sistema. O jaunuolio atsisakymas vykdyti patriotinę pareigą tarsi paniekina giliausius tėvų įsitikinimus ir vertybes.

Šių dviejų prielaidų svarstymas kelia klausimą, kuri prielaida tikresnė ir vertingesnė. Manau, pirmoji yra ginčytina ir praktiškai, ir filosofiškai: praktiškai - nes šių dienų Vakarų visuomenėje bet kokia prievartos individui apraiška sukelia karštą priešinimąsi, filosofiškai - nes bet koki žemišką dalyką vertinti labiau už individą yra morališkai nepateisinama. Sutinku su Juozu Girniumi, kuris rašo: „Niekas žmogiška nėra aukščiau už tautą, išskyrus patį žmogų. Žmogus yra aukščiau ir už tautą, nes jis vienas yra nelygstamos vertės savo dvasine asmenybe“⁷.

Kita vertus, grįžti lietuviškąją tautiškumą utilitariniais motyvais taip pat problemiška. Nemaža psichologinių tyrinėjimų rodo, kad jei už elgesį, kurį asmuo laikė savaiame vertingu ir maloniu, yra atlyginama, tai tokio elgesio savaiminė vertė tam asmeniui mažta; tai yra, gavus užmokesį ar atlygį, veikla paradoksiškai imama laikyti mažiau patrauklia ir malonia negu anksčiau⁸. Panašų efektą sukelia ir atlygio pažadas. Manymas, kad tautinė veikla bus individui naudinga ar maloni, sumenkina tautą iki priemonės ir todėl mažina jos vertę. Jeigu mano tautiškumas vertingas tik tol, kol jis man naudingas, jis tėra viena iš daugelio mano asmeninio pasitenkinimo priemonių.

Nesakau, kad individo jausmai nėra susiję su jo tautine bendruomene. Tautinė veikla turėtų būti individui kiek įmanoma maloni ir teikianti pasitenkinimo. Bet pasitenkinimas turėtų būti pasekmė, o ne tikslas.

⁶ Šliogeris A. *Lietuvos kelias į laisvę: sunkumai ir problemas* // Akiračiai. - 1992. - Nr. 3 (237). - P. 8-9

⁷ Girnius J. *Tauta ir tautinė ištikimybė*. - Chicago, 1961. - P.

63.

⁸ Deci E. L., Ryan R. M. *Intrinsic Motivation and Self Determination in Human Behavior*. - New York, 1985.

Hierarchizavimas ir pasirinkimo laisvė

Abi aukščiau apibūdintos motyvacinės schemas yra probleminės, nes abi reikalauja hierarchizuoti tautą ir individą. Pirmuoju atveju tauta yra aukštesnė vertybė, o individas yra tautos gerovės priemonė. Antruoju atveju vienintelė vertybė yra individas, o tauta yra individo patenkinimo priemonė. Jeigu man reikėtų rinktis, rinkčiau antrąjį atvejį. Tačiau daugeliu atvejų visai nebūtina rinktis. Hierarchizavimas tėra įprotis konstruoti realybę vertikaliai - tarsi visa būtų įsivaizduojama ant laiptelių, klausiant, kas yra aukščiau ir kas žemiau. Jeigu realybė yra hierarchizuota, tai žemesnieji elementai pavaldūs aukštesniesiems ir arba privalo jiems tarnauti, arba nusikalsta. Bet jeigu realybė suvokiama horizontaliai, jeigu gyvenimas suvokiamas kaip galimybė rinktis iš elementų, kurių dauguma gali būti tokios pat vertės, tai prievartinis įpareigojimas ir kaltė atkrinta, ir lieka laisvė - laisvė gėrėtis, vertinti ir mylėti, laisvė įsipareigoti ir aukotis.

Galima kuo nors iš tikrųjų būti tik tada, jei leidžiama tuo kuo nors ir nebūti. Galima ką nors pasirinkti tik tada, jei leidžiama to ir nesirinkti. Kur negalima rinktis, ten nėra laisvės. Kur nėra laisvės, ten yra priespauda, o priespauda sukelia priešinimąsi. Laisvas apsisprendimas, kita vertus, veda į gilesnį savęs ir įmanomų pasirinkimo variantų svarstymą, o tai daro įsipareigojimą gilesnį ir reikšmingesnį.

Vis dėlto pasirinkimo laisvė nereikalauja, kad rinkimosi objektai būtų pristatomi kaip vienodai vertingi. Svarstydami, ką vertinti ir kur nukreipti savo meilę ir pastangas, jaunuoliai ieško pavyzdžių ir gairių. Todėl jaunuoliams tautiniame auklėjime, be pasirinkimo laisvės, dar reikalingas tėvų ir kitų jiems svarbių suaugusiųjų pavyzdys, tokių suaugusiųjų, kurie yra įsipareigoję savo tautai ir kurie įrodo įsipareigojimą pastangomis, ne visada vedančiomis į greitą pasitenkinimą. Nors tautiškumo išvystyme mažam vaikui pirminę įtaką turi tėvų, giminių ir mokytojų pavyzdys, paaugliai gali norėti maištauti. Paauglių pasirinkimas labiausiai priklausys nuo dviejų elementų: nuo to, koks paauglio santykis su tautiniu autoritetu, ir nuo pačios tautinės grupės ypatybių.

Lietuvių bendruomenėse santykių tarp kartų problema tokia svarbi, kad vertėtų vien ją svarstyti paskaitose, seminaruose, konferencijose. Čia šio klausimo svarstyti neturime laiko, bet noriu bent pabrėžti jo svarbą. Toliau susitelksiu ties antruoju elementu, sąlygojančiu jaunesnės kartos pasirinkimus tautiškumo atžvilgiu, - ties lietuvius kaip tautinę grupę liečiančiomis problemomis.

III. TAUTINIAI SIMBOLIAI

Spicer, kaip Claude Levi-Strauss ir dar anksčiau kiti, pastebėjo, kad kiekviena identitetą turinti grupė yra išvysčiusi savitą, bet lanksčią simbolių sistemą, kuri padeda ją išskirti iš visuomeninės aplinkos. Žemė, kalba, muzika, šokis ir herojai yra ypač svarbūs simboliai. Istorijos pažinimą ir interpretaciją Spicer taip pat laiko labai svarbiu kultūriniam identitetui išlaikyti. Norėčiau susitelkti ties istorija, žeme ir kalba, nes jos kelia svarbių problemų, kurios iki šiol neišspręstos.

Istorija

Tautės ar tautinės grupės istorija turi vaidinti lemiamą vaidmenį tautiniame auklėjime bei švietime. Tačiau kokios istorijos geriausia mokyti mūsų vaikus, vystant tautinę savimonę? Ar objektyvios ir kuo tikslesnės, ar tokios, kuri rodo tautinę grupę vien pozityvioje šviesoje?

Kai kurie antropologai tvirtina, kad neteisėtą tautės priespaudos ir herojišką jos praeitį pabrėžti ypač svarbu, stengiantis išlaikyti jos identitetą ir vienybę. Jeigu būtume tokios nuomonės, pabrėžtume, pavyzdžiui, kaip dažnai ir darome, pakartotinę Lietuvos priespaudą, skatindami lietuvių kaip aukų savivoką. Tokia savivoka ir jos logiška išvada - kad auka tapusi tauta verta ypatingo pasaulio dėmesio - šiandien Lietuvoje gana dažna. Bet tokia strategija, kuri skatina savigailą ir įtaigoja atsakomybę už savo pačių gerovę užkrauti kitiems, nei psichologiškai, nei politiškai nepageidautina. Svarbu atsiminti, kas atsitiko, bet dar svarbiau suprasti, kodėl tai atsitiko - mokyti iš istorijos, o ne naudotis ja, save pačius kankinant ar kitus kaltinant.

Kita galimybė yra pabrėžti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės galybę, Lietuvos atgimimą anksčiau šio amžiaus nepriklausomybės laikotarpiu ir t.t. Esu mačiusi keliose lietuviško auklėjimo programose naudojant tokią priemonę. Bet jeigu sau ir jaunesnei kartai įteigsime, kad Lietuva yra genijų ir herojų tauta, tai kaip paaiškinsime, kodėl tokios nuostabios tautos valstybė taip trumpai gyvavo arba kodėl mes neišvystėme aukštos, pasaulio pripažintos kultūros? Ką pasakysime, kai jaunesnioji karta sužinos apie Smetonos laikotarpio autoritarizmą¹⁰?

Mums labai sunku toleruoti savo pačių netobulumą. Todėl apibūdindami save kaip lietuvius, mes linkę minėti vien teigiamas ypatybes, ir jeigu išvis kalbame apie neigiamus bruožus, tai darome su kartėliu ir atsiribojimo jausmu. Tokiais atvejais dažnai sakome „jie“, ne „mes“. Palyginti su žydais ar airiais, mes nesugebame į savo tautinę savimonę įkomponuoti charakteringų ydų ir iš jų pasijuokti. Mano manymu, lietuviai save traktuoja pernelyg rimtai. Žmonėms, kurie yra buvę kitų menkinti ir žeminti, būdinga manyti, jog jie turi būti tobuli, idant būtų vertinami. Vadinasi, norėdami būti priimtini kitiems, mes turime arba būti tobuli, o tai neįmanoma, arba klaidinti save, tikėdami, jog tokie esame. Galbūt pagaliau atėjo metas mums pakankamai pasitikėti savimi, idant pasijuoktume iš savo netobulumų net kai stengiamės jų nusikratyti.

Vaikams daro įspūdį legendos ir herojai, ir prasminga jiems pasakoti apie kilnias ir herojiškas praeities figūras. Tačiau būtų klaida manyti, kad istorijos mokymo ribojimas gyvenimą pranonkančiais herojais patenkins šiuolaikinius paauglius. Ankstesniaisiais kultūros vystymosi laikotarpiais legendos retai arba niekada nebuvo priešingos tiksliai istoriniams duomenims. Bet vargu ar tai tinka šiandien. Susidūrę su istoriniais duomenimis, šiuolaikiniai paaugliai gali pajusti, kad jų ankstesnė meilė Lietuvai, įkvėpta legendinių pasakojimų, buvo grindžiama etnocentrizmu ar net melu. Galgi neverta rizikuoti.

Bet istorija nėra tik tautų ir jų tarpusavio konfliktų įvardijimas. Istorija pirmiausia yra pasakojimai apie praeitį. Spalvingai detalizuoti pasakojimai neišvengiamai patraukia klausytojus, ypač kai jie susiję su pačiais klausytojais ar jų protėviais. Štai tokios rūšies istoriją mes turėtume perteikti jauniems žmonėms - ne legendas ar nacionalines dogmas, o pasakojimus, kurie kursytų jų vaizduotę ir juos asmeniškai susietų su tautos praeitimi.

Žemė

Mūsų istorija prasideda Lietuvoje, bet tęsiasi čia. Su diaspora susijusi istorijos dalis neturėtų būti pamiršta. Bet neturėtume izoliuotis ir nuo Lietuvos. Užsienio šalyse gyvenančioms tautinėms grupėms bene svarbiausias simbolis yra mylima prarastoji tėvynė. Ji idealizuojama, apie ją svajojama, kalbama, dainuojama. Ir mes taip darome. Kai Lietuva buvo ne tik geografiškai, bet ir psichologiškai toli, arti buvo mūsų Lietuvos vizija; mes mylėjome Lietuvą, sukurtą mūsų ilgesio ir vaizduotės. Nauja problema iškilo, kai Lietuva tapo nepriklausoma ir jos durys mums atsivėrė.

Prieš tam tikrą laiką lietuviškame dienraštyje „Draugas“ pasirodė atviras laiškas. Autorius, minėdamas aktualius įvykius, rašė apie pasibaisėtiną kai kurių svečių iš Lietuvos elgesį. Laiško pabaigoje buvo su pasipiktinimu klausama, kaip galima mokyti savo vaikus gerbti ir branginti Lietuvą ir lietuvius, susidūrus su tokiais pavyzdžiais.

Lietuvos gyventojams žinomos jų problemos. 1989 m. pavasarį Kaune, Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo konferencijoje, aš vis girdėdavau tokias frazes: „Mes esame deformuoti“, „Mes tapome *homines sovietici*“. Tų metų rudenį VI lietuvių meno ir mokslo simpoziumo baigiamosiose pastabose Vytautas Landsbergis numatė mūsų nusivylimą. „Jūs mylite Lietuvą,- sakė jis mums,- bet mylite Lietuvą tokią, kokią įsivaizduojate, kokios ilgitės. Jūs mylite pasakų karalaitę: gražią, švelnią ir kilnią. Bet ji nėra tokia. Ji yra kaip elgeta, apdriskusi, purvina ir žaizdota. Ir jeigu

⁹ *Persistent Cultural Systems*, p. 796, 798.

¹⁰ Žr. Jucevičius F. *Tauta tikrovės ir mito žaisme*. - Putnamas, 1970. - P. 38-56.

norite mylėti tikrą Lietuvą, o ne pačių susikurtą jos viziją, tai turite išmokti priimti ir mylėti ją tokia, kokia ji iš tiesų yra.“

Dabar mes siunčiame į Lietuvą pinigus, medikamentus, profesorius, verslo žmones. Ankstyvieji išeiviai darė maždaug tą patį, Lietuvai paskelbus nepriklausomybę 1918 m. Tačiau, pasak istoriko Alfonso Eidinto, ir išeivių pagalba, ir gera valia greitai ėmė silpti. Pramonininkai, kurie iš pradžių su entuziazmu investavo pinigus ir dalyvavo Lietuvos komerciniame vystymesi, ėmė jaustis išnaudojami ir apgaulinėjami ir nutraukė finansinę pagalbą. Lietuvai šalpa mažėjo. Išeivių delegacija beveik atsisakė dalyvauti Pasaulio lietuvių kongrese 1935 m. Nurodytos tokios priežastys: visoje Lietuvoje vykstantys politiniai ir ideologiniai susiskaldymai, tarpusavio kiverčiai, visuotiniai įtarinėjimai, autokratinės pažiūros bei elgesys, laisvės suvaržymai. Visų šių reiškinių bent potencialiai esama ir šių dienų Lietuvoje.

Dirbdama su lietuvių jaunuoliais, pastebėjau, kad daugelis jų linkę idealizuoti Lietuvą ir lietuvius. Taip pat pastebėjau, kad susidūrus su specifiškai atgrasiu elgesiu, jiems sunku jį suvokti kaip sovietinės sistemos rezultatą. Jie ima kurti neigiamus apibendrinimus, kurie pakerta meilę Lietuvai ir lietuvišką identitetą. Atitinkamai pasirengus, galima užbėgti už akių šioms problemoms, ir keletu atvejų mačiau teigiamų „imunizacijos“ efektų. Tiesiog kaip maža viruso dozė sąlygoja imuniteto vystymąsi kūne, taip pažintis su psichologiniais okupacinio režimo efektais gali veikti kaip skiepai nuo kartelio ir nusivylimo.

Ar tai reiškia, kad turėtume atsisakyti savo vizijų ir idealų? Žinoma, ne. Manau, kad jie būtini, bet juos reikėtų suvokti labiau kaip formuojančius ateitį negu kaip apibūdinančius dabartį. Be abejo, galime saugoti mintyse švelnią, kilnią karalaitę, kuria, pasak Landsbergio, esame susižavėję; tačiau turėtume ją įsivaizduoti ateityje, kai elgeta bus nuprausta ir pagydyta.

Kalba

Kalbos klausimas daugumai lietuvių pakankamai aiškus. Viena vertus, išlaikyti tarp mūsų lietuvių kalbą yra pageidautina. Kalba savitai išreiškia žmonių pažiūras ir pasaulėjautą. Jos praradimas reiškia tų pažiūrų ir pasaulėjautos praradimą, perspektyvos susiaurėjimą¹¹. Kalba susijusi su namų šiluma, su šiluma, kurią labiausiai branginame, kai būname praradę. Kalba jungia žmones su jų šeimomis. Esu kalbėjusis su daugeliu jaunuolių, kurie karčiai priekaištavo savo tėvams, kam šie neišmokė jų savo namų kalbos ir šitaip neleido tapti tikrais giminės nariais. Bendra kalba vienija žmones, gyvenančius tarp kita kalba kalbančiųjų. Antropologė Anya Royce pastebi, kad kai tautinės grupės stengiasi sustiprinti ar atkurti savo identitetą, pagrindinė strategija dažnai būna atgaivinti kalbą¹². Todėl nepaisyti lietuvių kalbos būtų prasižengimas ir tautos, ir individualių jos narių atžvilgiu. Tyrinėjimams, kaip geriausia mokyti kalbos ir ją išsaugoti, turėtų būti teikiama pirmenybė.

Kita vertus, žinome, kad daugelis mūsų yra išlaikę ir išvystę tvirtą lietuvišką savimonę, bet nemoka kalbos. Tai sukuria savitą problemą, nepatiriamą, pavyzdžiui, airių, kurių dauguma nemoka savo gimtosios kalbos. Kalba stiprina tautinį sąmoningumą ne pabrėždama panašiujų (t. y. ta pačia kalba kalbančiųjų) bendrumą, o išskirdama juos iš tos kalbos nevarojančių. Kalba yra artumo ir tautinio bendrumo jausmų pagrindas ta kalba kalbantiems, o kalbos nemokantiems tautinio bendrumo jausmą teikia bendra kilmė. Dažnai esu pastebėjusi, kad nemokantys kalbos gali laikyti save lietuviais, švęsti lietuviškas šventes, laikytis lietuviškų papročių ir aistringai domėtis lietuvių įvykiais, o lietuviškai kalbantys, kuriems kalba ženklina tautinį tapatumą, nemokančius kalbos priima kaip svetimus.

Čia esama dviejų lietuvių grupių ir dviejų tautiškumo lygmenų. Kol šios dvi grupės nepradedą

¹¹ Norvilas A. *Kalba ir tautinė sąmonė* // Aidai. - 1989. - Nr. 4. - P. 244-253.

¹² Royce A. P. *Ethnic Identity: Strategies of Diversity*. - Bloomington, 1982.

sąveikauti, tol atrodo, kad problemų nekyla. Tačiau kai jos ima sąveikauti lietuviškoje veikloje, o tokių sąveikų ne tik neįmanoma išvengti, bet ir nereikėtų vengti, - lengva numatyti, kokių neįgyiamų palyginimų ir sprendimų atsiranda. Lietuviškai kalbantieji mano esą tikresni lietuviai, o kalbos nemokantieji jaučiasi nevertinami. Ypač tingai sunkus, bet esminis lietuvių bendruomenės vadovų uždavinys bus rasti priemonių vienodai pagarbiai vertinti abi grupes, kad kalba būtų saugoma, nenuvertinant jos nemokančiųjų, ir kad būtų pripažįstami nemokantys kalbos, nesudarant įspūdžio, kad kalba yra nesvarbi.

IV. IŠVADOS

Manyčiau, mums svarbu paklausti savęs: ko norėtume pasiekti lietuvių bendruomenės metodais, kokias vertybes norėtume perteikti jaunimui, kokias vertybes laikome pamatinėmis ir neginčijamomis? Man atrodo, vienintelis priimtinas atsakymas yra bendražmogiškos vertybės, kurioms lietuviška kultūra suteikia savitą formą: meilė ir pagarba visiems žmonėms; individų vystymosi pabrėžimas, visa kur sutinkamos tiesos, gėrio ir grožio vertinimas ir kūrybiškas, o ne aklas lietuviškos kultūros puoselėjimas.

Man atrodo, kad rūpindamiesi išlikti kaip tautinė grupė, mes linkstame savo programose ir veikloje pabrėžti tautinį elementą ir pamiršti bendražmogiškąjį. Pernelyg pabrėždami tautiškumą, mes nepajėgsime atsakyti jaunuoliui, kuris klausia: „Kas gera iš tautos, jeigu ji nepaiso asmens, jeigu ji žmones labiau riboja, negu vysto ir lavina, jeigu joje nėra meilės?“ Kita vertus, pabrėždami tik plačias žmogiškas vertybes, neatsakytume į klausimus: „Kuo mes skiriamės nuo kitų? Kodėl negaliu būti geras ir vertingas asmuo be tautos?“ Mano požiūriu, išliksime kaip lietuvių bendruo-

menė tada, kai apie mus bus galima pasakyti ne tik: „Kokie jie geri ir kilnūs!“, bet ir: „Kokie jie saviti ir įdomūs!“ Ir tautinių, ir bendražmogiškųjų elementų siejimas, vystymas ir įgyvendinimas lietuviškose auklėjimo ir veiklos programose gali būti bene svarbiausias lietuvių auklėtojų ir kultūros veikėjų pašaukimas.

Pradėjau abejodama mūsų išnykimo neišvengiamumu. Norėčiau grįžti prie šio klausimo. Dauguma išorinių tautiškumą sąlygojančių veiksnių jau nebegalioja. Gyvename tokiu laiku ir tokioje vietoje, kur tautinis identitetas ir narystė priklauso nuo individualaus pasirinkimo. Bet toks pasirinkimas priklausys nuo to, kiek apsisprendimas identifikuotis su tautine grupe ir būti aktyviu jos nariu patenkins esminius žmogiškus poreikius, kurie kitaip liktų nepatenkinti.

Žmogui reikia aplinkos, kurioje galėtų jaustis jaukiai, ir Kanada bei JAV tam per didelės. Asmeniui reikia erdvės vystytis, ir vien šeimos tam per maža. Asmeniui reikia būti branginamam, bet darbovietėse, kur vyrauja vartojimo principai, žmonės vertinami tik tol, kol yra naudingi. Asmeniui reikia idealų ir vizijų, bet mūsų praktikoje visuomenėje jų nedaug. Asmeniui reikia žmogiškos šilumos, bet jos labai maža mūsų pasaulyje.

Kadangi šiandien tokie esminiai poreikiai dažnai lieka nepatenkinti, manau, jog mes galime išlikti. Mūsų lietuviškos bendruomenės galėtų būti tos šiltos, atramą teikiančios oazės vartotojų visuomenėje, kuriose rastųsi tradicijos, mus siejančios su mūsų praeitimi, savita kultūra, ir iškilmės, kuriose džiaugiamasi ir bendruomene, ir kiekvienu jos nariu, ir vertybės, pranokstančios vien asmeninio patogaus gyvenimo vaikymąsi bei skatinančios asmenį dirbti ir aukotis kitiems.

Nepraraskime vilties. Nemanykime, kad mūsų dienos suskaičiuotos. Dievui padedant, mūsų ateitis yra mūsų pačių rankose.

DEVYNIŲ AMATŲ MEISTRAS

RITA TŪTLYTĖ

„Lietuvių enciklopedijoje“ rašoma: rašytojas, dailininkas, teatralas, mokytojas. Iš tiesų Vytauto Bičiūno (1893.IX.1 - 1945.XI.18) veikla dar platesnė, nesutelpanti išvardytuose rėmuose. Jis ir visuomenininkas, ir literatūros kritikas, ir kultūrinio gyvenimo organizatorius, daugelio Lietuvos visuomenei reikšmingų įvykių dalyvis. Pirmaisiais kūriniais veržliai žengė į XX a. pradžios kultūrinį gyvenimą, trečiame dešimtmetyje pasireiškė kaip įvairiašakis ir savęs ieškantis talentas, 1941 m. su pirmąja vežimų banga nutolo Sibiro tolumon.

1936 m. Jonas Marcinkevičius pristatė Vytautą Bičiūną, šventusį literatūros darbo 25 metų sukaktį, kaip senos prieškarinės idealistų kartos rašytoją. Gimė 1893 m. Klovainiuose, Šiaulių apskrityje. Baigęs gimnaziją, mokėsi Kazanės meno mokykloje. Pirmojo pasaulinio karo metu atvykęs į Peterburgą dirbo įvairius kultūrinius darbus. 1918 m. pradžioje dalyvavo Rusijos armijos lietuvių karininkų suvažiavime, buvo išrinktas į jo komitetą. Grįžęs tėvynėn Bičiūnas veikė Lietuvos seime, dirbo įvairiausiose įstaigose neatidėliotinus darbus. Aktyvus kultūrininkas - taip galėtu me apibūdinti jo veiklą. 1931 m. Bičiūnas vyko į Vilnių, lankė lietuviškas mokyklas, bibliotekas, redakcijas, domėjosi lietuvių jaunimo švietimu. Parašė keletą straipsnių bei išleido knygą apie Vilnių, palaikydamas Vilniaus klausimą atvirą.

Vytautas Bičiūnas - katalikiškos pakraipos žmogus, domėjęsis religijų įvairove ir paskirtas pirmu nepriklausomoje Lietuvoje Tikybų departamento direktoriumi. Knygelėje „Katalikų mokykla“ (1929) Bičiūnas, iš esmės remdamasis popiežiaus Leono XIII mintimis, rašė apie vaiko sielos auklėjimą, domėjosi tėvų, bažnyčios, litera-

tūros įtaka vaiko sielai („Kieno teisė ir pareiga auklėti“, „Literatūra ir auklėjimas“).

Pats būdamas geras pedagogas, nemažai metų dirbo mokykloje piešimo mokytoju. Iš pedagoginio patyrimo atsirado ir jo knyga „Paišymo metodikos bruožai“ (1921). Meno mokymo procesui Bičiūnas kelia reikalavimą pažinti mokinio būdą, psichologiją. Dėmesys telkiamas estetiniam ir techniniam lavinimui, vaizduotės ir emocijos laisvei. Detalai atveriamos ir piešimo pamokose susiklostančios psichologinės situacijos.

Bičiūnas - meno, vaizduojamojo meno žmogus. Piešė vinjetes, teatro dekoracijas, jautė dailininko pašaukimą. Bet, kaip yra Jonui Marcinkevičiui prisipažinęs, grįžęs į Lietuvą ir užsiėmęs įvairiais organizaciniais reikalais, dailėje pasijuto negalįs konkuruoti su jau pagarsėjusiais menininkais ir nutarė jėgas atiduoti dramaturgijai. Jaunystėje mėgęs vaidinti, Bičiūnas ir kūrybinę karjerą pradėjo dramomis: Jį traukė ir tolima istorija, ir netolima praectis, savanorių žygiai. Beveik be išimties jo scenos kūriniai parašyti būtent šiomis temomis. Jo knygelėje „Liaudies teatras“ matome kuo plačiausiai išskleistą Europos ir lietuvių teatro istoriją: teatrų savitumus, vaidybos pobūdį. Didžioji knygos dalis skirta nurodymams, kaip rengti spektaklį.

Bičiūnas mėgo kaupti medžiagą, ją populiarinti. Visa, ką dirbo, kuo domėjosi, dėjo į knygas. Jo straipsniuose ir knygose matome itin stiprias atramas į autoritetus. Išauklėtas rusų kultūros (dailė, muzika, literatūros mokslas ir kritika), Bičiūnas tų įtakų neatsisako, bet gražiai papildė Lietuvoje funkcionuojančiomis naujausiomis kultūros idėjomis (Stasys Šalkauskis, Fabijonas Kėmėšis, Ignas Šlapelis, Juozas Žilevičius), lenkų

kultūros paralelėmis. Bičiūnas - XX a. pradžios modernistas, su aistra ieškojęs naujų kelių dailei, literatūrai, teatrui. Originalūs dramos kūriniai, dekoracijos teatrui, liaudies teatro specifikos išmanymas, dėmesys kitų autorių dramoms, vinjetės literatūrinių žurnalų viršeliams ir t.t. - tai ryškiausios Bičiūno kūrybinės veiklos sritys. Čia autorius galėjo fokusuoti savo daugiašakio talento pradmenis, jungdamas dramą ir daile, auklėjimą ir organizavimą, meno kritiką ir originaliąją kūrybą.

Ypač Vytautui Bičiūnui rūpėjo tautinio susipratimo istorija, tautinės sąmonės budimas, jos skleidimasis visuomenėje ir kūrybiuose. Ši mintis yra apšvietusi beveik visus Bičiūno meno kritikos darbus. Jis iš dalies tęsė Vaižganto orientaciją, domėdamasis XIX a. šviesiaisiais žmonėmis, skatinusiais ir palaikiusiais lietuvių. Pats rinko atsiminimus apie kun. Joną Katelę, knygoje („Kun. Jonas Katelė ir jo laikai“) suregistravo jo talkininkus. Šitaip plačiai ir raiškiai nušvinta vienos parapijos kultūrinis gyvenimas - su žmonių būdu, jų silpnybėmis bei darbais. Apskritai Vaižgantas Bičiūnui buvo didelis autoritetas, lėmęs interesus, rašymo būdą bei estetines nuostatas. Bičiūnas, kaip ir Vaižgantas, gaivino romantizmą, kuris jam atrodė esąs ir gyvenimo būdas, ir pasaulėjauta, ir socialinis veikimas, ir literatūros kryptis. Šiuo visuomeniškai svarbaus Lietuvai romantizmo aspektu Bičiūnas žvelgė į XIX ir XX a. literatūrą.

Juozas Albinas Herbačiauskas, Adomas Mickevičius, Vaižgantas, Krėvė, Putinas - tokia trajektorija skriejo Bičiūno teorinė mintis tuose straipsniuose, kur jis rašo apie lietuvių kultūrą, literatūros sroves, romantizmą ir tautinį idealizmą, ateities projektus. Autorius gynė lietuviško romantizmo idealizmą, jo kuriamąsias intencijas, kaip ir dauguma XX a. pradžios veikėjų tapatino ro-

mantizmą su veikimu Lietuvos labui. Romantizmas, kaip XIX a. dvasios reiškėjas, anot Bičiūno, virto tautiškuoju idealizmu, „kuris nėra paliovēs būti „spiritus movens“ mūsų viešojo gyvenimo iki šių dienų. Tautos kultūrinimo, Vilniaus vadavimo idėjos, net jei norite, kėlimas medžiagiškos krašto gerovės - yra to romantizmo gyvos sudeamosios dalys, jungiančios jį su gyvenimu labiau, negu bet kuri kita srovė“¹. Taip suprstas romantizmas buvo platus reiškinys, į kurį įėjo ir tautos išsivadavimo siekiai kaip esminiai jo bruožai. Tokiu ypatingu romantiku Bičiūnas laikė Vincą Kudirką, visu savo gyvenimu ir veikla įrodžiusį romantizmo ir utilitarizmo sąsają.

Romantizmas (prilygintas tautiniam atgimimui) pas mus iš pat pradžių, Bičiūno nuomone, turėjo socialumo atspalvį. Tajam atgimimui senosios praeities garbinimas („narbutizmas“, „kraševskizmas“, „mickevičizmas“) galėjo būti reikalingas, bet tik tiek, kiek „galėjo būti gyvas pavyzdys ir šaltinis - iš praeities stiprybei semti“². Todėl vietoj Adomo Mickevičiaus „Vėlinių“ dekadanso (Bičiūno įvardijimas) iškeliami Vinco Krėvės „Likimo keliai“, ne vienu atveju įrodinėjama, jog būtent ši knyga yra „aiškiai revizionistinis kūrinys, rodąs naujus kelius [...] tautos laisvės problemai išreikšti“³. Šis kūrinys Bičiūnui padeda mąstyti apie plačiai suprantamo romantizmo likimą: Krėvė, anot kritiko, ieško ne tik tautos dvasios ir esmės (kaip senieji „Aušros“ romantikai), bet ir kelių į ateitį naujoje nepriklausomos Lietuvos kasdienybėje. Senieji romantikai neteikė ateities perspektyvų, „ir tik vienas [Krėvė - R. T.] mėgino lietuviškosios tikrovės slėpinį susekti ir išaiškinti“⁴. Krėvės kūrinį Bičiūnas šifruoja kaip akivaizdžią visuomenės padėties alegoriją: Vincas Višvilis - piemenukas „atstovauja jaunąją laisvės kovotojų kartą [...] Višvilis ne autoriaus padarinys, jįsai gyvenimo sukurtas pavidalas, vienas iš daugelio - „aušrininkų“, „apžvalgininkų“, „sargų“ ar „varpininkų“⁵. Bičiūnui įspūdi daro simboliškai pa-

¹ Bičiūnas V. *Romantizmas ir tautiškas idealizmas* // Židinys. - 1929. - Nr. 3. - P. 232.

² *Ten pat*, p. 232.

³ *Ten pat*, p. 232.

⁴ Bičiūnas V. *Tarp romantizmo ir realizmo* // Gaisai. - 1930. - Nr. 4. - P. 321.

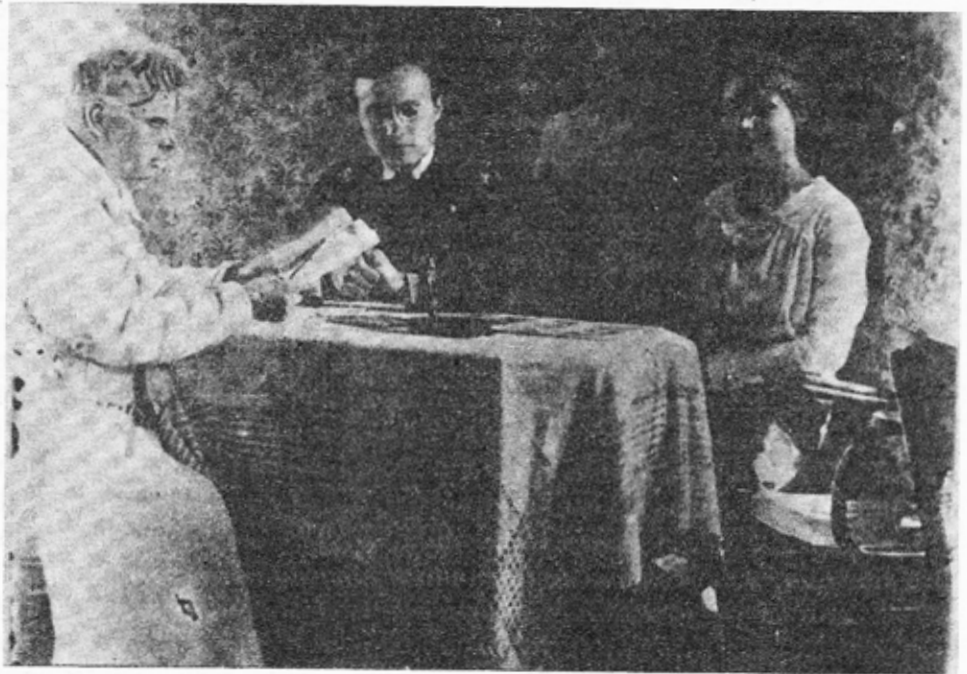
⁵ Bičiūnas V. V. Krėvės „Likimo keliais“. - K., 1930. - P. 35.

teiktas tautos dvasios žadinimas, tautos esmės paieškos ir šį siekį lydinčių įvairių šmėklų ir apsišaukėlių figūros. Šią Lietuvos istorinio laisvėjimo kelią išreiškiančią konkrečią schemą (idealus siekis ir jam trukdančios piktosios jėgos) Bičiūnas mato esant universalią, atėjusią iš pasakų (kelionių su trukdymais fabulos) bei literatūros kūrinių (Homeras, Ibsenas, Maeterlinckas). Panašią schemą randa ir Mickevičiaus „Vėlinėse“ bei Vydūno „Prabočių šešėliuose“. Vienas universalių archetipinių įvaizdžių - kelionės motyvas, - išpopuliarintas Europos romantikų - pasitarnauja XX a. pradžios lietuvių literatūroje kelių ieškojimo į tautos ateitį simboliu. Kaip ieškančios kelių tautos ateičiai vertinamos ir Vydūno, Putino dramatos.

Vaizduoti seną romantinę Lietuvos praeitį ar ieškoti dabartinei Lietuvai perspektyvų ateityje? Ties šia dilema nuolat stabteli Bičiūnas, žvelgdamas į XX a. pradžios kūrinius. Jo nuomone,

Atėjęs į kultūrą iš pirmosios neoromantikų kartos, likęs ištikimas jos ideologijai, Bičiūnas (kaip ir dauguma neoromantikų) išsaugojo pozityvųjį kuriamąjį minties punktyrą. Jis nuolat projektavo, praktiškai modeliavo kultūrinį, socialinį visuomenės gyvenimą, simboliniuose kūriniuose ieškojo sąsajų su gyvenimo poreikiais: „mintis apie jų simbolinę reikšmę beveik visai išnyksta. Bet užtai, žiūrint „Valdovą“ gimsta nauja, mažiau metafiziška nūdienei tikrovei idėja: juk mes visi, visa tauta iš *vergų* laisvais tapdami, turime susigrąžinti viešojon būklėn *valdovo sūnų* (pirmąpradę tautos asmenybę), turime patys save nuo praeities slogučio laisvais padaryti“⁶. Paveiktas projektavimo idėjos ir ypač Krėvės kūrinių, Bičiūnas net savo nesėkmingai įkurtą teatrą pavadina „Žvaigždikio“ vardu...

Svarstymų apie kūrinius atskaitos tašku Vytautas Bičiūnas rinkosi visuomenės sąmonės lūžį,

Iš kairės: Juozas Tumas-Vaižgantas, Vytautas Bičiūnas, Natalija Namikaitė-Bičiūnienė 1915 m. Fotografija iš Jūratės Bičiūnaitės-Masiulienės archyvo

toji dilema gvildinama ir vaizduojama visų mūsų rašytojų simbolininkų. Vydūnas Lietuvos laisvę ir ateitį matęs augime iš vidaus („iš vidaus augimas“), Krėvė - praeities išimylėjime, Putinas - dar viena duota proga laiduoti tautos gyvybę.

įvykusį atgavus nepriklausomybę (iš Lietuvos valstybingumo siekių žengteliama į banalią kasdienybę). Apie šį lūžį plačiai kalbėta trečiame-ketvirtame dešimtmetyje kultūros žmonių, filosofų, literatų. Šį lūžį Bičiūnas įžiūri jam artimame

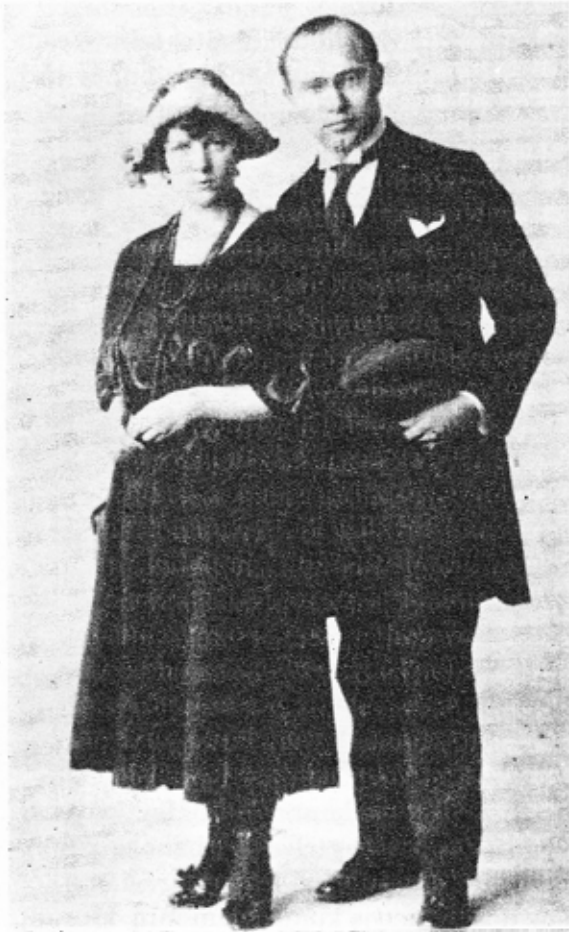
⁶ Bičiūnas V. *Putinas - dramaturgas* // Gaisai. - 1930. - Nr.

5. - P. 75.

kūrinyje - Vinco Krėvės „Likimo keliuose“. Nusiųsiamą dabartinė Lietuva Vinco Krėvės kūrinyje Bičiūnas lygina su Petro Vaičiūno „Stabais ir žmonėmis“, Fausto Kiršos „Pelenais“: „Blunka jų akyse tiek metų spindėjusi tautos laisvės idėja. Svajonė virsta realybe, ir jie pasijunta nebeturį bendra su naująja būkle, apie kurią tiek metų svajojo“⁷.

Bičiūno straipsniuose atsiskleidžia bendroji kultūrinė orientacija, deranti prie „Židinio“ ar „Gaisų“ pakraipos, kur svarstoma kultūrinio darbo kryptys, jaunimo uždaviniai, brėžiamos veiklos ir atsakomybės gairės įvairiems visuomenės sluoksniams, mąstoma apie valstybę. Bičiūnas lengvai

Vytautas Bičiūnas su žmona Natalija Namikaite-Bičiūniene 1921 m. Fotografija iš Jūratės Bičiūnaitės-Masiulienės archyvo

⁷ Bičiūnas V. V. Krėvės „Likimo heliais“, p. 56.

⁸ Bičiūnas V. 44 poetai // Židinys. - 1929. - Nr. 12. - P. 417.

persiima populiariomis idėjomis, Stasio Šalkauskio, Vydūno paskleistomis Rytų-Vakarų opozicijos, kultūros ir civilizacijos problemomis, kultūros projektų svarstymu.

Lietuvos miestuose Bičiūnas pasigenda lietuviškosios buržuazijos, kuri judintų socialinį ir kultūrinį gyvenimą. „Buržua“ auginimo idėjoje Bičiūnas mato tam tikrą kultūros projekto įgyvendinimą (lietuvių miestai, mažėtų emigracija, augtų prekyba ir pramonė). Įdomu, jog autorius išsiveržia iš agrarinės kultūros konteksto ir projektuoja civilizacijos raida pagrįstą Lietuvos ateitį - miestiską, ekonomiškai ir kultūriškai stiprią Lietuvą.

Panaši orientacija į kultūros projektą šmėščioja ir Bičiūno straipsniuose apie literatūrą. Straipsnyje „44 poetai“ Bičiūno kartojamos bendriausios laikotarpio orientacijos menė: 1) pasivyti Europą, 2) išlaikyti kultūrinį savitumą. Šį projektą, Bičiūno nuomone, geriausiai pavyksta realizuoti estetininkams arba vadinamiesiems neoromantikams („Jie daugiausia rodo pastangų būti tikraisiais mūsų tautos dvasios reiškėjais ir savaimingumo dvasios kėlėjais mūsų literatūroje“⁸), nes jie „be suartėjimo su senaisiais romantikais ieškojo naujų kelių, mistinio individualizmo, panteistiškai filosofinių aspiracijų“⁹. Būtent neoromantikų prisiimtoje kūrybinių pastangų kryptyje Bičiūnas mato dar vieną kultūros projekto realizavimo galimybę. Šia proga įdomu pastebėti, kad gal nė vienas to meto kultūrininkas nebandė taip konkrečiai realizuoti tos abstrakčiosios ir gal daugiau filosofinėje plotmėje svarstytos „kultūros projekto“ idėjos, kaip tai darė Bičiūnas. Knygoje apie Mikalojų Konstantiną Čiurlionį priminama, jog Stasys Šalkauskis pamiršo stambeldišką Lietuvos kultūrą, kurią kaip tik matome atsivėrusią Čiurlionio paveiksluose. Kita vertus, Bičiūnas mato Čiurlionį sintetinant Rytų mistinę didybę su Vakarų išmintimi ir laiko jį naujosios sudvasintos kultūros pranašu. Per Čiurlionio kūrybą Bičiūnas (vėl praktiškai!) mato Rytų ir Vakarų sintezės *esmę* lietuvių kultūrai.

⁹ Ten pat, p. 417.

¹⁰ Bičiūnas V. Romantizmas bei tautiškas idealizmas, p. 240.

Vytautas Bičiūnas turėjo gerą sociologo gyslelę. Jo darbuose ypač gražiai jungiasi civilizacijos, tautų išsilaisvinimo ar kultūros istorija ir meno raida, dvasios skleidimasis. Autorius rėmėsi kadaise Mickevičiaus pasakyta mintimi, jog Lietuva yra laukimo būvyje (ar Herbačiausko idėja, kad lietuvių kultūra yra dar tik potencijoje), ir bandė išvelgti, kaip iš to būvio XIX a. pabaigoje - XX a. pradžioje pamažu skleidžiasi kūrybinė dvasia. Bičiūno nuomone, dabartinė raštija būtent ir rodo „bundančios dvasios kūrybišką pajėgumą“¹⁰. Bičiūnui rūpi tautos sąmonės trajektorija, tautos sąmonės punktyras ir rašytojo, tos sąmonės skleidėjo, vaidmuo. Kaip tam tikrą postūmį šiame procese jis iškelia tautinį atgimimą, kuris pabudino ir kūrybinę dvasią. Nepamesdamas iš akių šios idėjos (beje, populiaros ir kitų trečio-ketvirto dešimtmečio kultūrininkų raštuose), Bičiūnas apžvelgia literatūros raidą, žanrų plėtotę, kuria lyg ir kokią literatūros istoriją, nustato jos savaimingus etapus. Dvasios išsiskleidimas glaudžiai siejamas su augančia kultūra, literatūra: „Dvasinis procesas yra sąlyga, be kurios negali būti mintijama savoji ir savitoji kultūra bei kūryba [...]. Tuo būdu pačią kūrybą privalome mintyti kaip dvasios pakilimą ir kaip dvasios esimą mummyse“¹¹.

Bičiūnas pabrėžia, jog, pvz., Čiurlionis kūrė ne vien dviejų pasaulių (Rytų ir Vakarų), bet ir dviejų amžių sandūroje, tuo metu, kai žlugo pozityvizmas, kai „tikėjimas ėmė viršyti pažinimą, protą parbloškė siela“ ir atsivėrė kitas, numanomas pasaulis. Menas atrado galimybes atverti tai, kas paslėpta pasaulyje nuo žmogaus akių. Tokiam numanomoms transcendencijos atvirumui, Bičiūno nuomone, lietuvių literatūra jau buvo pasiruošusi. Čiurlionio dienoraščio dvasios įtampa jam atrodo esanti artima Apreiškimo knygoms. Taip netikėtu rakursu Bičiūnas atveria XX a. pradžios bendrąją Europoje pasaulėjautos ir meno orientaciją, o lietuvių literatūroje užčiuopia kuriamąjį pradą, išsilaisvinsią kūrybinę dvasią.

Lietuvių literatūros istorija Bičiūną domina kaip žmogaus dvasios pažinimą demonstruojantys tekstai. Šalia romantikų įtvirtintos Lietuvos te-

mos jis dar iškelia *lietuvių* temą. Ją laiko ypač svarbia, nes ši tema akivaizdžiai parodanti XIX a. pabaigos-XX a. pradžios literatūros raidą. Rašytojai pozityvistai, realistai ir t. t. vaizdavo vargdienį, gyvenimo blaškomą žmogų ir šitaip žadino jo paties dvasią. Anot Bičiūno, rašytojai suprato, „kad tik vargas žmones pamokina, o užuojauta užvis lengviau atveria širdį, stengdamiesi Lietuvos žmones iš miego prikelti, jūjų vargo vaizdais ir užuojauta kėlė“¹². Taip subtiliai Bičiūnas užčiuopia atliepimo į širdį faktorių. Pažadinti žmogaus jausmus, pabudinti emocijas pažįstamais ir atpažįstamais sodiečiui likimais, išgyvenimais. Rašyti taip, kad randamas knygoje gyvenimas, likimas, dalia sukrėstų kaip ir savoji, kad tekste skaitantysis rastų „įrašytą“ ir savo dvasios istoriją, iki tol nepažintą, atskirai neapmąstytą. Šitaip Bičiūnas suprato realistinės literatūros nuopelną - laisvinti žmogaus dvasią ir jo kūrybines galias.

Vytautas Bičiūnas iš tiesų išvelgė įdomių ir netikėtų romantizmo ir realizmo sąsajų bei abiejų krypčių poveikį XX a. pradžios lietuvių literatūros ir kūrybinės dvasios sklaidai. Jo darbuose pastebėtas ne tik šis siekis, nubrėžtas ne vienas lietuvių literatūros raidos punktyras. Sakysim, Žemaitę Bičiūnas laikė atėjusia iš XIX a. ir paveldėjusia XIX a. didaktinę kryptį. Ši didaktika XX a. jos kūriniuose (jai pačiai išivėlus į politinį gyvenimą) virsta antiklerikaline tendencija arba dvaro kritika, įvairių atspalvių kriticizmu. Įdomi Bičiūno mintis skatina ir toliau mąstyti: o gal tai ne tik Žemaitės kūrybai būdingas posūkis, gal visai „realistinei“ literatūrai iki pat XX a. vidurio?

Po Žemaitės Bičiūnas nemato jos sekėjų literatūroje. Kūrybinės dvasios išsiskleidimą, kaip ir Sofija Čiurlionienė, jis sieja nebe su realizmu, o su naujomis srovėmis. Bičiūnas ieško subtilesnio žmogaus pažinimo literatūroje ir modernesnių pačios literatūros kelių. Kazio Puidos silpnuose ir prasto stiliaus kūriniuose jis išvelgia sąsajas su Vakarų Europos menu: polinkį į *Weltschmerz*ą (Ibsen, Hauptmann), į satanistines nuotaikas (Schopenhauer, Nietzsche), bando ginti karštingiškus ir kiek eklektiškus modernumo ieškoji-

¹¹ Bičiūnas V. M. K. Čiurlionis. - K., 1927. - P. 11.

¹² Bičiūnas V. *Tarp romantizmo ir realizmo*, p. 425.

mus. Svarbiu dalyku laikomi stiliaus formavimosi pradmenys (Vaižganto vadinti „puidovščina“). „Kaip ten bebūtų, - sako Bičiūnas, - Puida pirmutinis pakėlė mūsų literatūroje savaimingo stiliaus problemą - ne iš liaudies kūrybos skolintą, - kaip Krėvės raštuose, ir ne Europą pamėgdžiojančią“¹³. Kritikas pastebi ir iki tol nebūtą jaunųjų poetų dvasios išdidumą, aroganciją, tiesmuką maištingumą, familiarumą.

Bičiūnas domėjosi literatūros tyrinėjimo metodais: biografiniu, moderniuoju psychologizmu (Freudo monistinis psychologizmas), formaliuoju (rusų formalistų mokykla). Vienas pirmųjų bandė taikyti pastarąjį metodą poezijos analizei.

Kaip ir dauguma trečio-ketvirto dešimtmečio kritikų, Bičiūnas mėgo psichologinį rakursą: žmogiškoji kūryba interpretuojama žmogiškaisiais aspektais. Bičiūnui svarbu rašytojo pasaulėžiūra, pasaulėjauta, meno orientacijos, estetinė nuovoka. Ieškoma menininkų tipų (aktyvus, saugantis išpūdžius, analitikas, sintetikas), lyginami įvairių autorių skirtingi dvasios atsivėrimai. Savo turiniu be galo panašiuose eilėraščiuose - Putino „Man čia gera“ ir Balio Sruogos „Mano sieloj šiandien šventė“ - įžiūrimi esminiai skirtumai: „jaučiamas Sruogos agresyvumas, jėgų perteklius“, o iš Putino posmų „dvelkia tyli ramuma [...]“. Putinas aprašo audrą, bet „jauti, kad autorius tos audros šėlimo nepergyvena ir jame nedalyvauja“¹⁴. Tai aiškinama Putino polinkiu į kontempliaciją, neleidžiančią laisvai džiaugtis, čiurlionišku susitelkimu ties Visata bei kilimu į dvasios viršūnes. Bet šis kilimas, skirtingai nuo tapytojo, nėra lengvas atsipalaidavimas nuo tikrovės varžtų, jis yra skausmingas („nes Putino dvasinė prigimtis lenkia jį prie žemės, ir poetas „pabaigęs kaip aras su saule kilniai viešpatauti“, kad ir išmetinėdamas žemei,

nuolat grįžta prie jos“¹⁵).

Vaižganto optimizmas išvelgiamas kylantis iš sielos gelmių, o reljefingas išorinis paveikslas turįs subtiliausią išgyvenimų pagrindą („Dailininkas koloristas Vaižgantas prilygsta dailininkui psichologui“¹⁶). Estetinę nuovoką Bičiūnas parodo ypač tada, kai literatūrą sieja su kitais menais: jį traukia dailės, muzikos ir žodžio dermė, gal ne pati meno šakų prigimtis, o greičiau funkcinis menų sąlytis. Kazio Puidos apysakas jis lygina su baroko stiliumi, Žemaitės vaizdavimo maniera - su flamandų dailininkų paveikslais. Apsakymo „Marti“ ryto po vestuvių epizodas taip įvertinamas: „Dievaži, net Tenirs'o ir Broegelio paveiksluose reta užtikti tokį visų šlykštynių sukrovimą...“¹⁷ Dailės, muzikos ir literatūros sintezę Bičiūnas mato kaip XX a. pradžia būdingą meno bruožą. Tokį postūmį lietuvių kultūrai davęs Čiurlionis¹⁸ (o šiam galbūt Mickevičius, kalbėjęs apie sintetinę spalvų, garsų, žodžių kūrybą), juo sekę Petras Kalpokas, Antanas Žmuidzinavičius, Petras Rimša, Paulius Galaunė, Juozas Zikaras, perėmę simbolizacijos metodą ar menų sintetinimo užmojus. „Sintetinti“ tapybą, muziką ir literatūrą ir „ugdyti to sintezio dvasioje visą jaunąją Lietuvos literatūrą ir dailę“ užsimojo ir 1915 m. almanachas „Baras“ (kuriam vinjetes piešė Vytautas Bičiūnas), pavadinimą ir epigrafą paėmęs iš Čiurlionio harmonizuotos liaudies dainos „Pabėk, bareli, galan laukelio...“ „Baro“ įtakoje sintetinti tapybą ir muziką bandęs ir Adomas Varnas. Menų „sintezės“ užuomazgą Bičiūnas išvelgė Kazio Šimonio, Onos Pleirytės-Puidienės, Vinco Krėvės kūryboje. Motiejaus Gustaičio poezijoje Bičiūną patraukia garsų grožis, vaizdų kontrastai. Kritikas pritaria Adomui Jakštui, pavadinusiam poetą „simfoninga siela“. Ją matome įtvirtintą ir reikšmingais pavadinimais: „Sielos akordai“, „Varpeliai“. Tą „simfoningą sielą“ Bičiūnas supranta kaip gryną lyrizmą.

¹³ Bičiūnas V. *Aleksandras Kazys Puida* // Gaisai. - 1931. - Nr. 3. - P. 221.

¹⁴ Bičiūnas V. *Putinas - poetas* // Gaisai. - 1930. - Nr. 4. - P. 341.

¹⁵ *Ten pat*, p. 345.

¹⁶ Bičiūnas V. *Kuo mums brangus Vaižgantas* // Sėjos baras. - 1930. - Nr. 1. - P. 79.

¹⁷ Bičiūnas V. *Tarp romantizmo ir realizmo*, p. 425.

¹⁸ Bičiūnas V. *Čiurlionis ir mūsų kultūra* // Literatūros naujienos. - 1936. - Nr. 8.

Savo paties piešinius Bičiūnas sieja ne su futurizmo ar kubizmo pakraipa (jį už tai barė Jakštas), o su simbolistine stilizacija, kuri ryški visame XX a. pradžios mene.

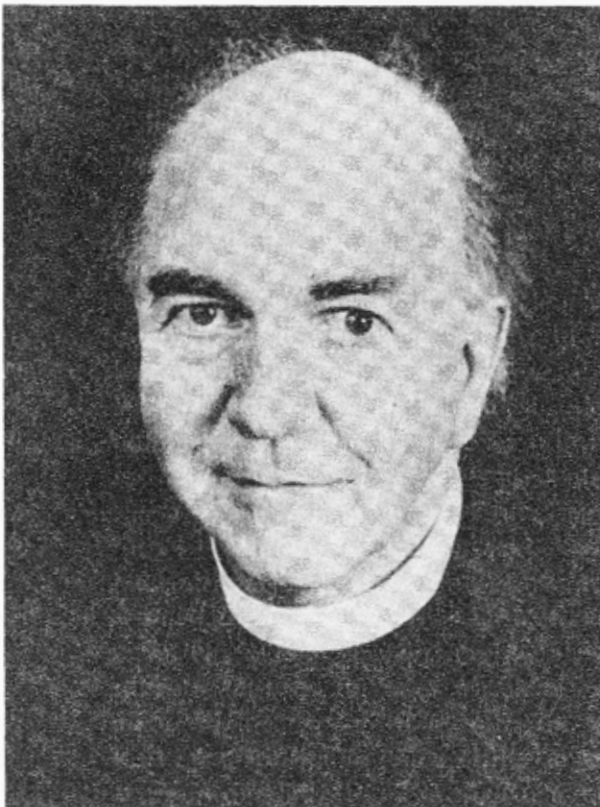
Pamėgęs simbolių kalbą ir jų interpretacijas, atidžiai sekęs žmogaus ir tautos kūrybinės dvasios skleidimąsi, Vytautas Bičiūnas yra „čiurlioniškas“, „vydūniškas“, „vaižgantiškas“. Kūrybinėmis orientacijomis jis lieka besiglaudžiantis prie XX a. pirmų dešimtmečių kultūros, su ketvirtu dešimt-

mečiu susijęs kiek mažiau. Kritikos darbuose Bičiūnas pribarstė daug puikių pastebėjimų, „deimančiukų“, tačiau nuosekliai jų neplėtojo. Jo paties kūrybinė dvasia klaidžiojo tarp devynių amatų...

Kaip tikras kūrėjas, prieškarinės kartos idealistas Vytautas Bičiūnas liko ištikimas savo profesijai ir pašaukimui, menininko įsipareigojimui ir 1941 metų birželį, kai atskirtas nuo šeimos, į tremtinių vagoną įlipo su dailininko įrankiais...

PASAULYJE IR VIRŠ PASAULIO

MANTAS ADOMĖNAS kalbina JOHNĄ
MACQUARRIE

John Macquarrie

Ilgą laiką žinojau esant du asmeniu - Johną Macquarrie, garsų Heideggerio vertėją į anglų kalbą, ir Johną Macquarrie, teologą. Tačiau tik atvykęs Anglijon suvokiau juodu buvus tuo pačiu asmeniu. Gal galėtumėte apibūdinti šią vertėjui ir teologui „bendrą teritoriją“?

Pradėjau filosofijos studijomis Glasgow universitete, paskui, kai baigiau studijuoti filosofiją,

JOHN MACQUARRIE (apie jį žr. Naujasis židinys. - 1993. - Nr. 5. - P. 17) su mūsų bendradarbiu kalbėjosi Oksforde

susidomėjau teologija ir studijavau teologiją. Tuo metu - tai buvo po Antrojo pasaulinio karo - Bultmanno Naujojo Testamento studijos buvo aistringai skaitomos ir diskutuojamos, o už Bultmanno slypėjo Heideggeris, tad Bultmanno studijos nuvedė mane prie Heideggerio, ir aš pamačiau, jog Heideggerio „Būtį ir Laiką“ buvo - nesakyčiau būtina, bet - pageidautina išversti į anglų kalbą. Šitaip viskas ir nutiko.

Ko gero, jūsų darbą galima vadinti „dvigubu vertimu“ - Heideggerio vertimu ne tik į anglų kalbą, bet ir į anglosaksų teologijos kontekstą?

Tai tiesa. Pamačiau, jog Heideggeris labai naudingas kai kurioms teologijos problemoms nušviesti. Pavyzdžiui, man atrodo, jog Heideggerio būties ir būtybių - *das Sein und die Seiende* perskyra didžiai padeda mėginant vizualizuoti Dievo ir pasaulio santykį. Aš manau, jog šio pobūdžio mąstymui esama paralelės mistinėje teologijoje ir neoplatoniškosios filosofijos tradicijoje.

Heideggeris turėjo būti daugyšk sietimesnis anglosaksų filosofijai apie 1960-uosius, kuomet ėmėtės jį versti, tačiau, atrodo, net ir dabar vis dar svetimas Anglijoje, galbūt kiek geriau žinomas Jungtinėse Valstijose.

Esate teisus: Heideggeris buvo plačiau priimtas Jungtinėse Valstijose, negu Anglijoje. Aš išgyvenau Jungtinėse Valstijose aštuonis metus, mano vertimas ten vartojamas lygiai kaip ir čia, tačiau nėra jokių abejonių, kad Jungtinėse Valstijose jis papli-

1993 m. gegužės mėnesį.

tęs daug labiau negu Anglijoje. Anglija, būdama salos šalis, linksta gręžtis savo pačios vidun. Ji nėra itin atvira Europos filosofijai. Ką gi, tai gali pakisti vystantis Europos Bendrijai. Nė nežinau...

Kaip ši „salos savimone“ susiklostė? Koks ryšys tarp bažnytinės Anglijos saviizoliacijos ir filosofinės bei teologinės tradicijos savitumo?

Šis „sališkumas“ trunka mažiausiai nuo Reformacijos laikų. Būtų galima sugretinti tai, kas įvyko Anglijoje, su tuo, kas įvyko kaimyninėje Škotijoje, kur Reformacija buvo gerokai priklausoma nuo kontinento, ypač - nuo Kalvino veiklos. Nuo to laiko škotų teologai visuomet domėjosi kontinentine teologija ir filosofija. O Anglijoje Reformacija buvo daug labiau „naminis“ reikalas, ir tuomet, lygiai kaip ir paskui, kontinento įtaka nei teologijai, nei filosofijai nebuvo labai didelė.

Grįžkime prie Heideggerio. Otto Pöggeleris knygoje „Martyno Heideggerio mąstymo kelias“ pripažįsta, jog Heideggerio istorijos interpretacija neteisingai ignoravo krikščioniškąjį elementą Europos filosofijoje: „Krikščioniška λόγος patirtis yra „kitas pasaulis“, palyginti su Heraklito; nepaisant to, Naujojo Testamento λόγος „prezentacija“ nėra paprasčiausiai perimta iš Filono. Greičiau jau tai, ką Heideggeris įneša į Heraklito logoso teoriją, galėjo ateiti kalbon tik krikščioniškajame logoso mąstyme: būtis savo tiesoje kaip lemtis ir tuo būdu kaip kalba“. Klausimas būtų toksai: ar nėra taip, kad Heideggerio atvertoji istorijos kaip būties lemties perspektyva esmingai praturtinama ir įgyja naują pavidalą, svarstoma krikščioniškosios tradicijos šviesoje? Jei taip, koksai tas naujas pavidalas? Ar galima jūsų knygą „Dievybės beiškant“ suprasti kaip pastangą atsakyti į šį klausimą? Ar galima „būties pasitraukimą“ reinterpretuoti kaip „Dievo pasitraukimą“, kaip kad jūs sakote savo esė apie Heideggerį ir Ekhartą?

Ką gi, tai nepaprastai ilgas ir painus klausimas, ar ne? Ir nesu tikras, ar galėsiu išsamiai į jį atsakyti.

Be abejo, patsai Heideggeris su tam tikra nosaltgija gręžiasi atgal į ankstyvąją graikų filosofiją. Tačiau drauge jis, atrodo, linksta teigti, kad vos prasidėjusi, graikų filosofija ėmė nuo būties nusi-gręžti - būties paslėptis jau buvo tenai, graikų

filosofijos pradžioje. Tad ir mes gyvename, kaip jisai sako, būties užmaršties amžiuje; esą, tai kažkas tokio, kas buvo endemiška Europos mąstyme nuo pat graikų laikų iki dabar.

Na, o kalbant apie krikščioniškąją filosofiją, problema, man regis, yra ta, kad Heideggeris linkęs aiškinti, ką teologai daro, ir neleisti jiems daryti nieko kita, kaip tik tai, ką jis jau yra iš anksto įsivaizdavęs. Kaip mes angliškai sakome, jis pasi-stato baidyklę, o paskui ima į ją mėtyti plytomis. Aš kalbu apie onto-teologijos, kaip jis tai vadina, kritiką. Štai jo knygoje „Įvadas į metafiziką“, dėstoma, kad krikščionių teologijoje Dievas esąs tiesiog pagrindinė būtybė, ypatinga būtybė, jei jums tai labiau patinka - aukščiausiaji būtybė, tvariausiaji ar pastoviausiaji, ar galingiausiaji, arba visos būtybės, tačiau Dievas nesąs būtis-savaime, *das Sein*, kurią mąstyti jis teigia pajėgiant tik filosofą. Tačiau man atrodo, jog Heideggeris gali taip sakyti tik ignoruodamas didžiulę krikščioniškosios teologijos sritį. Jūs užsiminėte apie mano „dialogą“ - sakykime taip - su kai kuriais mąstytojais knygoje „Dievybės beiškant“, ypač su žmonėmis, priklausančiais neoplatoniškajai tradicijai: pradedant turbūt Dionizijumi Areopagiečiu, toliau einant prie keltų filosofo Eriugenos ir baigiant šiuolaikiniais „panenteizmo“, kaip jis kartais vadinamas, variantais, - iš angliškosios tradicijos turiu omeny, pavyzdžiui, Whiteheadą. Lygiai taip pat būčiau linkęs į šią specifinę tradiciją įtraukti ir Hegelį bei, jei jau priėjome dvidešimtą amžių, tokį teologą kaip Tillichas, kuris, mano manymu, aiškiai sakė Dievą nesant dar vienu punktu būtybių kataloge, bet kažin koku būdu esant jam transcendentiską. Žinoma, manau, kad ir klasikinėje tradicijoje tokie žmonės kaip šv. Tomas Akvinietis atlieka šią fundamentalią perskyrą, nors jų kalba nevienaprasmiška ir jie negali šito pasakyti taip aiškiai, kaip Heideggeris tariasi tai sakąs. Aš manau, jiems žinoma tai, ką Heideggeris vadina „ontologine perskyra“.

Tačiau aiškiai tai suformuluoti, ko gero, buvo įmanoma tik po radikalios Heideggerio kritikos?

Taip, teisybė, tai gerokai padėjo viską praskaidrinti.

Gal ir paties Heideggerio būties mąstymas ir radikalus būties klausimo kėlimas buvo įgalinti krikščioniškosios mąstymo ir klausimo apie Dievą teologinės tradicijos - apie Dievą kaip apie neišsakomą ir nepa-mąstomą būtį bei kiekvienos galimos sukurtojo pasaulio tobulybės šaltinį? Ar pati Heideggerio būties mąstymo struktūra nėra giliai teologiška?

Heideggeris pripažindavo, jog teologinės jo jaunystės studijos esmingai prisidėjo prie brandžiosios jo filosofijos atsiradimo, ypač kalbą ir hermeneutiką liečiančiais klausimais. Bet lygiai taip pat jis tikėjo ir tuo, kad jo, kaip filosofo ar mąstytojo, užduotis kitokia negu teologo uždaviniai, tad jis stengėsi tą santykį su teologija kiek galima sumažinti.

Knygoje „Dievybės beiėskant“ jūs kalbate apie „dialektinį teizmą“ kaip priešpriešą „tradiciniam teizmui“. Galima suprasti, kad „dialektinis teizmas“ remiasi asmeniniu Dievu, arba kaip sakote jūs, „Šventosios Būties“ patyrimu. Ar, pavyzdžiui, šv. Tomo sistemiškas ir lengvai paverčiamas disciplina mokymas nėra išgyventas ir dialektiškas?

Šv. Tomas yra tokio neregėtai didelio masto žmogus, kad labai sunku pasakyti apie jį ką nors kritiška ir po to neatrasti, kad kur nors kitur savo raštuose būtent į šią kritiką jis pasirūpino atsakyti. Šv. Tomo mokyme dialektinį elementą aš matau tokį: lygiagrečiai su Dievu transcendencijos teigimu egzistuoja ir labai stipri dieviškosios imanencijos doktrina. Deja, manau, nei šv. Tomas, nei paskesnis tomizmas nesuteikia jai viso svorio. Tomistai susitelkia, taip sakant, ties dieviškosios transcendencijos samprata, ties idėja, jog Dievas-savaime yra visiškai skyrium nuo pasaulio kaip kiekviena buvimo tobulybė. Tomizme, griežtai šnekant, jei pasaulis nustotų egzistuoti, Dievo tai nė nepaliestų. Ir tai man atrodo esant idėja, su kuria aš negalėčiau sutarti. O tie kiti jau minėti rašytojai - Dionizijus, Eriugena ir t. t. - daug daugiau svorio teikia dieviškosios būties dialektikai: Dievas yra *pasaulyje* lygiai kaip ir *virš pasaulio*. Ir taip jie pakliūva iš tison poliariškumų sistemon; galime sakyti, jog jie turi palaikyti idėjų pusiausvyrą viena kitos atžvilgiu.

Galbūt Tomas tiesiog pakliuvo į jau pradėjusios stingti filosofinės kalbos spąstus?

Taip, visiškai įmanoma, kad tam tikros jo paveldėtos kategorijos sąlygojo jo filosofijos struktūrą. Tačiau, antra vertus, šv. Tomas puikiai interpretavo potencijos, potencialumo idėją, o tai savaime be galo dinamiška idėja. Lygia greta su „substancija“ bei „būtimi“, iš jo mes gavome ir šitą potencialumo sampratą, kuri aprėpia tapsmą, vystymąsi ir taip toliau.

Ar galėčiau ryšium su tuo dar pasakyti, jog dabar pasireiškė nauja tomizmo forma - vadina-masis transcendentalinis tomizmas? Dinamiškos, su vystymusi susijusios idėjos ten įgauna daug didesnį mastą. Kad ir kaip ten būtų, transcenden-talinis tomizmas savo idėjų ištakas gali rasti paties Tomo raštuose.

Tačiau ar ši mokykla nėra jau praeity? Turiu omeny jos klestėjimą.

Nė nežinau... Žinote, aš negaliu judėti taip greitai. Man ji neatrodo jau dabar esanti praeityje. Ji, man atrodo, tebeprislauso dabarčiai. Ar galiu jums pasakyti, jog giliai nepasitikiu tokiais žodžiais kaip „postmodernus“? Aš nepretenduoju būti postmodernus. Vargais negalais man pavyksta būti moderniam, bet postmodernumas yra kažkokia iliuzija. Tai nieko nesakantis terminas. Ir apskritai skubėjimas lėkti prie to, kas nauja, man atrodo ganėtinai klaidingas. Kai gyvenau Jungtinėse Valstijose, žmonės visuomet užduoda-vo klausimą: „Kas naujo teologijoje?“ Ir aš jausdavausi kone dėkingas, galėdamas atsakyti: „Kiek galiu regėti, nieko naujo“.

Aš nenorėjau pasakyti, kad tai, kas nauja, yra gera. Ir kai sakau „praeity“, neturiu galvoje šios mokyklos filosofijos, kuriai lemtas daug ilgesnis likimas. Turbūt tai bus buvęs nevysiškai sėkmingas bandymas paklausti: ar dabar esama ko nors, kas kurtų ant Lonergano, Mascallio bei Marechalio pamatų?

Žinoma, manau, kad esama tokių žmonių, ypač Romos katalikų tradicijoje.

Tam tikra prasme tai, ką čia kalbėjome, su-

gražina mus prie vienos Heideggerio minties. Negaliu prisiminti, kurioje iš savo knygų jis sako, kad filosofijoje pradžia esti didinga, o tolesnė istorija - taip jisai, regis, yra linkęs teigti, - tarsi koks prastėjimas, prarastis. Aš nesiryžčiau teigti, kad filosofijoje pradžia buvo didi, o visa kita nuo tada tebuvo žlugimas. Juk nors filosofija ir neprogresuoja, vis atradinėdama naujus faktus nelygu gamtos mokslas, tam tikra prasme galima teigti, jog vienai kartai keičiant kitą ir reflektuojant bei medituojant tai, kas jau yra galvota, mąstymas turėtų gilėti, turėtų atsiverti nauji akiračiai, nauji supratimo keliai. Tad nenorėčiau priimti Heideggerio idėjos, kad pradžia būtinai yra didžiausia. Tačiau jis, žinoma, atkreipė dėmesį į tam tikrą beaikiškumą, egzistuojantį filosofijoje, ko gero, ir teologijoje, tačiau neaptinkamą empiriniuose moksluose. Mes vis dar galime grįžti prie Platono ir jį skaityti, ir begalę iš Platono arba Plotino, arba dar kurio kito išmokti. Ir dauguma jų išvalgų tebėra skvarbios ir apšviečiančios, o skaitydami jų amžininkų idėjas apie gamtinį pasaulį, dabar jas laikytume gerokai pasenusiomis. Panašiai ir teologijoje. Įdomu pastebėti, kad naujas teologijos vystymasis ir naujas jos gyvenimas prasideda dažniausiai kaip grįžimo prie ištakų rezultatas, arba savo ruožtu paskatina žmones prie tų ištakų grįžti: sugrįžti prie Naujojo Testamento ir atrasti tenai tiesas, kurios anksčiau niekad nebuvo iš tikro aptiktos, arba nebuvo deramai įvertintos.

Ar manote, kad demitologizavimas tebėra aktualus, siekiant atrasti Naujojo Testamento tiesas? Juk nuo Bultmanno „Naujojo Testamento ir mitologijos“ praėjo jau pusšimtis metų...

Aš manau, kad demitologizavimas tebėra svarbus darant Naująjį Testamentą suprantamą mūsų laikui, tačiau Bultmannas nebuvo pakankamai įsisąmoninęs poetinės ir figūratyvinės kalbos galios. Balansuotą įvertinimą aš mėginau pasiekti savo knygoje „Demitologizavimo akiratis“ ir, apskritai sakant, tebesilaikau to, ką tuomet sakiau.

Nesu tikras, ar demitologizavimo kontekste įmanoma kalbėti apie Priskėlimą, nepaverčiant jo filosofine abstrakcija.

Priskėlimo idėja esminga krikščionybei, ir Bažnyčia be jos niekad nebūtų atsiradusi. Tačiau ši idėja buvo taip apvelta mitologija, kad tiek jos prasmė, tiek tragiškasis krikščionybės elementas buvo aptemdyti. Priskėlimą reikia radikaliai demitologizuoti; aš manau, kad raktas tam yra Jono teiginys, jog didžiausias Jėzaus išaukštinimas yra jo iškėlimas ant kryžiaus; tai meilė, kuri pergyvena mirtį ir kalba apie Dievą.

Man padarė įspūdį Klemenso Aleksandriečio mintis, esą graikų filosofija rengė pagonis Kristaus atėjimui, lygiai kaip Senasis Testamentas - žydus. Jeigu išvengiame prielaidos, kad tai naivus bei supaprastintas požiūris, kaip kad kartais teigiama, tai šią mintį - kad graikų filosofija išsipildo krikščionių teologijoje, - mano manymu, tikrai verta apsvarstyti. Kokia būtis istorijos perspektyva atsiveria, kuomet ją svarstome krikščioniškosios teologijos šviesoje (atsiprašau už heidegerišką formuluotę)?

Taip... Žinoma, aš nesu tikras, kad tam būtų galima rasti pagrindą Biblijoje arba krikščioniškojoje teologijoje, greičiau jau krikščioniškajame dvasingume. Toji Heideggerio idėja - kad būtis atsiduoda, atiduoda save, tačiau kartais taip pat ir atsitraukia, ir mes gyvename, kaip sakoma, absencijoje, nutolime, Dievo nutolime, arba Šventybės nutolime... Juk už viso šito irgi glūdi didžiulis patirties laukas, ar ne? Atsigręžkime į Mokytoją Ekhartą - jisai kalba apie „Dievo pasitraukimą“. Yra nuostabus pamokslas tekstui: *Prabėgs valandėlė - ir manęs neregėsit, ir dar valandėlė - ir vėl mane pamatysit*. Ir aš pats, nors nesu mistikas, taigi, negaliu kalbėti nelyginant turėčiau betarpišką pažinimą, tikiu, kad būtent toks yra mistiko patyrimas mūsų laikais, kuomet Dievas atrodo esąs pasitraukęs, laikais, kuomet, pavartoiant vieną iš jų žodžių, yra *ariditas*, sausra. Ir esama kitokių laikų, kuomet Dievas yra čia. Gerą paralelę visam šitam galima regėti žmonių tarpusavio santykiuose: jeigu koks asmuo visą laiką yra greta, jūs juntate nelyginant kokį persisotinimą, argi ne? Turiu omeny tai, kad jūs jaučiatės turį truputį atsitraukti atgal, idant neprilįstumėte pernelyg arti. Kita vertus, jei tasai asmuo išvyksta ir yra toli labai ilgą laiką, ir niekad negrįžta, tai jūs irgi

prarandate ryšį, ar ne? Tad panašiai ir Dievas: juk jeigu Jis visą laiką nelyginant veržtūsi mūsų vidun, sako Ekhartas, mes to neišvertume, mes to nepakeltume. Taigi, yra laikai, kuomet Jis turi pasitraukti, ir tai verčia mus vėl Jo ieškoti. Bet vėlgi: jeigu Jis pasitrauktų taip visiškai, kad niekur nebūtų įmanoma Jį pasiekti, jeigu Jis niekad mūsų neateitų, tai mes pamestume viltį, mes paliautume ieškojė. Taigi šioje vietoje turi būti tokio pobūdžio santykis, ir aš manau, jog krikščionybėje viskas taip ir yra.

Tai vis istoriniai apibendrinimai, o juk tai toks platus laukas... Bet, manau, būtų galima teigti: mes gyvename dvidešimtame amžiuje tokiu metu, kuomet Dievas turbūt yra pasitraukęs. Ir galimas daiktas, kad mes patys iš dalies Jį išstūmėme. Tereikia prisiminti praeitį, kuomet žmonės Dievą juto daug gyviau, ir pagalvoti apie mūsų pačių laiką - laiką, kuomet mes ne tik neįjuntame Dievo buvimo, bet esame praradę ir Šventybės, *Sacrum* jausmą. Europos ir, be abejo, Azijos istorijoje yra buvę didžiųjų figūrų, kurios ne pernelyg domėjosi Dievu arba nesuvokė Dievo kaip asmeninės būtybės, tačiau „Dievas“ joms reiškė gilų Šventybės jausmą. Vienas pavyzdys, kurį nurodychiau, yra Immanuelis Kantas. Nesu tikras, kad Kantas būtų kada turėjęs aiškią Dievo sampratą, tačiau jam moralumas, moralinis įpareigojimas, moralės dėsnis buvo slėpinys. Ir tai, ką jis juto moralės dėsnio atžvilgiu, buvo stiprus religinis jausmas - sąžinės egzistavimo jutimas, jutimas to, kad esi jam pavaldus. Šiandien sunku būtų to paties rasti, sunku išvysti tokio jausmo ženklų...

Žinoma, jūsų patirtis Lietuvoje skiriasi nuo mūsų, kadangi čia nors ir nėra buvę jokios antikrikščioniškos ar antireliginės politinės jėgos, vis dėlto vyko tarsi koks tikėjimo puvimas, toksai šliaužiantis sekuliarizmas. Ir tai kuria atmosferą, kur Šventybę užtikti labai sunku...

Mūsų pastarojo meto patirtį Lietuvoje gal galima paaiškinti teologinėmis sąvokomis, kadangi išsilaisvinimą iš Sovietų imperijos dauguma mūsų patyrė kaip stebuklą. Žinoma, yra ir empirinės to priežastys, bet aš kalbu apie mūsų patirtį, kaip mes visa tai jutome. Ir mūsų netikėtas nususukimas nuo to, ką patyrėme,

kuomet tauta vėl išsirinko komunistus, irgi galėtų būti paaiškinta teologiškai, būtent: niekas negali pakelti Šventybės artumos ilgą laiką.

Vis dėlto manau, sykį paragavus naujo - ir laisvės, ir apsisprendimo galimybės, ir visų kitų panašių dalykų, - vargu ar tai galėtų būti prarasta. Tikiuosi, kad ne. Man regis, tai tarsi kas būtų atsivėrę, ir kažkas įspįsta vidun, ir niekas nebegali to prarasti.

Pradžioje skaisti šviesa gali ir akinti.

Jeigu jau pereinate prie mistinės patirties, galima prisiminti ir tamsą, kuri yra triuškinantis šviesos perteklius.

*Taip, tiesa... Dabar, pereidamas prie kiek kitokio konteksto, norėčiau paklausti: ar nėra taip, kad amžiaus pradžios ir vidurio šventumo fenomenologų - Otto, Eliade, Schelerio - darbas ir pati galimybė mąstyti bei aprašyti Šventybę žymi *Sacrum* nutolimą?*

Taip... Nors tokie žmonės kaip Otto yra labai padėję, nors jie ir bandė pažadinti Šventybės jausmą.

Klausimas iš kiek kitos sferos. Esu skaitęs, ir man didžiai patiko jūsų „Dievokalbė“. Ji buvo parašyta šešto dešimtmečio gale, ir viskas tuomet atrodė visai kitaip negu dabar: Heideggeris dar buvo gyvas, ir garsusis interview dar nebuvo paskelbtas „Spiegel“, ir demitologizacija vis dar gyveno pakilimą, ir modernistinis entuziazmas teologijoje dar nebuvo patyręs dekonstrukcijos grėsmės. Kaip jūs atsakytumėte į „Dievokalbėje“ keliamą klausimą, kokios yra teologijos kaip prasmingo kalbėjimo apie Dievą prielaidos, jeigu rašytumėte ją dabar?

Ką gi... Nė nežinau. Nesu daug apie tai galvojęs. Žinoma, jeigu kas nors bet kokią knygą rašytų dvidešimt metų vėliau, ji būtų kitokia. Kita vertus, nemanau, kad tai, kas buvo sakta anksčiau, neišvengiamai turi būti apleista. Galima norėti tai išreikšti kitaip, įtraukti kitokių, naujų svarstymų. Tačiau apskritai aš nemanau, kad norėčiau ką

nors pasakyti kitaip, tai yra, turiu omeny - visiškai kitaip. Aš vis dar tebenoriu pasakyti, kad Dievokalbė yra mūsų mėginimas kreiptis į tolimiausią tikrovę - Dievą ar Būtį, ar Šventybę, ar Šventąją Būtį. Žinoma, anuomet rašiau kontekste to, kas tuomet vyko. Jūs, pavyzdžiui, paminėjote dekonstrukciją - tiesą sakant, aš nežiūriu į ją itin rimtai. Man regis, jinai, kaip ir visi skepticizmo pavidalai, galiausiai susinaikina. Tai yra, jei jau tiki dekonstrukcija, turi dekonstruoti savo paties teoriją.

Man ne tiek rūpi dekonstrukcija kaip filosofinė teorija, o tai, kad filosofiją studijuojantiems žmonėms ji ugdo labai skeptiškas ir agnostiškas pažiūras. Patyriau tai Oksforde tarp savo bendramokslų.

Manau, ne tiek tarp filosofų, kiek tarp literatų. Tiesa?

Žinoma, Oksfordo filosofai ilgą laiką buvo didžiai pozityvistiški, ypač dėl Alfredo Ayerio ir jo kartos žmonių įtakos. Tačiau atidžiau pasižiūrėjęs į tai, kas čia vyksta, pamatysite, kad Ayeris palaipsniui išsižadėjo visų pagrindinių savo filosofijos punktų. 1970 metais jis skaitė paskaitų kursą, pavadintą „Centrinės filosofijos problemos“. Ten jisai visiškai atvirai sako, kad kai kurie pagrindiniai jo tvirtinimai ankstyvuosiuose raštuose buvo nepagrįsti. Pavyzdžiui, vertifikacijos principas: tai ne tik nesąs pagrįstas požiūris, bet netgi niekad nebuves tinkamai išreikštas. Tad man atrodo, kad ta specifinė skepticizmo problema, kuri buvo itin įtakinga britų filosofijai, vienu ar kitu būdu palaipsniui modifikavosi, ir dabar jau nebėra toks kraštutinis skepticizmas, kaip kitados.

Dekonstrukcija, bent jau kaip aš ją suprantu, tvirtina savo pradžią gavusi Heideggeryje, interpretuotame per Derrida ir kitus tokius žmones. Manau, jog tai daug radikalesnė skepticizmo rūšis, negu pozityvizmas. Ir, kaip sakau, jeigu jos laikomasi, ji galų gale susinaikina. Nemanau, kad kas nors išties galėtų sakyti: „Aš nežadu to logiškai svarstyti, kadangi iš tikrųjų logika aš netikiu.“ Juk kiekvienas, kuris taip mano, automatiškai save pašalina už racionalaus diskurso ribų. Šios rūšies mąstyme - galima vadinti tai „mąstymu“ - gali būti

specifinių elementų, kurie reikalingi dėmesio. Tačiau nemanau, kad dekonstrukcija galėtų egzistuoti kaip filosofija, kadangi ji pakerta savo pačios šaknis.

Taip, išties. Tikras dekonstrukcijos pavojus, manyčiau, tas, kad ji atnešė kalbos be autoriteto, kalbos be centro idėją, ir kasdienės kalbos decentraciją, įvykstanti kaip inclusive language praktikos rezultatas, man atrodo daug pavojingesnė už filosofijos ir filosofinės kalbos decentraciją.

Taip, kalboje iš tiesų vyksta tam tikra dezintegracija...

Ir paskutinis klausimas - kurią iš savo knygų jūs labiausiai mėgstate? Kuri jūsų asmenybės dalis - vertėjas ar teologas - jums svarbesnė?

Apie save mąstau pirmiausia kaip apie teologą. Juk išties aš esu anglikonų Bendrijos kunigas, ir pirmiausia mąstau apie save kaip apie šios pareigos vykdytoją. Teologija ir visa kita, ką darau, yra mano kunigo pašaukimo realizavimas.

Pasakyti, kokią knygą labiausiai mėgstu? Nežinau, nemanau, kad kas nors turėtų mėgti savo paties knygas. Jūs iš tiesų turėtumėte klausti, kieno knygas aš skaitau ar studijuju. O savo paties knygų atžvilgiu - vienu metu tikriausiai labiau mėgsti vienas, kitu metu kitas knygas. Knyga, kuria džiaugiuosi pastaruju metu, yra „Jėzus Kristus šiuolaikiniame mąstyme“. Įdėjau jį tikrai begalę darbo ir manau, jog ji iš tiesų išreiškia daugumą to, kuo aš tikiu. Vėlgi teologas šiuo atžvilgiu yra ypatingoje padėtyje, kadangi tikimasi, jog jis ne tik paprasčiausiai išreikš tai, kuo pats tiki. Jis priklauso bendruomenei ir bando išreikšti tai, kuo tiki bendruomenė, bando klausytis, ką sako kiti žmonės bendruomenėje. Be to, tai baisingai sudėtingas dalykas: teologija aprėpia istorinę medžiagą, teologija aprėpia filosofinę medžiagą, ir mėginti šias dvi temas sujungti bei pasiekti tam tikrą vieningą vaizdą labai sunku. Galbūt aš turėčiau tapti dekonstrukcionistu ir sakyti: „Ką gi, nemėgink būti toksai sistemingas!“

Religija

“NAUJOJI PAGONYBĖ” VOKIETIJOJE

“Naujoji pagonybė” Vokietijoje - naujas reiškinys, ir tai ne kalambūras. Dar XIX a. visuomenės sekuliarizacija, pozityvistinės bei racionalistinės nuostatos, Ludwigo Feuerbacho, Arthuro Schopenhauerio, Friedricho Nietzschės veikia ir populiarumas ne vienam išmušę žemę iš po kojų. Paaiškėjo, kad “Dievas mirė”, o liko tik valia, vaizdiniai, žydai ir valstybė. Krikščionybės vaidmeniui mažėjant, palengva iškilo “tauta”, kurianti ir palaikanti valstybę ir iš paskutiniųjų kovojanti su žydais. Richardas Wagneris bylojo, kad žmonijos fizinio nuosmukio priežastis - kilmingosios indogermanų rasės susimaišymas su kita rase, t.y. žydais; germanų rasę turinti būti išlaisvinta nuo svetimų, parazitujančių elementų. Atsirado keisti paranojiški kliedesiai, vėliau, beje, tapę ne mažiau paranojiškos veiklos pamatu. XIX a. antroje pusėje Julius Langbehnas knygoje “Rembrandtas kaip auklėtojas” rašė: “Iš esmės vertę turi tik praliejamas kraujas, savas, pirmapradis kraujas. Gyvenimas yra būtinoji gintis; savas kraujas trokšta prasiveržti prieš svetimą; taip prieš kiekvieną kitą nori prasiveržti ir prasiverš ir arijų kraujas”. Tai buvo mintys, vėliau tapusios garsiosios *Blut und Boden* (kraujo ir žemės) ideologijos pagrindais.

Kūniškumo iškėlimą XIX a. antros pusės vokiečių ideologijoje iš dalies galima suprasti. Vokietijoje, nors ir Prūsijos suvienytoje, nebuvo tiek bendrybių, kiek derėjo būti unitarinio Reicho valstybėje. Nebuvo nė bendros religijos, ir į priekį veržėsi nacionalistai, nuolatos pareikšdami esą krikščionybės priešai ir nuolatos bylodami, jog “kas germaniš-

ka, nėra krikščioniška, kas krikščioniška, nėra germaniška”; o tai, kas germaniška, “yra gera”.

Vokiečiai netruko pasiremti rasistinėmis prancūzų diplomato Josefo Arthuro Gobineau (1816-1882) idėjomis. Jis teigė, jog žmonių rasės tarpusavyje skiriasi. Aukščiausia esanti “pasaulį tvarkanti germanų rasė”, tačiau aukštosios rasės gali maišytis su žemesniosiomis, o susimaišiusi rasės dalis žūsta. Pasaulio istorija - tokių maišymųsi ir katastrofų istorija. Tokie vaizdiniai, suprantama, nėra moksliniai, jų neįmanoma nei patvirtinti, nei paneigti, bet dėl ideologinio pobūdžio jie tiko neogermanizmui. Ūmai paaiškėjo, kad dabartinis vokiečių nepilnavertiškumas ir bėdos turi akivaizdžias priežastis. Pastarųjų būta ne tiek daug, jas labai lengva atpažinti ir nugalėti. Žinoma, reikia “ryžtingai at mesti orientalinį paklydimą ir suvokti, kad esate germanai, kurių prigimtiniai siekliai krypta į tiesą, t. y. į tai, ką gamtoje galima atpažinti kaip būtinybę” (Gustav Frensen). Be to, pasak to paties autoriaus, “krikščionybė paseno ir nuvyto. Laikas išsipildė”. Krikščionybė reikalauja atgailos ir nuolankumo ir taip žudo didvyrišką germaniškumą dvasiškai. 1978 m. paskelbtame Armano ordino kodekse konstatuojama: “Nacionalinė mūsų, vokiečių, liga tokia pat sena, kaip jos priežastis, ir akivaizdi: ji prasidėjo sulig krikščionybės įvedimu germanuose!!! [trys šauktukai figūruoja tekste - V.M.]. Lyg ir kažkur girdėta?

1937 m. “Vokiečių tikėjimo išpažinime” bylojama: “Dievą pažįstu tik mūsų kraujo jėgoje”; 1939 m. “Į Dievą tikinčių vokiečių išpažinime” teigiama: “Dievas mumyse pasireiškia per sąžinę. Sąžinė galiausiai yra ne kas kita, kaip mūsų sveikojo kraujo balsas. Ir šia prasme

gamtiškumo ir prigimties išaukštinimas tampa mūsų gyvenimą kreipiančia galia, vokiečių tikėjime Dievas kalba iš mūsų kraujo”. Tas “mūsų kraujas” yra alfa ir omega, gyvenimo būdas, Dievas ir prasmė, ryšys su protėviais ir aplinka.

Tai tik pagrindinės “vokiškai tikinčiųjų” tezės, jų įvairovė daug platesnė. Įsižiūrėkime į įdomesnes naujųjų germanų tezes.

Generolienės religija

Garsiojo Pirmojo pasaulinio karo generolo žmonos Mathildes Ludendorff (1877-1966) religinėms idėjoms išplisti padėjo jos trečiojo vyro, Ericho Ludendorffo (1865-1937) vardas. Nepaprastai kūrybinga, daugelio knygų autorė, ji darė tam tikrą įtaką vyrui, tapusiam jos idėjų skelbėju. Pasak ponios Ludendorff, jai pavyko atskleisti pasaulinį suokalbį. Jo dalyviai padėjo nužudyti Martyną Liuterį, Gotholdą Efraimą Lessingą, Wolfgangą Amadeų Mozartą, Friedrichą Schillerį, Franzą Schubertą ir Franzą Josefą Haydną. Suokalbininkai - gana marga kompanija: žydai, Roma, masonai ir dalai lama. Apskritai krikščionybė čia - žydų viešpatavimą įtvirtinantis propagandinis mokymas. Ne ką geresni teosofai, antroposofai ir kažkodėl Carlas Gustavas Jungas bei jo įkurta “Eranos” draugija. Trumpai tariant, reikia kovoti prieš kapitalizmo, socializmo ir krikščionybės prievartą, kurią šie monstroi įgyvendina per ūkio sistemą, valstybę ir Bažnyčias. Reikia pridurti, kad abu Ludendorffai buvo ir “prieš Versalio sutartį”, ir drauge prieš fašizmą, siekiantį Vokietiją įtraukti į naują karą. Nationalsocialistai jų nemėgo, nors atrodė, kad ketvirtame dešimtmetyje frau Ludendorff mėgino kaip “vadovė” įsipiršti pačiam fiureriui. Ludendorffų įkurtas organizacijas na-

ciai uždraudė jau 1933 m. rugsėjo mėn.

Ludendorff mokymo turinys plėtojamas aplink "tautos sielą" (*Volksseele*). Ši apima visą tautos paveldimą gėrį ir gali laisvai reikštis individo sieloje. Tautinis Dievo patyrimo būdas žmonėms esąs įgimtas, kaip gėlei įgimta jos žiedo forma. Rasės charakteris tampa Dievo gyvenimo būdu. Iš esmės šitaip rasė (tauta) tapatinama su Dievu. Kitos rasės įtaka suardo šį dieviškąjį gyvenimą. Todėl rasės grynumą - tiek fizinį, tiek dvasinį - reikia ypač saugoti.

Mano galva, Lietuvoje irgi turime savą frau Ludendorff teorijos variantą, tik jame kalbama apie "tautos dvasią".

Arijai ir tamplieriai

Intensyvesnė neogermanizmo plėtra prasidėjo tarpukario laikotarpiu, nors jau 1913 m. buvo įkurta Germaniškojo tikėjimo bendruomenė (*Germanische Glaubensgemeinschaft*). Ją įkūrė tapytojas Ludwigas Fahrenkrogas (1867-1952). Vienas jo bendražygių Otto Siegfriedas Reuteris programiniame rašinyje "Edos mįslė" teigė, kad "germaniškai tikintieji" privalą tikėti tam tikru mišiniu iš Vedų, Zendo tautų (matyt, Irano arijų) ir germaniškosios Edos tikėjimų. Germaniškasis tikėjimas turįs išsivaduoti nuo "laiko šiukšlių". Ši tikėjimo šaknis gyvuojanti mumyse; minties žvilgsniu esą įmanoma peršokti išties tūkstantmečius ir mūsų "pasimetusią dabartį" sujungti su arijų dvasios pagrindais. Trumpai tariant, "germaniškai tikintieji" genetiškai išlaiko "savo religiją", pakanka tik būti germanu. Vėliau suformuluotas "Germaniškojo tikėjimo bendruomenės tikėjimo išpažinimas", suprantama, 10 punktų. Štai kai kurie jų:

1. Mes išpažįstame dvasios ir gyvenimo galią, persunkiančią Visatą ir mus pačius. [...]

5. Drauge tikime ir žinome, jog germanų religija gali atsirasti tik iš germanų.

6. Religija yra tyras, pasaulį teigiantis, veiklos ir pažinimo džiaugsmo persunktas sielos santykis su Visatos Dvasia bei jos pasirodymo ir apreiškimo formomis.

7. Visuotinę Dvasią pažįstame ir

patiriame kaip galutinę tiesą ir esmę ir kaip mumyse ir per mus veikiančią galią; tai taip pat yra žinojimas apie dorovinį įstatymą mumyse; dėl to mes pasitikime Visuotinės Dvasios vadovavimu ir kilnia germanų paskirtimi.

Ši šaka vėliau susiliejo su *Deutsche Glaubensbewegung*, o po Antrojo pasaulinio karo įsijungė į *Artgemeinschaft* (žr. žemiau).

Naujieji tamplieriai - viena iš daugelio naujagermaniškų religijų srovių, kurios mėgina "arizuoti" krikščionybę. *Ordo Novi Templi* įkūrėjas cistersų vienuolis Jürgas Lanzas von Liebenfelsas pats jį vadino "ariškai krikščionišku". Pasak Liebenfelo, krikščionybė nuo pat pradžių buvo "ariškas sąjūdis". Pats jis Ulfilos atliktame Biblijos vertime aptikęs žodžius *in Frauas Namen*, t. y. "Fraujos vardą", todėl Jėzų vadina "Frauja" (plg. germanų Fro). Negana to, Liebenfelo raštuose galima rasti minčių apie rasinį "veisimą", apie "rasiškai nepilnaverčių" sterilizavimą, apie karą kaip rasinės politikos priemonę. Nenuostabu, kad tarp Liebenfelo ordino draugų rasime ne tik Armanų ordino įkūrėją Guido von Listą, bet ir Adolfą Hitlerį, ir, beje, Augustą Strindbergą. Naujųjų tamplierių ženklą tapo svastika. Aktyviai nedalyvaudami Reicho vidaus politikoje, vis dėlto tam tikru būdu jie sankcionavo jo nusikaltimus. Po Antrojo pasaulinio karo šis ordinas sunyko.

Savotišką germanų religijos bei istorijos interpretaciją pasiūlė Guido von Listas. Vienas jo sekėjų teigė, kad Listas savo tyrinėjimais "atrado tiesas, kurios ezoteriniu būdu buvo perdavinėjamos iš kartos į kartą, ir įsiskverbė į germaniškosios sielos gelmes, kaip niekas kitas iki jo". Listo "tyrinėjimai", švelniai sakant, buvo pritempti - jis nepaprastai laisvai interpretavo archajiškuosius ženklus bei simbolius. Tačiau tai nekludė plėtoti "armanų tikėjimui". Armanai, pasak Listo, buvo germanų vadovai. Savo slaptąjį žinojimą jie perduodavo tik kilniausiems iš kilniausiųjų. Jie išlaikė Ritą, tariamai germaniškų tautų pirmapradę teisę. Germanų religija buvusi "votanzizmas" ir rėmusis sielų keliavimo idėja. Nagrinėdamas senųjų herbų simboliką, Listas atrado joje runomis užšif-

ruotą slaptakalbę ir pareiškė, kad iš jos išsirutuliojo bemaž visos senosios ir naujosios kalbos. Arijų protėvynė buvo si ne Azijoje, o Šiaurės Europoje. Pats Armanų ordinas atsirado po Antrojo pasaulinio karo.

Sėkmingai iki šiol tebegyvuoja Vokiškai tikinčiųjų bendruomenė (*Deutschgläubige Gemeinschaft*), kurią dar 1911 m. įkūrė Otto Siegfriedas Reuteris. Jos aplinkoje išsirutuliojo šūkis: *Ohne Juda, ohne Rom wird erbaut Germaniens Dom! Heil!* (be Judo (t. y. žydo) ir be Romos pastatysime Vokietijos katedrą). "Vokiškai tikinčiųjų" išpažinime sakoma:

Aš tikiu vokiečių religijos Dievą, kuris veikia gamtoje, aukštojoje žmogaus dvasioje ir tautos jėgoje.

Ir Kristų, padedantį bėdoje, kovojantį už žmogaus sielos kilnumą. Ir Vokietiją, šalį, kurioje susikurs nauja žmonija.

1933 m. "vokiškai tikinčiųjų" buvo 100 000. Po karo judėjimas nebe toks gausus, tačiau Vokietijoje ir Austrijoje turi gana daug sekėjų, leidžia savo laikraščius ir kt. leidinius. Šie tikintieji mano, kad "germaniškumas" imanentiškai slypi kiekvieno "germano" kraujyje.

Sėkmingai gyvuoja Šiaurės tikėjimo bendruomenė (*Nordische Glaubensgemeinschaft*), išpažįstanti "gyvą šiaurietišką tikėjimo išgyvenimą". Būdo bendruomenė (*Artgemeinschaft*), iš esmės atmetanti "vieno Dievo pasaulį, tikėjimą vienu Išganytoju ir nuodėme" ir konstatuojanti, kad "religinį germanų pasaulį lemia kuriančių ir griauinančių jėgų priešprieša. Germanai pasaulį regi kaip sankapą galių, kurios veikia mumyse ir per mus ir pasaulio daiktuose".

1957 m. įkurtas Godų ordinas, išpažįstantis tam tikrą "kosminės religijos" atmainą, okultizmą ir rasizmo mišinį. Godai - tai sąvoka, nusakanti žmones, kurie ieško religinio atsinaujinimo, godų tikėjimas - šiaurietiška religija, kylanti iš vokiečių kraujo. Suprantama, godai - būsimosios atsinaujinusios Europos branduolys. Godai švenčia žiemos saulėgrįžą (Kalėdos) ir pavasario šventę (Velykos), vasaros saulėgrįžą ir pan. Gana nauja kulto bendruomenė yra 1976m. įkurta Gilfitų bendruomenė, gaivinanti

senąją germanų religiją. Jų atsišaukimuose rašoma:

Germanų tikėjimas yra tikėjimas dievais,

Žydų tikėjimas yra vienadijevystė!
Kurį tu pasirinkai?

Pagalvok apie savo vaikus, kurių sielos trokšta grynų, gamtinės religijos! Nejaugi jie turės griebtis Izraelio Biblijos?

Gilfitų tikėjimo išpažinime skelbiama: "Tikiu, kad Odinas ir jo broliai yra dangaus ir žemės valdovai!" Jie yra išradę "tikrąją germaniškąją kalbą", ir ja rašo savo tekstus. Apeigose gilfitai dalyvauja šeimomis, mokosi švęsti tikrąsias "germaniškas Kalėdas" ir kitas šventes, gyventi "sutartinai su gamta".

"Kristus buvo arijas"

Jau Lanzas von Liebenfelsas Jėzuse matė "arijų herojų Fraują"; pasak šio cistero, Jėzus yra ne žydiškas, o ariškas vardas. Germanų religijos išpažinėjai nesiekė aiškinti, esą Jėzus yra nesantuokinis romėnų kareivio (t. y. arijo) vaikas, beje, užmiršdami, kad žydai tautybę nustato pagal motiną.

1928 m. dėl mėginimų savo religines idėjas įterpti į nacionalsocializmo ideologiją iš partijos buvo pašalintas nacionalsocialistų funkcionierius Arturas Dinteris (1876-1948). Dinteris reikalavo restauruoti "tikrojo išganyto mokyimą", remdamasis vien Jono evangelija. Kristus jam buvo tik arijų Išganytojas. Šiuolaikinis Dinterio sekėjas parapsichologas Rudolfas Passianas pareiškė, kad Dinteris buvo "antrasis Martynas Liuteris" ir tęsė šio reformatoriaus darbą, "grynindamas" arišką apreiškimą. Trečiojo Reicho ideologas Alfredas Ro-

senbergas knygoje "Dvidešimto amžiaus mitas" irgi teigė, kad nėra nė mažiausio pagrindo manyti, jog Kristus buvo "žydų kilmės", nors jis ir užaugo žydiškos pasaulėžiūros aplinkoje. Pasak Rosenbergo, Galilėjoje gyvenę amoritai buvo arijų gentis, ir galilėjietis Jėzus irgi buvo arijas. Hitleris sykių taip pat pareiškė, jog "Kristus buvo arijas". Suprantama, tai jam netrukė persekioti Bažnyčią.

Nacionalsocialistams atėjus į valdžią, sujudo Vokiečių krikščionių tikėjimo sąjūdis (*Glaubensbewegung Deutsche Christen*), pareikalavęs "atsikratyti viso to, kas pamaldose ir išpažinime nevokiška, išsilaisvinti iš Senojo Testamento su jo žydiška atlyginimo morale [...] pašalinti prietaringas Naujojo Testamento vietos ir visiškai atsisakyti rabino Pauliaus atpirkimo ožio ir menkystės teologijos. Mes turime reikalauti grįžti prie didvyriškojo Jėzaus". "Vokiškai krikščioniškame" tikėjimo išpažinime kalbama apie tikėjimą Dievu, kuris "sutvėrė mus vokiečiais", o "vokiškai krikščioniškų mišių" formuluotėse žodžiai "vokiečiai" ir "tauta" vartojami dažniau negu "Dievas".

Vokietijoje ir dabar tebėra daug, tiesa, nedidelių "vokiškai krikščioniškų" ar "laisvųjų krikščionių" bendruomenių.

Ką tikima?

Dabartinis "germanų tikėjimas" glaudžiai susijęs su įvairiais okultiniais ir ezoteriniais mokymais. Ieškoma "senosios" ar "kitos Europos" religijos, atveriančios naują ateitį. "Germaniškumo" dvasia skverbiasi į žaliųjų judėjimus: iš dalies tai suprantama, nes neopagonybė paprastai kreipiasi į gamtą arba į prigimtį.

Tačiau pozityvųjį tokių tikėjimų tu-

rinį nusakyti ne taip paprasta. Didžiausią jų propagandos ir ideologijos dalį sudaro antižydiškos ir antikrikščioniškos nuostatos. Vien tai rodo, kaip sunku šioms doktrinoms formuluoti savo mokymus; jose labiau ir mieliau neigiama krikščionybė, negu kalbama apie savo pačių tikėjimo postulatų. Paprastai kartojamos seniai žinomos okultinės ir panteistinės maksimos, tiesa, atmieštos "germaniškumu", kuris dažniausiai suvokiamas kaip rasės grynumo reikalavimas. Kartais prabylama apie Odiną ar Votaną, bet niekur neaiškinama, ką tai galėtų reikšti. Gal tik gilfitai kiek mėgina atskleisti, ką jie susiruošę garbinti.

"Naujųjų germanų" religijos - tiesiog naivoki ir paviršutiniai eklektiški kūriniai. Jų skelbėjai žongliuoja gražiais žodžiais, tačiau už jų slypi nesugebėjimas ar nenoras tikėti. Be to, visos šios "religijos" iš esmės yra labiau pasaulėžiūros ar ideologijos, atliekančios aiškią kompensacinę funkciją. Jei žmogus nesugeba tiesiog būti savimi, atsakingai būti Dievo akivaizdoje, jam lieka gyventi "gamtos", "gamtos galių", beasmenės "Visatos dvasios" arba fikcinių dievų akivaizdoje, ir tik "germanų", t. y. rasės ar tautos gretose. Jau pats buvimas "germanu" laiduoja žmogaus elgesio autentiškumą, jo "religijos" patikimumą.

Trumpai tariant, "naujoji pagonybė" Vokietijoje tėra tik nepaprastai savyje susipainiojusių žmonių prieglobstis. Tiesa, greta jos visada šmėžuoja rasizmas ir neonacizmas, ir taip - bemaž visą jos istoriją. "Naujųjų" Vokietijoje šiuo metu nedaug, jie pašiepiami, o dažniausiai nė nepastebimi. Ir jau niekam neateina į galvą, pvz., gilfitus kvieisti į budeskanclerio inauguracijos ceremoniją.

Vincas Margenis

Kultūra

Studijavote Universitete vokiečių okupacijos metais. Esate miško poetų Broniaus Krivicko ir Mamerto Indriliūno

VILNIUJE NORĖČIAU GYVENT

Praėjusią vasarą Lietuvoje viešėjo žymus

mūsų išcivijos poetas *Henrikas Nagys*. *Aušros Jurgutienės* prašomas, jis maloniai sutiko atsakyti į keltą klausimų.

kartos žmogus. Ar buvo jums reikšmingi Universitete vykę kūrybos seminarai? Kokį įspūdį darė Indriliūno asmuo ir kūryba? Kokią vietą jam skirtumėte platesniame lietuvių literatūros istorijos kontekste?

Pirmiausia reikia pasakyti, kad aš studijavau Kauno universitete. Pradėjau studijuoti architektūrą per pirmą bolševikmetį, o vėliau studijavau liuanistiką ir germanistiką. Kauno universitete nebuvo tokio gyvo literatūros gyvenimo, kaip, pavyzdžiui, Vilniuje. Mes iš tikrųjų ten tik keli ir tebuvom. Net nebuvo tokio žmogaus, kaip Vincas Mykolaitis-Putinas, į kurio kūrybinius seminarus daug kas susirinkdavo (apie tai aš girdėjau, be abejo). Kaune buvo tik šiaip universitetiniai seminarai. Literatūrą daugiausia lietuvių profesorius Juozo Ambrazevičiaus-Brazičiaus seminarai, bet nepasakyčiau, kad jie buvo labai kūrybingi. Daugiau galbūt įtakos mažai grupei žmonių yra padarę profesorius Juozas Girnius seminaras Universitete ir jo asmeninis seminaras, į kurį buvo parinkę ir sutelkę apie keturiolika studentų. Paliko mums visiems didelį įspūdį ir savotiškai pažymėjo galbūt kai ką mūsų gyvenime. Tada pirmą kartą išgirdome apie egzistencializmą, bet ne egzistencializmą kaip madą, koks jis, pavyzdžiui, buvo Jeanui Pauliui Sartrei. Girnius kalbėjo apie egzistencinę filosofiją tikra to žodžio prasme: Heideggeris, Jaspersas, o pradėjome nuo Kierkegaardo. Man buvo įdomu, atradau lyg visai savotišką kampaną žiūrėti ne tik tai į pasaulį, bet ir į save patį. Bet kiek mano kūrybai tai padarė įtakos, nežinau. Turbūt nedaug, nes jau žinojau, kaip rašau, kai buvau septyniolikos metų - toks lūžis buvo mano gyvenime. Ir paskui labai mažai iš tikrųjų keičiausi. Mokiausi iš visų autorių, be abejo, kuriuos skaičiau ir kuriuos mylėjau. Bet tiesioginės įtakos man jie nepadarė. Bent taip manau.

Mamerto Indriliūno, sakyčiau, būtų nepaprasta reikšmė, jeigu būtų likęs gyvas. Su Mamertu susitikau labai keistom aplinkybėm. Atėjau studijuoti architektūros, ir statybos fakulteto sekretorius buvo toks garbanotas. Jau žinojau, kad tai Indriliūnas, bet nieko nesakiau. Tada jis manęs paklausė, ar aš tas, kuris rašo eilėraščius. Atsakiau, kad tas. Ir nuo

tada mes labai dažnai vaikščiodavom po Kauno Žaliakalnį, po tas vietas, kur ne visi girdi, ir kalbėdavomės apie daugelį dalykų. Man buvo tai vienintelė šviesa tamsiame baisiame pirmame bolševikmetį. Apie Mamertą norėčiau štai ką pasakyti. Jeigu turėčiau įsivaizduoti žmogų su šautuvu rankoje, šaunantį kita

Henrikas Nagys. Vilnius, 1991. Juozo Grikenio fotografija

žmogų, tai Mamerto - niekaip. Jisai buvo toks švelnus, kad jam netiko šautuvas, nors buvo atsargos karininkas. Todėl Mamerto mirtis man labai giliai užgavo: pagalvojau, kad jei toks žmogus kaip Mamertas išėjo su šautuvu, tai kažkas nepaprastai blogai. O kad žuvo labai greitai - irgi man aišku, kodėl. Kitoks žmogus - Bronius Krivickas. Juodu buvo kaip vanduo ir ugnis. Mamerto reikšmė? Jo vertimai, kuriuos tik kelis padarė, yra puikūs, geri jo rašiniai, pavyzdžiui, apie Mykolaitį-Putiną. Nemanau, kad yra daug kas geresnių parašęs. Jis tikrai būtų buvęs pirmaeilis literatūros kritikas ir literatūrologas, daugelį atžvilgių, saky-

čiau, įžvalgesnis ir teisingesnis, ir tikresnis už daugelį, kurie šiandien rašo. Sakau tai, nenorėdamas nieko užgauti.

Jūsų poėtinis kalbėjimas kelia stiprų tikroviškumo ir autentiškumo įspūdį. Tai liudytų ir 1990 m. Lietuvoje pasirodžiusi rinktinė "Grįžulys", kur sąmoningai vengėte padailinti ankstyvuosius eilėraščius. Prisimenu, kažkur skaičiau, kad Proustas ėmėsi psichoanalizės, kurdamas savo romanų charakterius, nes manė, jog realiaime gyvenime žmonės negali pajusti kitų žmonių dvasinių būsenų taip tiksliai, kaip tokią iliuziją gali sukelti kūriny.

Gal palikime Proustą atskirai. Negaliu pasakyti, kad būčiau juo žavėjęsis. Taip, sutinku su tuo, ką sakote: tie, kurie leidžia savo knygas ir seniai parašytus eilėraščius bando, kaip sakot, pagražinti arba keisti, atlieka tam tikrą, sakysim, nusikaltimą. Jeigu rašo po jais datas, tai turėtų ir datą pakeisti; reikėtų galbūt kaip Vytautui Bložei rašyti vieną ir kitą datą. Ir tai nepadeda - dėl to, kad iš tikrųjų nelabai žinai, koks tas eilėraštis buvo. Jeigu jau kalbėtume apie lietuvių literatūros istoriją, mokslą ir literatūrologus, kurie turi tai nagrinėti, tai reikėtų palikti taip, kaip buvo rašyta. Neįmanoma grįžti dvidešimt, trisdešimt metų atgal ir būti toje būsenoje ir tame jautime, ir galų gale tame žodžio parinkime - visa yra pasikeitę. Tada reikėtų perrašyti eilėraščių. Labai nesėkmingai tokį eksperimentą atlikti yra pabandęs Aistis. Mes visi jo prašėm, tiesiog maldavom: palikite taip, kaip buvo - dėl to, kad mūsų atminty tie eilėraščiai skambėjo. Nesvarbu, kad koks skiemuo netvarkoj ar kirtis ne visai tikslus, bet buvo jau gyventa su tuo eilėraščiu. Kai juo pradėdi manipuliuoti, eilėraštis praranda daug, jeigu ne viską.

Šitaip pakrypęs pokalbiui, dera prisiminti Mykolaičio-Putino "Raštų" leidimo problematiką. Poeto kūriniai patyrė smarkią evoliuciją. Kas buvo išleista sovietiniais metais, jau skamba kitaip, negu tada, kai buvo parašyta. Leidėjai dabar susiduria su klausimu: kurį kūrinio variantą leisti? Ankstesnis lyg būtų tikresnis, bet daug yra kalbančių apie vėlesnių variantų didesnę kalbos taisyklumą ar tobulumą ir siūlančių leisti vėlyvesnius

kūrinių variantus.

Įdomu, ar tai jo variantai, ar jau tų, kurie tenai?.. Čia ir yra visa problema. Jeigu kas pradeda taisyti, tai jau negerai. Pats Putinas turėjo pataisyti. Man atrodo, pasirinkimas labai paprastas: arba spausdinti taip, kaip buvo, arba iš viso nespausdinti; tada, žinoma, reikia paaiškinti, kodėl. O bandyti pakoreguoti ir pataisyti?.. Žinoma, yra žmonių, kurie tikriausiai pretenduoja, sakydami: aš žinau, kaip Putinas būtų norėjęs... Galima taip šį klausimą ir palikti ore kabėti: ar yra žmonių, kurie taip jau tikrai žino, ką ir kaip jis būtų norėjęs taisyti?

Neseniai vykusioje "Santaros-Šviesos" konferencijoje daug kalbėta apie išeivijos reikšmę lietuvių literatūrai. Bet tarp liau-psių išeivijai kažkaip prapuolė visa tai, kaip gudriai ir grubiai ji pas mus buvo ribojama, nutylima, neigiama, o pati oriai ir santūriai nesiveržė smarkiai bičiuliautis su sovietinėm leidyklom. Kaip Jums atrodo dabarties pastangos suvienyti abi lietuvių literatūras? Ir kokia vieta čia priklausytų "Santarai-Šviesai"?

"Santaroje-Šviesoje" esu buvęs turbūt daugiau kaip dvidešimt metų. Labai gerai žinau, kad yra žmonių, kurie skelbia, kad jie liberalai, kad jie tolerantiški, kad pripažįsta kitų nuomonę. Paskui praktikoje paaiškėja, kad visai taip nėra. Reikėtų dar stipriau pasakyti, kad yra tarp žmonių, sakyčiau tiesiai, melo: bandoma nušviesti visai kitaip, nei iš tiesų išeivijoje būta. Sakysim, tokie teiginiai, kad liberalų sparnas, esą, generavęs idėjas, kad "Metmenys" ir "Akiračiai", kurie čia buvo gabenami, yra vieninteliai išeivijos intelektualiniai žurnalai arba atstovavę jos elitui. Visa tai nesąmonė. Šalia jų buvo, pavyzdžiui, "Draugo" kultūrinis priedas, pradėtas redaguoti Kazio Bradūno ir labai labai reikšmingas išeivijai. Ir dar reikšmingesnis už "Metmenis" ir "Akiračius", nes "Akiračiai" išeidavo vėluodami, "Metmenys" - kartą ar dukart per metus, o "Draugo" kultūrinis priedas buvo savaitinis. Tad jis reagavo į literatūrą tuoj pat ir labai aiškiai. Panašios buvo ir "Naujienos", socialistinis dienraštis. Jis taip pat turėjo kas savaitę kultūrinę dalį, ir joje taip pat

daugelis rašytojų rašė, vyko diskusijos. Neminint "Aidų" žurnalo, kuris, atrodo, kažkodėl kai kurių visiškai pamirštas. Jis buvo redaguojamas Juozo Girniaus ir Leonardo Andriekaus. Galbūt vėlesniais metais žurnalas šiek tiek nuskurdo, bet dėl žinomų priežasčių, dėl to, kad skaitytojų pradėjo mažėti ir pan. Bet "Aidai" buvo labai reikšmingas kultūrinis išeivijos ženklas. Buvo dar frontininkų žurnalas "Į laisvę". Visi jie turėjo nė kiek ne mažesnę reikšmę už "Akiračius" ir "Metmenis". Ir visa tai nutylėti vis dėlto tam tikra prasme yra nusikal-timas. Neįmanoma, negalima taip siaurai viską nušviesti. Žmonių, kurie kitaip galvoja, uždavinys būtų, kad jie pasakytų, ką galvoja, tiesiai ir paprastai. Liberalai Lietuvoje į konferenciją sukviėt gerus rašytojus, plakatas jų irgi labai gerai atrodo. Bet čia pat yra žmogus kaip, pavyzdžiui, aš. Aš esu parašęs kai kurių kritiškų pastabų apie "Akiračius" ir "Metmenis". Ir tuojau pasipylė purvai, prasidėjo šmeižtai. Tai aš ir sakau: kokie čia jūs liberalai, jeigu žmogus, kuris jums artimas, negali nieko pasakyti. O kai pasakai, tave užpuola taip brutaliai, kone berno terminologija ir žodžiais; staiga dingsta tie didieji "intelektualai". Liberalizmas yra kiekvieno žmogaus laiky-sena, kiekvieno žmogaus supratimas, kad kitas turi teisę galvoti kitaip. Su tokiomis mintimis mes labai priartėjame prie krikščionybės; esu sakęs, kad nematau

didelio skirtumo. Jei esi tikras liberalas, ne koks politinis rėksnys, tai vis vien esi žmogus, kuris toleruoja ir krikščionybę. Jei kartais manęs klausia, atsakau, kad esu ir krikščionis, ir liberalas.

Ir paskutinis klausimas: ką jaučiate, vaikščiodamas po šiandieninį Vilnių?

Mane Vilnius sužavėjo. Nenoriu važiuot į Kanadą. Nenorėjau ir pirmą kartą atvažiuavęs, o dabar dar labiau nenoriu. Jaučiu, kad čia aš esu, o tenai tik egzistuoju. Čia susitikau tiek daug rašytojų, ir tiek daug žmonių dar liko, su kuriais norėjau susitikti, bet negalėjau, nes trys savaitės buvo pilnos skubos. Visko yra anuose kraštuose, tikrai visko, tik nėra Lietuvos. Tada pasirinkimas pasidaro labai aiškus, aiški ir gyvenimo filosofija, pati žmogaus egzistencija: tiktai čia yra prasminga gyventi.

Išeivijoje buvo toks varganas pakaitalas; ten turėjome tokį mažą ežerą Dainava, prie kurio nuvažiuodavom. Jau tada supratau, kad prie jo tik dėl to važiuoju, kad galėčiau išsilaikyti, nes ten ir medžiai tokie pat, ir paukščiai tokie pat. Tik žiema labai bjauri. Dabar tos "mažos Lietuvos" man nebereikia. Dabar yra Lietuva, ir yra kur važiuoti. Gaila, kad to neatsitiko prieš dvidešimt, trisdešimt metų. Bet galų gale Vilniuje norėčiau gyventi.

ZENONAS IVINSKIS IR SVARBIAUSI JO VEIKALAI

Zenonas Ivinskis (1908-1971) buvo vienas produktyviausių lietuvių istorikų, o jo darbai paremti kritiškai analizuojamais istorijos šaltiniais. Milžiniškas Ivinskio istorinis palikimas pradėtas leisti po jo mirties Romoje, ir jau išėjo keturi raštų tomai:

1. Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties. 1978;
2. Lietuvos istorijos šaltinių apžvalga. 1986. (Čia sudėta ir lietuvių pagonių religijos ir kultūros apžvalga ir bibliografija);

3. Lietuvių kovos su vokiečių riteriais XIII-XV a. 1989;

4. Krikščionybė Lietuvoje. 1987.

Keturi jo raštų tomai sudaro apie 2,5 tūkstančio spausdintų puslapių. Kiti tomai dar rengiami spaudai:

5. Lietuvos ūkis, amatai, prekyba,

6. Lietuvių santykiai su lenkais, rusais,

7. Tautinis atgimimas ir pokaris.

Visa tai rengiama iš jo darbų Romoje, o dar yra gausus mokslinis palikimas, dabar saugomas Martyno Mažvydo bibliotekoje Vilniuje ir Vilniaus universiteto bibliotekoje.

Pagrindinė istoriko darbų tema, be

abejo, - vėlyvųjų Viduramžių Lietuvos didvyris Vytautas ir jo epocha. Apie jį daug medžiagos publikuojama 1, 2 ir 4 tome, galbūt jam bus skirtas ir visas 5 tomas. Kita labiausiai istoriką dominanti tema - Lietuvos christianizacija, Reformacija ir Kontreformacija, trečia - tautinis lietuvių atgimimas, ketvirta - istorijos šaltiniai, romantinė ir pozityvistinė istoriografija, penkta - istorinė geografija, šešta - ūkio istorija.

Ivinskis išvedė mūsų istoriografiją į Vakarų Europos platumas ir buvo pripažintas kitų šalių istorikų. Jį cituoja vokiečių ir lenkų istorikai, o lenkai net verčia jo darbus į savo kalbą. Tai pirmas lietuvis, taip plačiai žinomas Europoje. Jis dalyvavo pasauliniuose istorikų kongresuose 1938 m. Ciuriche ir 1955 m. Romoje.

Ivinskis - Lietuvos patriotas, nuoširdus katalikas, Lietuvių Katalikų Mokslų Akademijos narys - buvo nepaprastai objektyvus ir reiklus sau ir kitiems mokslininkas. Jis griežtai pasisakė prieš kraštutinius istorikų ir šiaip mėgėjų bandymus: 1) nukelti Lietuvos valstybės pradžią į IX a.; 2) laikyti oficialų Lietuvos krikštą 1251 m. (kėlė tokius kontrargumentus - XIV a. Lietuvos kunigaikščiai derėjosi su Vakarais dėl Lietuvos krikšto, buvo palaidoti pagonišku papročiu, neliko Lietuvoje vyskupijos ir nesudarė parapijų tinklo, kraštas skendo pagonybėje); 3) pripažinti XIV a. Lietuvos valdovų titulavimą karaliais, nes karūnacijos apeiga yra sakramentas; taip suprantant karūnaciją titulas *rex* XIV a. Lietuvos valdovams netinka; 4) minėti lietuvių pergales prie Strėvos ir Rudavos, nes to patvirtinti jokiais šaltiniais negalima; 5) bandymus (Janinos Deverkės ir Jono Dainausko) Krėvos aktą laikyti vėlesniu lenkų falsifikatu. Ivinskis pasisakė ir prieš istorinį nihilizmą, ypač sovietų Lietuvoje ir Rusijoje. Jis perspėja mus nuo perdėto tautinio ekstremizmo ir nihilizmo. Be abejo, Ivinskis yra mūsų kritiškosios istorijos pradininkas.

Ivinskis taip pat paliko neįkainojamą vertybę - gausias studijas iš LDK istorijos. Jomis remsis ne viena istorikų karta, nes jo išvados ne paviršutiniškos, o paremtos šaltiniais. Po ilgų tremties metų Ivinskis dabar grįžta į Lietuvą, jį skaito jaunimas, studentai, istorikai profesionalai ir šiaip besidomintys Lietuvos

istorija. Kai kas sako, jog Ivinskis Romos archyvuose atskleidė daug Lietuvos istorijos paslapčių. Tai ne visai tiesa. Pats istorikas rašė, kad ir vokiečių (Ordino), ir Vatikano archyvuose iki XV a. vidurio nedaug yra naujų dalykų, nes beveik viskas jau paskelbta. Kitas reikalas - laikotarpis nuo XV a. vidurio: Ivinskis surinko daugybę medžiagos apie Lietuvos ir Apaštalių Sosto santykius,

Zenonas Ivinskis

popiežių nuncijų Lenkijoje pranešimus į Romą, Lietuvos vyskupų reliacijas, jėzuitų ir kitų vienuolių, ypač pranciškonų ir dominikonų, dokumentus. Ivinskis archyvų nepublikavo, todėl daug kas liko jo asmeniniame archyve. Jis tik rinko medžiagą pagal temas ir dalį jos tokiu būdu yra paskelbęs.

Viename straipsnyje sunku aptarti visą Ivinskio mokslinį palikimą. Paminėsiu tik jo svarbesnius darbus pagal atskiras sritis.

Bažnyčios ir Lietuvos christianizacijos istorijos tema reikšmingas jo darbas "Žemaičių vyskupijos įkūrimas" paskelbtas Lietuvių Katalikų MA suvažiavimo darbuose (Roma, 1972.-T. 7.). Po Marijos Andziulytės-Ruginienės geros disertacijos (*Žemaičių christianizacijos pradžia*. K., 1937) sunku buvo ką nors daugiau pasakyti, bet ne Ivinskiui.

Pagrindinės Ivinskio idėjos tokios:

Žemaičių krikštas buvo atskiras nuo aukštaičių ir įvyko 1417 m. (o Adolfas Šapoka manė, kad nereikia dalyti aukštaičių ir žemaičių krašto, nes buvęs vienas Lietuvos krikštas 1387 m.). Anot Ivinskio, iki 1417 m. žemaičiai skendėjo pagonybėje, nes Mindaugo krikštas čia nepaliko jokių pėdsakų. Ivinskis manė, kad žemaičius krikštijęs Vytautas 1417 m.: buvo įkurta Žemaičių vyskupija, pradėta kurti parapijas, pakrikštyta *multa milia* žmonių, paskirtas pirmasis vyskupas Motiejus, kuris parinko vyskupijos ir katedros vietą.

1954 m. Niujorke išėjo darbas "Šventas Kazimieras". Ivinskis jį parengė iš Romos archyvų, peržiūrėjęs kanonizacijos bylas. Deja, pilnas to darbo variantas iki šiol dar nėra publikuotas. Profesoriumi pavyko išsiaiškinti, kad lietuvių Jogailos anūko, Kazimiero sūnaus Kazimiero kanonizacijos byla buvo pradėta tik 1516 m. vasario 18 d.

Vilniaus vyskupas Albertas pasiuntė į Romą net 4 laiškus, o 1517 m. rudenį pats ten nuvyko. 1517 m. spalio 4 d. popiežius Leonas X sudarė komisiją ir atsiuntė į Vilnių legatą Zachariją Fererij. Pastarasis Vilniuje parengė atskaitą "Vita beati Casimiri". Tai buvo, anot Ivinskio, vienintelis rašinys apie šv. Kazimiero gyvenimą. Ivinskis rado popiežiaus Klemenso VII vicekanclerio knygoje 1526 m. gruodžio 17 d. data pažymėtą Lenkijos prašymą dėl Kazimiero kanonizacijos, bet ji tuomet neįvyko. Istoriko nuomone Vatikano archyvuose nėra Kazimiero kanonizacijos bylos. Reformacijos laikai nutraukė ją, ir XVI a. pabaigoje Kazimiero nėra tarp šventųjų. Tik popiežius Klemensas VIII 1602 m. lapkričio 7 d. breve paskelbė Kazimierą šventuoju. Profesorius aptarė šv. Kazimiero lavinimą Jono Dluogošo mokykloje (1467-1469), kelionę į Vengriją dėl sosto (1471) ir grįžimą, pasaulietinę veiklą Lenkijoje (nuo 1481 m.). Šv. Kazimieras, anot autoriaus, net 6 kartus lankėsi Vilniuje (paskutinį 1483), bet mirė Gardine.

Trečia Ivinskio studija skirta Žemaitijos vyskupui (nuo 1576 m. sausio 26 d.) Merkeliui Giedraičiui (1536-1609)¹. Sovietinėje Lietuvoje apie Gie-

¹ *Merkelis Giedraitis arba Lietuva dviejų amžių squartoje* // Aidai. - 1951. - Nr. 3-7; 1953. - Nr. 8-9.

draiūt buvo draudžiama ir rašyti, ir kalbėti. O jis, anot Ivinskio, buvo "antruoju žemaičių krikštytoju" (po Vytauto). Kuo gi pasireiškė jo christianizacijos veikla? Profesorius atskleidė visą antrojo žemaičių krikštytojo veiklos programą, kuri buvo paremta Tridento Susirinkimo (1545-1563) reikalavimais: naujų kunigų rengimas (Žemaitijoje buvo likę tik 20 kunigų), tautos katekizacija gimtąja kalba, mokyklų kūrimas jėzuitams padedant, parapijų lankymas.

Daug dėmesio Ivinskis skyrė ir lietuvių pagoniškam tikėjimui, sudarė net "Senovės lietuvių religijos bibliografiją" (1938), rašė tuo klausimu įvairiomis progomis. Profesorius neaukštino pagonybės. Priešingai, ją laikė lietuvių dvasiniu ir kultūriniu atsilikimu. Jis yra pareiškęs, jog pagonybė yra ne kas kita, kaip "dangaus kūnų ir gamtos reiškinių sudvasinimas". Istorikas nepritarė XVI a. humanistų pareikštoms mintims apie pagoniškąjį lietuvių tikėjimą, kai jam būdavo priskiriamai ne tik Antikos dievai, bet etnografiniai ir paprotiniai dalykai.

Dėl lietuvių karo su vokiečių riteriais XIII-XV a. pagrindinės profesoriaus mintys buvo tokios. Vakarai, visų pirma popiežius ir imperatorius, Baltijos tautų christianizaciją pavedė (1226) Vokiečių ordinui ir taip sankcionavo prievartinę misiją ginkluota jėga. Prievarta, plėšimai ir net žudymai buvo paremti Viduramžių idėja, kad turtai, jei jie nėra sukurti Dievo garbei ir krikščionybcei platinti, negali būti vien sau naudojami. Prievartinė Vakarų misija, tarp jų ir Romos popiežių bažnytinė politika, buvo neteisinga. Lietuva buvo kryžkelėje ne tik tarp pagonybės ir krikščionybės, bet ir tarp Vakarų ir Rytų civilizacijų. Persilaužimas įvyko, kai Lietuva priėmė katalikų tikėjimą. Posūkis nuo Ordino į Lenkiją buvo lemiamas Lietuvos christianizacijos istorijos momentas.

Lietuvos valstybės istorijos platuose didžiausią dėmesį Ivinskis skyrė Mindaugo ir Vytauto epochoms, t.y. valstybės atsiradimo ir jos suklestėjimo lai-

kams. Pirmoji jo studija apie Mindaugą pasirodė vokiečių kalba². Po to - 1963 m. studija lietuvių kalba³. Čia galutinai suformuluotas 6 Mindaugo laikų problemos ir pateikti atsakymai: ar Mindaugas buvo pirmasis Lietuvos suvienytojas? kas buvo jo tėvas? kur buvo Mindaugo sostinė? ar tikri buvo Mindaugo žemaičių žemių užrašymai Ordinui? ar Mindaugas liko krikščionis? kokia jo valdymo reikšmė?

Anot profesoriaus, Julijaus Latkovskio pateikta data 1226-1236 m. kiek "paankstina" Lietuvos valstybės kūrėmą, o Henryko Łowmiański - 1254-1258 m. "nukelia vėliau", vadinasi, anot Ivinskio, Lietuvos valstybė susidarė tarp 1240-1250 m. Mindaugo Lietuva buvusi tik dalis Aukštaitijos ir apėmusi prūsų apstatytą plotą (Deltuva, Našlia, Upytė) ir iki Nemuno vidurpio bei Merkio žiočių. Mindaugo tėvas, legendoje minimas Ringaudas, yra nepatvirtintas amžininkų šaltinių. Mindaugo sostine (labiausiai supainiotas klausimas) profesorius laiko Kernavę. Ivinskis mano, kad gausūs Mindaugo užrašymai Ordinui yra falsifikatai. Jo argumentai: šalia dokumentų nėra liudininkų; sunku patikėti, kad užrašų kaskart daugėjo; Ordino nuopelnų išskėlimas labai įtartinas; falsifikatai galėjo būti nukreipti prieš Čekijos karaliaus Otokaro pretenzijas į prūsus ir tikriausiai sufabrikuoti po Mindaugo mirties 1264 m., pagaliau, jei jie būtų tikri, tai Ordinas buvo besaikis (visa Lietuva, jei Mindaugas mirtų bevaikis, 1260 m. birželio mėn. neva dovanojama Ordinui). Dėl Mindaugo atsisakymo nuo krikščionybės Ivinskis nekelia abejonės, nes ją paliudija vienalaikiai šaltiniai. Pagaliau dėl Mindaugo valdymo reikšmės čia pateikiamos dvi skirtingos nuomonės - Vandos Daugirdaitės-Sruogienės, aukštiniškos Mindaugą kaip valstybės kūrėją, ir Konstantino Jablonskio, menkinusio Mindaugą kaip griuvusį jau turimą Lietuvos valstybingumą ir naudojusių rusų jėgą prieš Lietuvos kunigaikščius. Ivinskis labiau rėmė Daugirdaitės-Sruo-

gienės nuomonę.

Apie Mindaugo epochą Ivinskis parašė dvi studijas⁴.

Nuo 1930 iki 1971 m. apie Vytautą profesorius rašė kelis kartus⁵, pateikė išsamų Vytauto epochos apibūdinimą. Jo teiginiai tapo vadovėlių tiesa: nėra duomenų paremti tezei, kad Vytautas žinojo apie Jogailos slaptas sutartis su Ordinui ir veikė (1380-1382) išvien prieš Kęstutį; Jogailos ir Skirgailos pergalę prieš Kęstutį ir Vytautą lėmė Ordino kariuomenė; 1384 m. Vytautas pripažino vasalinę savo padėtį didžiojo magistro atžvilgiu, bet tais metais nusprendė geriau būti Jogailos negu magistro vasalu; unijos sudarymo (1385) istorijoje Vytautas suvaidino teigiamą vaidmenį, bet buvo Jogailos išstumtas į rusų žemes ir turėjo dėtis pravoslavui; 1392 m. gavęs valdžią Lietuvoje, 36 metus Vytautas veikė išvien su Jogaila, bet kiek galėdamas keitė unijos nuostatus Lietuvos naudai; Vytautas vykdė "panlituanizmo" politiką, išskyrė *Lithuania propria* iš visos LDK. Jis ir lietuviai bajorai vairavę visą valstybę, t.y. turėję prioriteto teises; Žalgirio mūšyje didysis kunigaikštis naudojė totorių pasitraukimo ir grįžimo į mūšio lauką taktiką; Vytautas priklausė Vakarų kultūrai, nes dėjo daug pastangų krikštyti žemaičius ir aukštaičius, rėmė bajorus katalikus ir siekė bažnytinės unijos su stačiatikiais. (Gal kiek mažokai profesorius kreipė dėmesį į Vytauto pastangas palaikyti bizantiškąją kultūrą LDK rusų žemėse.) Vytautas plėtė prekybą, ugdė miestus, teikė jiems privilegijas, statė gotikos stiliaus pilis.

Visapusiškai vertindamas Vytautą, profesorius negalėjo nepastebėti ir jo nuolatinio partnerio kovoje dėl valdžios - Jogailos. Mūsų ir ne tik mūsų istoriografijoje Jogaila kaltinamas nužudęs dėdę Kęstutį, derėjęs su Ordinui ir jam užrašęs žemių, sudaręs pragaištingą Lietuvos valstybingumui uniją su Lenkija.

Jau 1935 m. kolektyvinėje monografijoje "Jogaila" ir vėliau profesorius

² *Mindaugas und seine Krone* // Zeitschrift für Ostforschung. - 1954. - H. 3. - S. 359-386.

³ *Karalius Mindaugas ir jo palikimas* // Lietuvių Katalikų Mokslų Akademijos metraštis. - 1965. - T. 1. - P. 53-103.

⁴ *Saulės-Šiaulių kautynės 1236 m. ir jų reikšmė*. - K., 1936; *Durbės kautynės ir jų politinis vaidmuo*. - K., 1937.

⁵ *Vytauto jaunystė ir jo veikimas iki 1392 m.* // Vytautas / Red. P. Šležas. - K., 1930; *Lietuvos istorija* / Red. A.Šapoka. - K., 1936. -

P. 95-148; *Lietuvos istorija*. - Roma, 1978. - P. 301-381; *Vytautas* // Lietuviškoji enciklopedija. - Boston, T. 34. - P. 373-390; *Vytautas Didysis istorinėje literatūroje ir jo periodo bibliografija* // Athenaeum. 1930-1931.

reabilitavo Jogailą: gerus santykius su Ordinu iki 1383 m. Jogaila palaikė ne iš geros valios, o priešų verčiamas. Be to, per Ordino teritoriją jis siekė naujų kultūrinių, religinių ir politinių kelių (pvz., Skirgailos kelionė į Vakarų). 1383 m. jis nutraukė ryšius su Ordinu ir liko visą gyvenimą didžiausias jo priešas. Jogaila „prišliejo“ prie Lenkijos karalystės Lietuvos kunigaikštystę. Jis negalėjo padaryti atvirksčiai, nes karalystė buvo aukštesnė už kunigaikštystę; svarbu, kad abi valstybės valdė vienas asmuo. Jis siekė atgauti teises į LDK savo palikuonims. Jogailai negalima vienam suversti visos atsakomybės už Kęstučio nužudymą.

Ūkio istorijai skirtos abi Ivinskio disertacijos. Pirmoji - vokiečių kalba išleista Berlyne 1932 m. „Geschichte der Entstehung und der Entwicklung des Bauernstandes in Litauen“ - apima agrarinę Lietuvos istoriją vėlyvaisiais Viduramžiais, t.y. nuo 1300 iki 1492 m. Profesorius tyrė agrarinius santykius pagoniškoje (ypač etninėje) Lietuvoje, t.y. XIV a., bet daugiausia dėmesio skyrė XV a., kai atsirado daugiau istorijos šaltinių. Jis naudojo lingvistikos, archeologijos ir istorijos šaltinius. Jis manė, kad Lietuvos valstiečių istoriją reikia siedinti su žemdirbystės pradžia, kuri jo datuojama dar indogermanišku periodu.

Ivinskis tvirtino, jog jau XIII a. lietuvių visuomenė buvo susisluoksniavusi: kunigaikščiai, nobiliai, laisvi ir nepriklausomi valstiečiai ir vergai.

Beveik tuo pačiu metu kaip Ivinskis Berlyne panašias išvadas Vilniuje padarė lenkų istorikas Henrykas Łowmiański. Deja, kaip pažymi pats Ivinskis, jis susipažino su Łowmiański darbu, kai šis jau buvo spaudoje.

Ivinskis tyrė ir XV a. šaltinius. Jo teigimu, XV a. didesnė Lietuvos valstiečių dalis žemės nuosavybės jau nebeturėjo. Gyventojų diferenciacija gilėjo ypač todėl, kad XV a. karinė prievolė atliko tik nobiliai. XV a. valstiečių padėtis blogėjo, nes javų gamyba buvo menka, o javų eksportas į Vakarų beveik nepradėjęs. Su tuo galima būtų sutikti, bet autorius kiek sumenkino (tai pastebėjo ir Łowmiański) žemdirbystės pasikeitimą Lietuvoje ir javų prekybą vidaus rinkoje. Tiesa, jam nebuvo žinomi nauji archeologijos mokslo atradimai. Gal kiek

perdėjo autorius ir kalbėdamas apie žvejybą, medžioklę ir miško prekes.

Galima pabrėžti, kad Ivinskis yra Lietuvos valstiečių istorijos XIII-XIV a. tyrimo pradininkas, nes rusų istorikai iki tol nesirėmė LDK valstiečių istorija XVI a. Autorius pripažino Lietuvos visuomenės susisluoksniavimą ir nelaisvųjų žmonių (valstiečių) kategoriją XIII a. Nobiliteto kilmės autorius neaiškino, tik konstatavo, kad XIII a. Lietuvoje nobiliai jau buvo. Ivinskis Lietuvos valstybės atsiradimo ir politinės Lietuvos santvarkos nesiejo su socialiniu visuomenės susiskirstymu. Habilitaciniame darbe „Lietuvos prekyba su prūsais“ (K., 1934) Ivinskis, kaip pats sako, „peržengė siaurai suprastas istorijos ribas“. Nors ūkio klausimai istorikui ir svetimi, jų atsakyti nereikia, nes joks ekonomistas nepasieks istorijos šaltinių. Autorius apgailestavo, kad jam buvo dar nepasiekiami Rygos ir Lenkijos archyvai. Profesorius ištyrė Kauno Hanzos konfliktus su miestu ir „svečiais“ - pirkliais. Mat miestas neleido turėti Hanzai savo sandėlių, tiesiogiai prekiauti su „svečiais“, supirkinėti produktus kaimuose, net gamintis maistą ir reikalavo mokėti muitus. Ivinskis nustatė ir kokios prekės buvo išvežamos iš Lietuvos: medis - ažu-

lo balkiai, ažuolo lentos, pelenai, derva, degutas, anglis, žvėrių kailiai, vaškas, odos ir (iki XV a. pabaigos labai retai) grūdai. Importuota druska, vynas, vilnonė medžiaga, vaistai. Deja, šis Ivinskio darbas nebuvo pratęstas ir mažai atsispindėjo istorijos sintezėje.

Dar viena Ivinskio mokslinių interesų kryptis - *istorinė geografija*. Ne viską mes žinome iš šios jo darbo srities, daug kas slypi jo archyve. Klasikinis ir nepra-lenkiamas jo darbas „Trakų salos pilis“, išspausdintas „Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštyje“ (K., 1941. - T.1.).

Ivinskis daug dėmesio skyrė *Lietuvos istoriografijai* - nuo Lietuvos metraščių iki dabartinės istoriografijos.

Dar viena svarbi Ivinskio palikimo tema - *Lietuvos istorijos periodizacija*. Čia jo atsakymas vienareikšmis - tauta ir valstybė, valstybė, valstybingumo idėja ir tautos raida.

Zenonas Ivinskis, vokiečių istorinės mokyklos auklėtinis, išplatino lietuvių istoriografijoje jos darbo metodą, labai kruopščiai ir atidžiai tyręs istorijos šaltinius. Jis nenukrypo į filosofines teorijas, nenutolo nuo pragmatinio istorijos konkretumo ir išvengė istoriniais šaltiniais neparemtų išvadų.

Mečislovas Jučas

“RARISSIMO!”

Tai Mikalojaus Daukšos „Postilės“ įrašas, padarytas Vatikano bibliotekininko ir patvirtintas antspaudėliu (*Biblioteca apostolica Vaticana*, numeris 66654).

Apie Vatikano bibliotekos egzempliorių Lietuvos bibliografijoje duomenų mažiau nei apie kitus, išlikusius mūsų rankraštyuose; tepaminėtas egzemplioriaus buvimas pas paskutinį savininką. Santūri bibliografijos informacija skatino pasidomėti, kaip „Postilė“ pateko į biblioteką, kokius pėdsakus paliko amžiai, palyginti su esančiomis čia.

Antai kuklūtės išvaizdos, su popie-
¹ *Rarissimo* - labai retas daiktas, retenybė (it.).

riņu viršeliu „Postilė“ saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos institute. Joje negali nekristi į akis įrašytos eilutės - *Iš Sim. Daukanto knygyno. Dras F. Kaudnecks dovanojo 1913 m. 4/17 VI*. Anot fondų saugotojo vyr. bibliotekininko Prano Razmuko, jos - Jono Basanavičiaus, tuomet Lietuvių mokslo draugijos pirmininko. Eilutės atskleidžia ir knygos kelią, didina jos istorinę vertę. Ją didina taip pat egzemplioriaus pabaigoje (nuo p. 611) perrašyti 40 puslapių. Razmuko teigimu, jie perrašyti veikiausiai Daukanto; ta pačia rašysena padaryti ir priedašai tekste.

Trys „Postilės“ knygos saugomos universiteto rankraštyne. Geriausiai išsilaukęs dailiausias nedefektuotas egzempliorius, atkeliavęs iš garsiosios Kražių katkevičinės kolegijos. Knygos formatas,

nesunykęs tamsios odos viršelis su ovalo formos figūriniu Nukryžiuotojo kompozicija dvelkia seno paminklo orumu, taurumu. "Postilės" viduje Simono Stanevičiaus palikti pėdsakai: pabraukimai, žodžiai tekste, didesni įrašai. Pirmas jų - po dedikacijos M. Giedraičiui: *Hunc librum [...] A 1822 [...] Simon Staniewicz;* kiti du knygos gale - p. 634: *Tem opus exegi [...]* Anno 1833 S. Staniewicz; p. 635 - 1826 *Kurs many raszy jau seney supuwa // Alla jo vardas lik szioł ne prauwa.*

Įdomi taip pat antroji Universiteto "Postilė", atitekusi iš Telšių bernardinų bibliotekos. Defektuoto egzemplioriaus pabaigoje (p. 627) išlikęs smarkiai laiko pagrauztas, skylėtas, klijuotas, gelbėtas įrašas lietuvių kalba su data: *Szios[os] Krin[gos] turė[tojas] I [?] Mat [...] 1759 [?].* Kiek aukščiau tame pačiame puslapyje - Telšių bernardinų įrašas lenkų kalba: *Z biblioteki XX Bernardynów Telszewskie [...]* (toliau užklijuota). Va-

Konstantino Sirvydo "Dictionarium trium linguarum" (Vilnius, 1677) titulinis puslapis. Florencijos nacionalinė biblioteka

² Profesorium Paulium Rabikauskui SJ esu labai dėkinga - jis kaip ištikimoji Ariadne vedė per biblioteką, nepaliko XVI a. leidinio vingiuose, aiškino, patarė, žadino mintį, o vėliau dosniai atskleidė kitus amžinojo miesto lietuviškus pėdsakus. Labai ačiū! Ko vertas

dinasi, šios knygos savininkas XVIII a. vidury buvo žemaitis lietuvis.

Trečias defektuotas egzempliorius menkiausias, viršelis apiplyšęs, bet, kaip liudija senas šifras ant viršelio II.2.14, ne ateivis iš kur kitur, o vietinis, atlaikęs istorijos tėkmės verpetus.

Visai kitokia Vatikano bibliotekos "Postilė". Toji rarissimo primena išdailintą, šventišką damą, nė kiek nepanašią į šaltoje Šiaurėje paliktas giminaites. Jau iš pirmo žvilgsnio į akis krinta ne odos, bet šviesus pergamento viršelis, ant jo herbai: vidury - popiežiaus, viršuje iš dešinės - Žemaičių meška, iš kairės - Lietuvos Respublikos Vytiš; ketvirtame viršelio puslapyje - Gedimino stulpai.

Heraldikos ženklai susiję su knygos istorija. Knygą Lietuvos prezidentas Antanas Smetona padovanojo popiežiui Pijui XI per jo kunigystės 50-mečio sukaktį 1930-aisiais; dovanotojo nurodoma, kad Lietuvos istorijoje jie sutampa su Vytauto Didžiojo metais. Prezidento laiške skelbiama: "Sveikindamas savo ir lietuvių tautos vardu ir norėdamas pagerbti šių iškilmingųjų sukaktuvių minėjimą, esu paskyręs Jo Šventenybei vieną pirmųjų knygų, Lietuvos sostinėje Vilniuje lietuvių kalba išleistų, vadinamą "Daukšos Postilla", daug nulėmusią katalikų tikėjimui Lietuvoje, stiprinant ją XVI a. [...] 1930 - Vytauto Didžiojo metais [...]".

Prieš defektuotą originalą įdėti rusvos spalvos skoningai suderinti su pergamento viršeliu storoki priešlapiai, kuriuose juodu ir raudonu tušu lotynų kalba meistriškai išrašytas "Postilės" kelias į Vatikaną, duotas minėto Smetonos laiško, toliau skelbiamo lietuvių kalba, vertimas, pastabėlės apie knygą. Visa tai pasirašyta Lietuvos pasiuntinio prie Šventojo Sosto dr. Jurgio Šaulio, nurodyta vieta ir data: *Roma, 14 maggio* (gegužės 14). Po to pateikti defektuoto originalo - iki pačių postilių - papildymai, išrašyti taip pat tušu. Priešlapių datos - Smetonos laiško kovo 3-oji, Šaulio pasirašyto aiškinamojo teksto gegužės

vien Grigaliaus universiteto koridoriuje kabantis XVI a. paveikslas *Pliura seminaria et... intra et extra Europa*, kurio dešinėje, kampu tyje, dvi figūrėlės laiko privilegiją su užrašu *Vilnense*. (Nuosirdžiausia padėka ir už straipsnių „Tėviškės žiburiose“ skaitymą bei verti-

14-oji, Vatikano bibliotekos darbuotojo birželio 2-oji - parodo, kiek laiko knyga buvo rengiama, kada ji pateko į Vatikano biblioteką. Be to, anot Pauliaus Rabikausko², datos leistų teigti, kad "Postilė" buvusi parengta (įrišta, priešlapiai parašyti, originalas išdailintas) Romoje.

Antraštinis originalo puslapis smarkiai gražintas: trintas, skustas, braukytas, klijuotas (panašiai ir tekstas), todėl Vatikano bibliotekos "Postilė" kaip šaltinis dėl to dailinimo gerokai nukentėjo.

Tebeįmatomi antraštinio puslapio įrašai, kiti ženklai leidžia paspėlioti, kam knyga priklausė, kaip keitėsi jos savininkai. Galima neabejoti, kad į Vatikano biblioteką "Postilė" yra patekusi iš Žemaičių kunigų seminarijos bibliotekos. Tai parodo jos antspaudas³, numeris (542). (Tad Žemaičių herbas viršelyje neatsitiktinai!) Gana nesunkiai dar atstatomas knygos kelias į seminariją - jį nušviečia cilutės, įrašytos rašalu lenkų kalba: *Z testamentu, s.p. Józefa Krzyżanowskiego prełata proboszcza katedry Żmudzkiej 1848*. Tad ši seminarija knygą bus paveldėjusi testamentu, o kam ji priklausė iki klebono Juozapo Kryžanauško, nedaug ką tikra galima pasakyti: įrašai braukti, trinti, klijuoti; išlikęs *ex libris Gosztowt*, be jo - *Vilnensis*. Tas *Vilnensis* leistų paspėlioti apie pirmąjį savininką, Vilniaus mokslo įstaigą - akademią, seminariją. Matyt, po Jėzuitų ordino panaikinimo XVIII a. pabaigoje knyga iš Vilniaus jėzuitų bus patekusi kitam savininkui - Goštautui (?), pradėjusi eiti per rankas.

Postilių teksto paraštėse daug įrašų, vietomis labai daug. Jie rašyti ne viena kalba (lenkų, lotynų), nevienodo braižo, kai kur matyti pabraukimų pieštuku - vėlesnio laiko pėdsakų. Įvelkami į naują rūbą tie istoriniai pėdsakai, kaip minėta, labai nukentėję - apkarpyti, apkapati. Todėl pasakyti, kur plaukė skaitančiojo mintis, kas buvo jis pats, ko ieškojo, pasigedo pirmajame postilių vertime, galima būtų tik po kruopščių studijų. Kol kas norėtūsi priminti, kad didžiulis

nimą.)

³ Antspaudas tekstas: *Bibliotheca cleric[?]orum seminarii Samogitiensis*. Atkreipęs dėmesį į klaidę, Rabikauskas nusistebėjo, kodėl ne *e*; matyt, kokio nemokšos amatininko darbas...

Daukšos darbas, išleistas Vilniuje, LDK sostinėje, lietuvių kalba 1599 m., buvo pirmoji ne tik postilijų vertimo knyga, bet taip pat pirmoji knyga, jėzuitų pažymėta savo spaustuovės ženklu - *Typis academia societatis Jesu*. Dėl tokio pasirinkimo, priklausiusio nuo aplinkybių, ordinas gali didžiuotis iki šiol. Didžiuotis gali savo egzemplioriumi taip pat Vatikano biblioteka - jos "Postilė" rimtas, įdomus šaltinis, laukiantis ištroškusio...

Lietuvos bibliografijos nurodoma, kad Florencijos nacionalinėje bibliotekoje saugoma kita mūsų senosios kultūros vertybė - Konstantino Sirvydo "Dictionarium trium linguarum". Labai norėjosi paimti jį į rankas, pasidomėti, kaip jis ten pateko, išsilaikė iki šiol. Viliojo taip pat ir miesto dvasia - Uficių galerijos, Mikelandželo dvasia.

Saugyklų duris atidaryti padėjo rekomendacinis Guido Michelinio⁴ raštas direkcijai. (Kaip žiūrėjo bibliotekininkai į raštą, į mane, į lietuvišką pasą! Buvau jiems nusileidusi iš kitos planetos.) Ilgai ilgai palaukusi, gavau meistriškai atnaujintą, tikrumo nepraradusį nedefektuotą ketvirto leidimo (1677) egzempliorių, pažymėtą numeriu 21.6.28. Ant naujos nugarėlės, priderintos prie sudūlėjusios viršelio odos, apačioje aukso raidelėmis puikavosi leidimo vieta - *Vilm [!]ae* (vietoj *Vilnae*)... O antraštiniame puslapyje - apvalus atspaudėlis, Medičių bibliotekos ženklas! Su kokia meile, knygos meno išmanymu jam paieškota vieta - nedideliame puslapio plote jis nelepelėtas ant autoriaus pavardės, pavadinimo. Tai tylus, įdomus, svarbus liu-

⁴Profesoriui Guidui Michelinui, Birutei Žindžiūtei-Michelinai (taip pat abiem mažiesiems...) esu labai dėkinga už pastogę Romoje, dalykišką globą ir paramą.

dininkas, teigiantis giminės kultūrinį akiratį, jos ryšius su *Almae Mater Vilnensis*, mūsų mokyklos reikšmę, garsą.

Florencijos bibliotekininkų paslaugumas, profesinis rūpestingumas net stebino: klausė, ar nenorėčiau žodyno nuorašų, siūlė juos padaryti veltui. Linktelėjau - padovanojo.

Grįžusi į Romą, papasakojau mūsų Respublikos atstovui prie Šv. Sosto Kaziui Lozoraičiui ir paprasčiau jiems padėkoti.

Už kelių žingsnių nuo Nacionalinės bibliotekos aikštėje stovi didinga *Santa Croce* (Šv. Kryžiaus bazilika). Joje nuostabi Pacų (Lietuvos Pacų) koplyčia. Bazilikoje palaidotas ir Mikalojus Kleopas Oginskis, polonezo "Atsisveikinimas su tėvyne" kūrėjas. Kristupo Paco funduotame, italų skulptorių statytame Antakalnio paminkle - Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje - gal neatsitiktinai tiek besišypsančių moterų? Anot subtilaus Vilniaus meno žinovo Mikalojaus Vorobjovo, tai saulėtojo pusiasalio, jo didžiųjų tapytojų Giorgionės, Corregio, Caravaggio, kitų kūrybos atšvaitai.

Parmos kunigaikščių rūmai (ne, ne vienuolyno, žinomo iš Stendhalio, anot Michelinio, davusio vaizduotei valią) - su biblioteka, teatru. Skaitykla nuo kunigaikščių laikų kupina praeities, jos meno, tikrumo; lentynose stovi senos brangios knygos, kurių patiemis imti neleidžiama. Mūsų kultūros tyrinėtojų teigimu, Parmos teatras pasitarnavo pavyzdžiu Vladislavo Vazos dvaro Vilniuje operos pastatymams vos po dvidešimt metų nuo pirmųjų pastatymų Florencijoje, Mantujoje, Parmoje.

Akyčiau į praeitį įsižiūrėjus, galima joje pamatyti ne tik mūzų paliktas gijas, jungusias Apeninų pusiasalio kunigaikščių dvarus su LDK sostine. Antai biblio-

tekoje Michelinis parodė A.V. Bellunese knygą, išleistą Venecijoje 1671 m., kurioje aprašytas XVII a. vidurio karas su Maskva. Autorius paliko įdomų ir svarbų amžininko liudijimą tuo metu, kuomet italams jungtinė Lietuvos-Lenkijos valstybė tebebuvo nežinomas kraštas, *terra incognita*. Mus turėtų patraukti ypač knygos skyrelis (p. 271-284) apie Smolensko užėmimą, Vilniaus kritimą, jo plėšimą, vagystes, niokojimą, atveriantis amžininko matytus vaizdus.

Yra Italijos bibliotekose, archyvuose ir daugiau mūsų istorijai svarbių dokumentų: pavyzdžiui, Parmos archyve saugomi keli Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus laiški, siųsti kardinolui A. Farnesei dėl Jurgio Radvilos paskyrimo Vilniaus vyskupo padėjėju. Archyve netoli Bolonijos saugoma šimtas Stepono Batoro laiškų. Tačiau daugiausia dokumentų apie mūsų valstybę yra Venecijos archyve. Iš visų tų lobių yra sėmę, skelbę lenkai. Bet Lietuva, Michelinio žodžiais tariant, turi savo istoriją, ji "nėra Lenkijos provincija", todėl reikėtų patiems tų dokumentų ieškoti, juos aiškinti, leisti ir tai daryti be ilgų atidėliojimų.

Už kelionę (iš tiesų "rarissimo!") dėkinga pirmiausia Lietuvos katalikų mokslų akademijos pirmininkui kunigui profesoriui Antanui Liuimai, iškvietusiam ir skyrusiam "senjoros Ciplijauskienės fondo" stipendiją; kunigui Vaclovui Aliuliui MIC už pirmą beldimąsi į Romos vartus; magnificencijoms - Jonui Kubiliui su iniciatyva palaikiusiam mintį iki jos įgyvendinimo ir Rolandui Pavilioniui, mūsų valstybės pasiuntiniui prie Šventojo Sosto Kaziui Lozoraičiui, ištikimai globojusiam ateivę iš šiaurės per visą kelionę, pagaliau visai Vatikano radojo lietuvių redakcijai.

Genovaitė Gustaitė

SUMAIŠTIS LIETUVOS DIPLOMATIJOJE

Kol ūkio ir finansiniai klausimai te-

bėra gryoji mistika, vasaros pabaigoje Lietuvos užsienio politika gavo nusileisti iš ideologinių dašų į pažemę. Bene pirmą kartą galėjome vertinti ne da-

bartinės valdžios kalbėjimo ir apsiėjimo meilumą bei lipšnumą, bet veiksmus. Juolab, kad yra su kuo lyginti. Užsienio politika buvo prioritetas Vytautui Land-

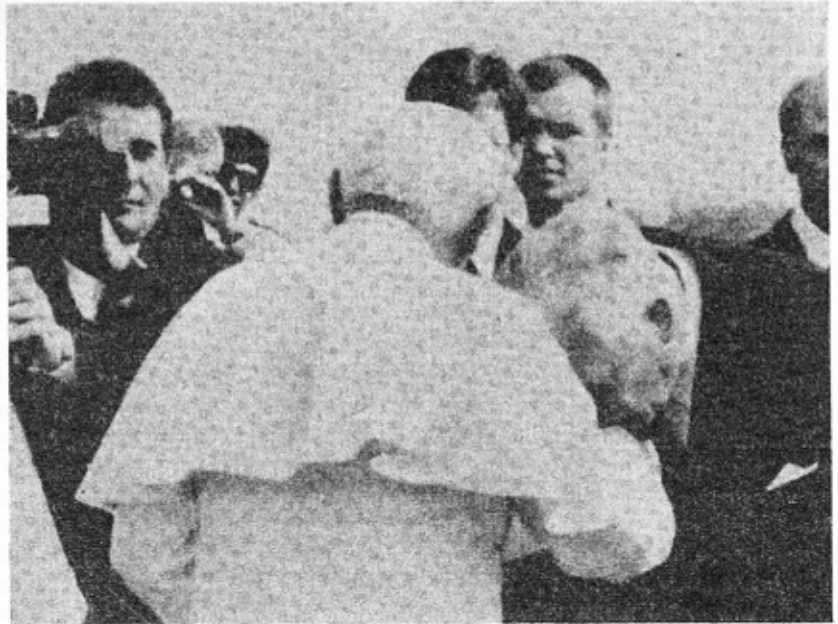
Visuomenė

sbergiui (kad ir vidaus politikos saskaita). Bent jau diplomatiniai laimėjimai neginčijami: tuomet vykdyta aktyvi politika Vakaruose parengė įstojimą į Europos Tarybą, gausūs (ne visada pagrįstai kritikuoti) vizitai palaikė Vakarų valstybių susidomėjimą Lietuva. Triūsas Vakaruose lengvino nepalyginti painesnių galvosūkių Rytuose sprendimą. Didžiausias Lietuvos diplomatinis laimėjimas buvo pasirašytas kariuomenės išvedimo grafikas. Tačiau Lietuvos Prezidentas Algirdas Brazauskas, jo patarėjas užsienio reikalams Justas Vincas Paleckis ir užsienio reikalų ministras Povilas Gylys, matyt, turėjo kitokią nuomonę. Liepos mėnesį politikai ir visuomenė patiria, kad dar gegužėje Brazauskas laiške Rusijos Prezidentui Borisui Jelcinui išdėstė kažkokių naujų pasiūlymus. Staiga prasidėjo agitacija, kad reikalinga kariuomenės išvedimo sutartis, nuo kurios priklausanti laisva prekyba su Rusija, vadinasi, ir Lietuvos ateitis apskritai. Kaip galėjo atsitikti, kad užuot ramiai laukęs rugsėjo pirmosios, Prezidentas pradeda slaptas derybas su Maskva, kurios eventualiai vos nesulaikė Rusijos kariuomenės likučių Lietuvoje?

Pats Brazauskas aiškino, kad jis mato rusų kariuomenės išvedimą "komplekse". "Kompleksas", matyt, reiškia viską, pradedant žaliavomis ir kuru, Rytų rinka Lietuvos prekėms ir baigiant ašarą spaudžiančia galimybe "aprengti Lietuvos vaikus prieš naujus mokslo metus". Apžvalgininkai kalbėjo apie "pramonininkų" (valstybinių fabriekų direktorių) ir žemės ūkio "vadovų" spaudimą Prezidentui gerintis Rusijai. Tikrasis nevykusių diplomatinių demaršų akstinas buvusi apverktina žemės ūkio ir stambių valstybinių gamyklų (pagal analogiją su "kolchozais" jas drąsiai būtų galima vadinti "zavodais") padėtis. Žemės ūkio produktus dėl prastos kokybės ir brangumo galima "iškišti" tik Rusijoje, sunkiosios industrijos ("mūsų tautos pasididžiavimo") kaip prieš porą metų yra sakęs Algirdas Brazauskas) gaminiai taip pat tedomina rytinę Eurazijos pusę.

Šias problemas įmanoma spręsti dviem nesuderinamais būdais. Suprantant valstybinio ūkio neperspektyvumą, galima taktiniais sumetimais palaikyti seno tipo ekonominius ryšius su NVS tiek, kad įmanomai palengvėtų mirštan-

čio sektoriaus kančios. Tuo tarpu strategiškai orientuotis į Vakarų rinkų reikalavimus ir remti privačią iniciatyvą, kuri tik ir pajėgi veržtis ta kryptimi. Kitas kelias - manant, kad valstybinį ūkį ne tik galima, bet ir verta gelbėti, orientuotis į Rytus ir taktiškai, ir strategiškai. Tokia galvosena reiškia, kad apskritai atsiskaitoma ūkio reformos. Pirmąjį kelią pasirinko Latvija ir Estija, į antrąjį, kaip atrodo, yra linkusi Lietuva.

Algirdas Brazauskas bučiuoja Popiečių žiedą. Pauliaus Lileikio fotografija

Dabartinė valdžia ir Prezidentas oficialiose deklaracijose jau įgudo skelbti, kad siekia gerų santykių su visomis keturiomis pasaulio šalimis, nelygu iš kurios pusės atvyko eilinis svečias. Tačiau šios vasaros pasiūlymai pagerinti ir taip gerus Lietuvos-Rusijos santykius nedviprasmiškai reiškė, kad nepaisant žodinių dievažiėjimų, kryptama į Rytus. Neradusi, o ir nelabai ieškojusi tinkamų sprendimų pataisyti ekonomikos padėčiai viduje, ir taip jau nelabai aiškias ekonomines reformas galutinai sujaukusi LDDP vadovybė mėgino gelbėtis vadinamosios užsienio politikos priemonėmis. Nėra to blogo, kas neišeitų į gera. Daugelis Lietuvos politikų nejuokais išsigando, įsiliepsnojęsi spaudoje diskusija dėl Lietuvos "pardavimo" ar "išdavimo" bene pirmą kartą išryškino Lietuvos-Rusijos santykius neideologizuo-

tu, galima sakyti, pragmatišku pavidalu.

Daugelis politikų pritarė Romualdo Ozolo minčiai, kad per toli nuėjęs koketavimas su Rusija pavojingas visų pirma ekonomikai. Ydingas ratas pigios žaliavos-prastos prekės-Rusijos rinka užkonservuoja Lietuvos ūkį dabartinėje būklėje. Kam naujos technologijos, kam vakarietiškas požiūris į darbą, kai tarytum neesminių politinių nuolaidų pagalba galima grįžti į senus gerus laikus,

kai Sąjūdis dar nieko nebuvo susigrieves, o žmonės gyveno "gerai". Sovietinių ekonominių ryšių gaivinimas ypač pavojingas, kadangi pagunda gyventi kaip gyvenus labai stipri paprastiems žmonėms.

Senoviško tipo ekonominis bendradarbiavimas su Rusija neišvengiamai yra ekonominė, vadinasi ir politinė, priklausomybė. Šis aspektas tradiciškai labiausiai rūpėjo dešiniajai opozicijai. Per didelę politinę priklausomybę nuo Rusijos komplikuoja santykius su Vakarais. LDDP argumentas, kad Vakarai skatina Lietuvą taikytis su Rusija, nereiškia, kad Lietuva vėl turi pasidaryti Rusijos dalimi. Vakarams to nereikia, jiems Baltijos šalys egzistuoja tiek, kiek gali būti buferis politiškai ir tarpininkas ekonomiškai. Jei Lietuva užsidarys hermetiškuose "kolchoziniuose" santykiuose su Ru-

sija, ji išnyks iš pasaulio politinio žemėlapiu. Ypatingas lietuvių požiūris į Rusiją jau buvo sukomplikavęs santykius su latviais ir estais. Kaimynų lyderiai vienu metu akivaizdžiai liovėsi pasitikėję Lietuva, kuri, vykdydama neva "atsargią" politiką, net nesugebėjo laiku ir pakankamai ryžtingai paremti Narvos referendumu šantažuojamos Estijos.

Rusijos globa įamžintų ir taip stiprų parazitiską mentalitetą. Sovietiniai ekonominiai santykiai iš esmės yra savotiškas abipusis parazitavimas, kuris pratęsia atitinkamą psichologiją - ašaringą nepilnavertiškumo kompleksą, kuris Baltijos šalyse reiškiasi panieka rusams. Vadinasi, ir toliau girdėtume įkyrėjusių padėjavimą: "Ak, jau tie rusai..." Jei nebus ekonominio apibrėžtumo ir savarankiškumo vakarietiški ūkinių santykių pagrindu, atskirti žmonės, gyvenančius Lietuvos Respublikos teritorijoje, nuo gyvenančių Rytuose tegalėsime tik pagal vadinamąją tautinę savimone. Ekonominės tapatybės krizė gali sąlygoti dar neregėtą nacionalistinę isteriją.

Liepos-rugpjūčio mėnesio skandalai sukėlė pavojų Lietuvos karinei politikai. Net LDDP skelbtas neutralumas, ką ir kalbėti apie narystę NATO, būtų neįmanomas, kai skelbiama, kad Lietuvos armijos kariūnai bus mokomi Rusijos karo mokyklose, ginklai perkami irgi Rusijoje. O beveik tuo pat metu Lenkija, Vengrija, Čekija skelbia, kad jų karinė pramonė orientuojama į NATO ginklų standartus.

Dar vienas dalykas, sukėlęs didelį valdančiųjų suirzimą, buvo spaudos ir mažne visų politinių jėgų kategoriškas reikalavimas viešai svarstyti Lietuvos-Rusijos santykių peripetijas. Bandytas pakęsti strateginę Lietuvos laikyseną keičia ir politinio darbo stilių. Juo toliau į Rytus, juo daugiau paslapčių, - Lietuvos užsienio politikos galvos tai suprato paradižiui. Klausimai Rytuose turį būti sprendžiami "tyliosios diplomatijos" pagalba, ir neabejoju, kad LDDP lyderiai nuoširdžiai nustebo patyrę, kad tai gali dominti ir kitus politikus, ir paprastus žmones.

Šiaip ar taip, paslapties išlaikyti neišėjo, įvyko labai naudingas žmonių politiniam prusimui vieša diskusija, pirmą kartą nuo Sąjūdžio gimimo laikų visos

nekomunistinės politinės jėgos pasirašė bendrą pareiškimą, spauda pajuto savo jėgą ("Lietuvos ryto" vyriausiasis redaktorius Gedvydas Vainauskas sakė kadaise svajojęs apie LDDP pergalę, kad galėtų įrodyti savo laikraščio nepriklausomumą). Tai vis geri ir svarbūs dalykai, tačiau jie nesutrukdė Brazauskui apsisukus paskelbti, kad važiuojas Maskvon parvežti sutarties dėl kariuomenės išvedimo ir laisvos prekybos. Po to buvo kariuomenės išvedimo sustabdymo farsas ir bene didžiausias po Kovo vienuoliktosios Lietuvos pažeminimas.

Jei nebūtų epizodo, kai Justas Vincas Paleckis grįžo iš Maskvos it musę kandęs, ir Brazauskui teko atšaukti planuotą kelionę, Lietuvos diplomatijos keistenybes pakaktų paaiškinti vien tuo, kad LDDP nesugebėjo tęsti reformų, stabilizuoti ekonomikos, todėl pradėjo ieškoti laimės Rytuose. Tačiau šie nuotyčiai verčia kalbėti apie nemokšišumą, kurio šaknys slepiasi standartinio LDDP mentaliteto gelmėse. Paaikškėjo, kad mūsų vadai psichologiškai nepajėgūs ginti valstybės interesų, kadangi, matyt, labai supranta, kas tai yra. Jau primiršta Surguto istorija, kai ministras nemato nieko bloga pasirašyti dokumentus su senais bičiuliais iš Rusijos, Prekybos ministerijos sutartys su Kaliningrado administracija, kai, matyt, neapsižiūrėta, jog tai yra užsienis. LDDP prieš rinkimus pabrėžė savo dideles diplomatines galimybes Maskvoje. Tikrai mūsų diplomatai jaučiasi palyginti guviai buvusios Sovietų Sąjungos vandenyse, kai santykius galima plėtoti materialinių tiekimų ir abipusių atsiskaitymų kategorijomis. Materialinio aprūpinimo ministro Romualdo Kozyrovičiaus paskyrimas ambasadoriumi Maskvon - geriausia tokios diplomatijos sampratos manifestacija. Visi tie "materialiniai apsi-tiekimai" visiškai nesuprantami kitam užsieniui. Hermetiška yra ne tik ekonominė, bet ir diplomatinė buvusios broliš-kų respublikų Sąjungos erdvė.

Pripratę prie sandarumo dabartiniai Lietuvos diplomatai Vakaruose jaučiasi nejaukiai. Dar prezidentavimo pradžioje įvykęs Algirdo Brazausko vizitas į Didžiąją Britaniją buvo plačiai aptartas ir išreklamuotas tik namuose. Anglijos laikraščiai bei televizija nesiteikė nė paminėti nereikšmingų svečių apsilan-

kymo. Pasirodo, vien nuvažiuoti neužtenka, reikia mokėti patraukti dėmesį. Vakaruose pasijutęs nejaukiai, Prezidentas Brazauskas bandė atsigriebti lengviau suvaldomoje srityje - parengė užsienio politikos doktriną. Besiremiantis "tilto tarp Rytų ir Vakarų" lozungu pranešimas buvo su pompa pristatytas diplomatiniam korpusui Vilniuje. Užvis labiau vertindami propagandinę renginio pusę, LDDP patarėjai mažiausiai vieną kartą pamelavo - kad tai pirmoji Lietuvos užsienio politikos doktrina (Algirdas Saudargas ir Vytautas Landsbergis turėjo aiškiai numatomus užsienio politikos principus). Be to, doktrina taip ir liko propagandinis šou, kadangi tapo uvertiūra anksčiau aptartam diplomatiniam *Drang nach Osten*, o čia jau vešėjo iš seno skiepijamas įsitikinimas, kad Vakarai mums nepadėsia.

LDDP žmonės daug dėmesio skiria propagandai Lietuvoje. Kai galiausiai Rusijos kariuomenė vėl pajudėjo, mūsų diplomatijos vadovai nusidavė nepastebėję (o gal ir tikrai nesuprato), kad tęsėti žodį Rusiją priverstė ryžtinga Vakarų reakcija (žymiai griežtesnė, negu neartikuliuotas mūsų pusės stenėjimas). Kariuomenės išvedimo nuopelnas neraustant buvo prirašytas "tyliajai diplomacijai", tai yra sau. Ir, matyt, tik pinigų stygius sutrukdė rusų kariuomenę išlysti taip pat iškilmingai, kaip ji buvo sutikta 1940 metais. Ką gi, jei Lietuva dabar būtų tokia pat turtinga, kaip tada, būtume pamatę dar vieną įspūdingą propagandinį spektaklį.

Apie ankstesnės "landsberginės" užsienio politikos perimamumą Povilo Gylio pavaldiniai nenori nė girdėti. Tai ir suprantama, nes neįmanoma suvokti jo paties veiksmų nuoseklumo. Nudėję Maskvoje Lietuvos diplomatai staiga prisiminė Baltijos šalių bendradarbiavimą ir skubos tvarka susitarė dėl dalykų, kurių káimynai seniai reikalavo, pavyzdžiui, dėl vizų režimo su NVS šalimis. Lietuvos užsienio politiką, atrodo, lemia momentinės nuotaikos. LDDP žmonės nemelavo, kad jie pragmatikai. Vienintelė apčiuopiama jų elgesio racija - nuoseklus saviškių interesų gynimas. Tuomet įmanoma, kad sutaptų Lietuvos Prezidento ir Rusijos derybų delegacijos vadovo Vladimiro Isakovo neigiamas požiūris į Lietuvos derybų delegaciją ir

opoziciją apskritai. Pragmatizmą liudija visai susikompromitavusių, bet ištikimų žmonių laikymas (Kazimieras Bobelis ir Povilas Gylys) ir bandymas susidoroti su atskalūnais (Romualdas Visokavičius).

Rusijos diplomatai, palaikomi šimtmečių Imperijos užsienio politikos tradicijų, šventė diplomatinę pergalę. Be didelių ir taip nekoks reputacijos nuostolių (kariuomenė išvesta laiku), jie patyrė du svarbius dalykus: pasitikrino, ar Vakarai dar remia Baltijos šalis, ir suprato, kad "mūsų Prezidentas kaip visada pasimetęs" (Romualdas Ozolas). Visu Rusijos perimetru dedasi viens už kitą įdomesni dalykai, ir rusų diplomatų žaidimai su mūsiškiais tikrai nesibaigė. Tai verčia nerimauti dėl Prezidento būsimąjį susitikimo su Borisu Jelcinu Maskvoje. Lietuvių diplomatijos *opera buffa* nekelia pasitikėjimo. Nematyti institutų ir asmenybių, kurios garantuotų ištikimybę Lietuvos interesams. LDDP pragmatizmas logiškai užbaigtas - nesuderinamas su bet kokiais principais.

Improvizacijos pagal fizinės aplinkybes virtuozei sutrinka ir nuliūsta, kai susiduria su politika, grindžiama paprasta ir aiškia vertybių hierarchija. Popiežiaus vizito metu mūsų valdžia bu-

vo gerokai išsigandusi ir sugebėjo tik demonstruoti nenatūralų ir išvargtą nuolankumą. Tuo tarpu prieš juos buvo išmintingas ir principingas politikas (ganytojišką Šventojo Tėvo apsilankymo pusę paliksime kitiems šio žurnalo rašytojams). Jis aiškiai ir nedviprasmiškai pasakė, kad Lietuva buvo pavergta, kad komunizmas buvo nežmoniškas, kad laisvė yra vertybė ir jai sudėtos aukos ne beprasmsės. Jonas Paulius II tiksliai nusakė valstybės ir Bažnyčios santykius, pabrėžė, kad vienodai nepageidaujamas ir valstybės spaudimas Bažnyčiai, ir klerikalizmas, kartais būdingas postkomunistiniams kraštams. Daugelį nustebino Lietuvos lenkams aiškiai pareikštas lojalumo Lietuvai reikalavimas.

Mūsų pragmatiška valdžia hermetiška paprastų tiesių apie komunizmą atžvilgiu, jai ne per daug rūpi skirtumas tarp laisvės ir nelaisvės, todėl Popiežiaus vizitą sugebėta tik įmontuoti į oficialios propagandos mašiną - paskelbti, kad po Jono Pauliaus II apsilankymo Lietuva tapo labiau suvienyta, nors bet kuris lietuvis, užsiminęs apie komunizmą kaip apie vergovę, būtų buvęs pakrikštytas tautos kiršintoju.

Virginijus Valentinavičius

ŠIAURĖS-PIETŲ SANTYKIŲ PERSPEKTYVOS

Sovietinės imperijos subyrėjimas verčia permąstyti pasaulio sceną. Iki šiol visi tarptautiniai santykiai pirmaisia buvo siejami su Rytų-Vakarų ašimi. Dabar reikia naujai įvertinti Šiaurės-Pietų ašį, nes ji grindžia naują pasaulio struktūrą. Šis uždavinys yra keblus; mat griuvusi komunistinė imperija nežada tvarkos ir saugumo.

Sąvoka "Šiaurė-Pietūs" reiškia įtampą tarp "senų" turtingų ir "jaunų" skurdžių šalių. Ši įtampa yra viena iš žmonijos pasiektų ribinių situacijų. Tokia patirtis gali pažadinti negailėstingą lenktyniavimą. Dažnai ir atsitinka, tarsi sudužtų laivas - stiprieji nustumia nuo gelbėjimosi plaustų tuos, kurių yra "per daug". O juk tokia padėtis yra gera proga atsiverti

kitiems ir bendrauti, skatinti dalybas, solidarumą ir ypač kūrybiškumą.

Dabartinė Šiaurės-Pietų nederms patirtis, darsyk primenanti žmogaus būvio trūkumą, reikalauja iš esmės pasirinkti. Ar ji sukels baimę, lydimą neapykantos, ar pažadins pasiturinčiuosius atsiverti į kitus? Egoizmo pagundą lydi bejėgiškumo jausmas arba visagalybės iliuzija, ieškojimas kaltųjų, kurie mus išlaisvintų iš atsakomybės.

Ideologizuoti sprendimai

Šiaurės-Pietų santykių sudėtingumas, jausmingas ir pernelyg tiesmukas problemų kėlimas susiaurina ir suideologina požiūrį į tikrovę. Daugiausia nesutarimų dviejose srityse: ekonominėje, kur kertasi Karlo Marxo ir neoliberalų požiūris, ir demografinėje, kur nesutaria Tomo Malthuso pasekėjai ir jų prie-

šininkai.

Nuo devinto dešimtmečio pradžios liberalai mėgina išstumti Šiaurės-Pietų ašies sąvoką. Jiems pasaulis esąs vienas, ir visos šalys turinčios tokias pat pamatines sąlygas ir tokią pat vietą rinkos konkurencijoje. Jeigu vienoms nesiseka, tai jos ir kaltos. Tokioms šalims padėti nesą naudinga, net bloga. Panašiai liberalai kalbėjo praėjusiame amžiuje apie nuskurdusių darbininkų reikalavimus: valstybė tenesikiša! Tačiau tokį elgesį smerkia statistika. Antai 1960 m. penktadalio neturtingiausių pasaulio gyventojų produkcija sudarė 2,3 % pasaulinės, o 1980 m. ji nukrito iki 1,4 %. Penktadalio turtingųjų dalis pakilo nuo 70,2 % iki 82,7 %. Panašūs duomenys ir kitose ekonomikos srityse. Tad ar visų sąlygos vienodos? Anot George Orwello, visi lygūs, o kai kurie lygesni už kitus. Tarp Šiaurės ir Pietų bei pačiose Pietų valstybėse yra didžiausia turtų ir valdžios nelygybė.

Tie, kurie atmeta Trečiojo pasaulio ypatumus, nurodo dygstančias mažas grėsmingas "japonijas": Pietų Korėją, Taivanį, Singapūrą. Sparčiai vystosi Pietryčių Azija. Tačiau vienos šalys labai mažos, o kitoms dar liko geras kelio galas. Jomis piktindamiesi šiauriečiai atsiskinėja padėti visoms Pietų šalims ir net ima statyti gynybines užtvanas.

Šie ideologiniai tvirtinimai turi kolonijinio mąstymo liekanų. Vakariečiai su kitų žemynų žmonėmis visada elgėsi kaip aukštesnės būtybės ir išnaudotojai. Jie ėmėsi daryti pakeitimus, neatsižvelgdami į vietines sąlygas ir neduodami žmogiškų priemonių. Todėl didele dalimi jie atsakingi už dabartinę Pietų padėtį. Neužmirškime ir pozityvių kolonizacijos vaisių - koks buvo vidutinis gyventojų amžius, gyvenimo sąlygos (tai lėmė ne tik klimatas, dirvožemio kokybė, bet ir valdymo struktūros). O perėjimas iš vadinamosios primityvios į industrinę visuomenę visada būna neramus. Tačiau apskritai Vakarai neparodė teisingumo.

Kita nuomonė, iš dalies priklausiusi nuo sovietinio bloko, buvo Trečiojo pasaulio aukštynimas. Panašios pažiūros ir dabar gyvuoja. Teigiama, esą Pietų padėtį nulemia šiauriečių vykdomas išnaudojimas, prievarta ar net naikinimas. Pietūs galį tik atsiskirti nuo Šiaurės, tytis uždarai, išvaikyti politinį ir ekonominį elitą, nes šį sudarą esą Šiaurės agen-

agentai. Priduriama, kad Šiaurė patiria sėkmę tik išnaudodama Pietus.

Šiaurė išties išnaudoja Pietus, tačiau jų padėtį lemia ir kitos priežastys. Pvz., Etiopijai, kurios kolonizacija beveik nepalietė, be galo sunku tapti industrine šalimi. O ar sėkmingas būna vystymasis atsiskyrus nuo Šiaurės įtakos? Kinija šiuo keliu eina jau ne vieną dešimtmetį, tačiau be pasisiekimo. Tiksvetimą valdžią pakeitė vietinis totalitarizmas. O ar visada vietinis elitas pataikauja Šiaurėi? Lotynų Amerikoje - dažnai, tačiau tikrai ne Kinijoje, Indijoje ar Alžyre. O dėl ekonominių Šiaurės laimėjimų galima pastebėti, jog, pvz., Anglija daug turtų gavo iš kolonijinės imperijos, tačiau vien išnaudojimu sunku paaiškinti industrinės visuomenės išsivystymą. Jį lėmė verslininkų veržlumas, moksliniai atradimai ir techninis kūrybingumas. O kokios kolonijos praturtino Vokietiją, Japoniją, Švediją, Šveicariją? Pietų demografinį sprogimą sukėlė ne išnaudojimas, o higienos priemonės. Ir čia matyti klaida Vakarų, kurie spartino pokyčius, nepaisydami vietos pusiausvyros ir ritmo.

Dabar peržvelkime ideologinius suprastinimus demografijos srityje. Malthuso šalininkai tvirtina, jog žmonių taip sparčiai daugėja, kad ekonominis vystymasis tampa neįmanomas, o žala gamtai - nepataisoma. Todėl reikėtų tiesiogiai visomis priemonėmis šį augimą sustabdyti. Dabar žemėje yra 5,4 mlrd. gyventojų, 2000-aisiais numatoma 6,3 mlrd., o 2050-aisiais - 10,5 mlrd. Augimas labai įspūdingas, tačiau niūrias Malthuso spėlionės visiškai paneigė faktai, pvz., Jungtinėse Valstijose. Jokie duomenys dar nėra patvirtinę minėtos tezės. Priešingai, 6-7 dešimtmetyje, kai žmonių daugėjo itin sparčiai, visose šalyse bent truputį pakilo gyvenimo lygis. Badas būna ne ekonominių, o politinių konfliktų arba klimato pokyčių pasekmė. Pridurtime, kad mažėjant gyventojų skaičiui, gyvenimo lygis savaime nekyla.

Malthuso ideologija verta griežto pasmerkimo, nes ji siūlo *a priori* neigiamą požiūrį į žmogaus gyvybę. Kitas žmogus, ypač vargšas, laikomas grėsme. Ši ideologija nori techniškai keisti žmonių elgseną, tarsi jie būtų dresuojami gyvuliai. Kinijoje ir Singapūre naudojamoms priemonėms byloja, kad tai nėra vaizduotės vaisius. Tai totalitarinis arba eugeninis

maltizmas. Dažnai jis ateina iš Šiaurės valstybių, todėl gali būti laikomas neokolonijine ideologija. Panašiai ir natūralistinis maltizmas laukia katastrofų, karų ir epidemijų, idant jie išspręstų demografines vargšų problemas.

Panagrinėkime antimaltizmą. Jis linkęs menkinti gąsdinantį spartaus gyventojų daugėjimo iššūkį. Valstybės, religijos (islamą), negausios bendrijos skatina šeimų gausėjimą ir taip siekia įgyti galios ir įtakos. Po ilgo laiko žmonių gausa tampa svaria politine jėga. Anot ekspertų, dutūkstantųjų metų žmogus bus azijietis arba musulmonas. Tuo tarpu Europoje toliau mažėja gyventojų. Žinome ir vargingų šeimų nuomonę - vaikų vienintelis turtas, - kuri yra drauge kilni ir dviprasmiška.

Kai kurie katalikai laikosi nuomonės, kurios nepavadintume antimaltizmu dėl motyvų skirtumų. Tai polinkis neįvertinti demografinio iššūkio. Jie teisingai smerkia nenatūralias ir žmogų žeminančias gyventojų gausėjimo stabdymo priemones, ypač tokias, kurias siūlo technokratai, tačiau tai nepateisina nenoro matyti tikrovę. Akivaizdu, kad pastarųjų dešimtmečių gyventojų gausėjimo sparta nėra nei natūrali, nei normali. Ją lėmė atotrūkis tarp mirtinumo ir gimstamumo. Higienos priemonėmis buvo sumažintas mirtingumas, o gimstamumas nemažėjo. Todėl daugelis šalių, ypač Afrikoje, dar turi atlikti "demografinį perėjimą". Pagrindinė katalikų Bažnyčios pozicija yra sveika - kovoti su vargu ne mažinant gyventojų prieaugį, o mažinti prieaugį šalinant masių skurdą. Teisėtas ir Bažnyčios priešinimasis nenatūraliam gimimų reguliavimui, kuris pažeidžia moters, vyro, gimsiančio vaiko vientisumą ir paremtas eugenizmu ar rasizmu.

Statistinis Šiaurės ir Pietų santykis

Palyginimui parinkome šiuos duomenis: nacionalinį produktą vienam asmeniui, t. y. per metus vienam asmeniui sukurtų gėrybių ir atliktų patarnavimų sumą, išsivystymo lygio rodiklius Pietų šalyse, pinigų apyvartą tarp Šiaurės ir Pietų.

Pirmu atveju galima išskirti keturias valstybių kategorijas. Turtingosios šalys - tai Prancūzija (19 480 \$), Italija (16 850 \$). Tarpinė grupė, kurioje yra ir

Pietų šalių - Vengrija (2 780 \$), Brazilija (2 680 \$). Neturtingosios šalys - Indonezija (560 \$), Kinija (370 \$), Indija (350 \$). Vargingiausios šalys - tokios, kaip Zairas (230 \$)*. Skirtumų dydis pritrunkia, tačiau reikia įvertinti realią perkamąją galią, prisiminti, jog tie skaičiai yra vidurkiai, ir pasvarstyti, kiek jie patikimi. Žinoma, jie atskleidžia tikrą materialinių sąlygų nelygybę. Tai liudija ir duomenys apie įvairių kategorijų gyventojus. Žmonės, uždirbantys daugiau nei 2 500 \$, sudaro 22 % ir naudojami 80 % produkto. Tie, kurie gauna mažiau nei 500 \$, sudaro 56 % ir naudojami 15 % gėrybių bei paslaugų. Arba, sakysim, milijardas turtingųjų uždirba 150 kartų daugiau nei milijardas skurdžių, ir laiko tėkmė tik didina skirtumą. Praėjusį dešimtmetį Afrika skurdėjo po 1,7 % kasmet, o Lotynų Amerika - po 0,4 %.

Gyvenimas vargingose šalyse labai kontrastingas. Gyvenimo tikimybė padidėjo iki 63 m.; tai 17 m. daugiau negu 1960 m. Du trečdaliai žmonijos gauna medicininę pagalbą. Per dvidešimt metų trečdaliu padidėjo raštingumas. Tačiau 1990 m. dar 100 mln. žmonių kentė badą. 1,2 mlrd. vos pakelia bausį skurdą. Deja, daugelis neturtingų šalių išlaidžiai perka ginklus, bet neremia socialinių tarnybų. Šia proga paminėtina, kad pasaulio išlaidos ginklavimuisi siekia 1 000 mlrd. dolerių per metus, o Šiaurės pagalba Pietums - tik 55 mlrd. dolerių, t. y. 0,3 % Šiaurės nacionalinio produkto. Tačiau per metus Pietūs Šiaurėi perveda 155 mlrd. dolerių kaip palūkanas, transnacionalinių korporacijų pelną ar nutekantį kapitalą. Nuo 1985 m. Tarpautinis Valiutos Fondas (TVF), o nuo 1990 m. - ir Pasaulinis Bankas iš Pietų gauna daugiau negu duoda. Pietų skola siekia 1 350 mlrd. dolerių. Taigi trečdaliu žmonijos padėtis gana niūri.

Praktiniai pasiūlymai

Šiuo metu mėjanoma nutraukti pagalbos Pietums. Tačiau pagalba palieka nemalonus padarinius - elgetos mąstyseną, priklausomybės jausmą. O juk reali tarpusavio priklausomybė tarp įvairių šalių ir regionų jau gana didelė - dėl migracijos, ekonominių ir finansinių

* Lietuva įsiterpusi tarp trečios ir ketvirtos kategorijos valstybių. - Red. past.

mainų, gamtos saugos, informacijos pasikeitimo. Per šias pasaulines sąsajas būtina siekti ir pasaulinio visuotinio gėrio. Ar vardan paskirstymo teisingumo nereikėtų įvesti kelių pasaulinį mokestį? Ar šia linkme nekreipia visuotinės gėrybių paskirties principas? Gautus pinigus būtų galima paskirstyti teisingiau negu pagalba, kurią lemia politinės nuostatos. Koks turėtų būti mokesčio dydis? Ar nebūtų geras nuo 1 % nacionalinio produkto? Sumanymą reikėtų tikslinti, tačiau tokia pakraipa jau dabar galėtų paveikti žmonių elgseną. Jei pilietis sąžine priimtų pareigą mokėti pasaulinį mokestį, galėtume siūlyti šitokią tvarką: kiekvienas individas savo dalį iš numatyto 1 % nacionalinio produkto patiktų autoritetingai struktūrai, kuri pinigus persiųstų toliau. Turtingųjų šalių gyventojų indėliai būtų išties nemaži. Bene svarbiausia pasiekti, kad žmonės įsisąmonintų, jog jie ne "laisvą" pagalbą teikia, o dėl visuotinio pasaulinio gėrio "privalomą mokestį" moka. Tai ir teisinga, ir ilgainiui labai apsimoka.

TVF duomenys rodo, jog dėl tarifinių barjerų, juosiančių Šiaurės rinką, Pietūs kasmet praranda 200 mlrd. dolerių, t. y., sumą, daugyok pranokstančią kasmetinę paramą. Tad jei turtingos šalys panaikintų dirbtines kliūtis, vargstančioms būtų padedama geriau negu išmalda. Šį žingsnį turėtų lydėti rimta pagalba tiems turtingų šalių gyventojams, kurie dėl konkurencijos netektų darbo, sakysim, žemės ūkyje.

Lankstus skolų mokėjimas

Pateiksime tik esmines šio perspektyvaus veiksmo gaires. Prisiminę daugelio šalių skolininkų vargšus, galime tvirtinti, kad jų skurdas toks, jog skolos gražinimas turi būti neprivalomas ar bent atidėtas. Drakoniškos TVF sąlygos, pirmosios įsiskolinusioms šalims, labiausiai pakenkia vargšams. Pvz., nebeteikiama parama būtinos produkcijos gamybai, socialinėms programoms, švietimui ir sveikatos apsaugai. Deja, skurdžių valstybių vadovai paskolas dažnai panaudoja savo reikalams: ginklavimuisi, išoriniam prestižui, smulkios išlaidoms, o ne pelningoms investicijoms, iš kurių vėliau būtų galima gražinti skolas.

Pinigai tiesiog išgaruoja.

Tačiau tai nepanaikina neatsakinguo Vakarų bankų, paisančių tik savo pelno. Po naftos krizės net vyriausybės apskriai skolino Pietums pinigus, žinodamos, kad už juos bus perkamos Šiaurės prekės. Štai kieno sąskaita buvo atstatinėjama finansinė pusiausvyrą po naftos kainų pakilimo. Tačiau skolų problemą įmanoma spręsti tiek techniškai, tiek etiškaip patenkinamu būdu.

Investicijomis sulaikyti migraciją

Didėjant migracijai, ypač iš Afrikos į Europą, siūlytume vieną dalinę priemonę - skatinti privačią paramą Pietų įmonėms, teikiančioms darbo vietas, kad darbingi gyventojai nepalikėtų savo krašto. Šiai priemonei reikėtų pasiruošti. Šiaurės vyriausybės turėtų garantuoti nuostolių padengimą, jei privačias investicijas Pietuose išiktų nesėkmės dėl politinių ar ekonominių priežasčių. Tokia garantija paskatintų firmas plėsti veiklą skurdžiose šalyse.

Sudėję šiuos įvairius ekonominius planus, gautume 3-4 % nacionalinio produkto, dešimtkart daugiau negu dabartinė pagalba. O viršūnių susitikime Rio dosniausieji žadėjo 0,7 %. Pridursime, kad išlaidos gynybai sudaro kaip tik 3-4 %. Ar nebūtų galima jų dalimi paremti Pietus? Techniškai tai patogiu, nes jau dabar šie pinigai surenkami kaip mokesčiai. Atsakymas į pasiūlymą priklauso ne tik nuo vyriausybių, bet ir nuo karinės industrijos spaudimo ir kitų faktorių. Tačiau 3-4 % nacionalinio produkto nurodo apytikslį dydį, kuriuo ekonomiškai atsakytume į didįjį epochos iššūkį.

Įsteigti Vystymosi tarybą

Pasauliniam mokesčiui tvarkyti reikalinga atitinkama, visame pasaulyje kompetentinga politinė struktūra. Jau dabar šalia Saugumo Tarybos ruošiamasi įsteigti Vystymosi tarybą. Taika susijusi su teisingumu, todėl Saugumo Tarybą (taika) tiksliai papildytų Vystymosi taryba (teisingumas). Ji spręstų bendras išteklių ir vystymosi poreikių problemas, taip pat krizių (pvz., bado), humanitarinės pagalbos, kooperacijos klausimus. Ji būtų pajėgi tvarkyti pasau-

linį mokestį.

Griuvus sovietiniam blokui, Šiaurės-Pietų santykiai vis labiau panėši į Romos imperijos, iš visų pusių apsisitačiusios sienomis, ir barbarų santykius. Dabar toji siena yra ne tik fizinė, bet ir ekonominė, politinė. Šitaip steigiamą pasaulinę apartheido sistemą. Ji remiasi požiūriu, esą Pietūs yra didžiausias priešas ir pagrindinis grėsmės šaltinis. Atrodo, Šiaurė domisi vargingomis šalimis, norėdama užgniaužti iš jų kylantį pavojų: migraciją, AIDS, narkotikus, aplinkos taršą. Šiauriečiai laiko pietiečius bejėgiais, vertais paniekos ir pažeminimo, baidosi jų, kad nepersimtumtų jų blogybėmis. Šis cinizmas, neišmanymas, paniekos ir įtarumo mišinys kyla iš paslėptos baimės.

Užduokime esminį klausimą: ar galima rinktis saugumą vietoj teisingumo? Ar ilgai išlieka saugumas, jei nėra teisingumo? Policinės ir karinės priemonės neišspręš demografinių ir migracijos keblumų. Saugumas drauge su teisingumu turi egzistuoti visiems. Bet ir Pietūs turėtų suprasti, kad teisingumas neišsigalės, jeigu jie trikdys Šiaurę, nes prievarta sukelia prievartą.

Bažnyčios vaidmuo

Tam tikras pasaulinis autoritetas tampa vis būtinesnis. Kad netaptų technokratinis ar politiniu tironu, jis turi nusilenkti jį pranokstančiai etinei ir dvasinei vienybei. Čia Bažnyčios vaidmuo nepamainomas, nes ji yra išankstinis Dangaus Karalystės paveikslas. Žinoma, politinė valdžia nebus palenkta bažnytinei, tačiau pastaroji neleis politikai užsisiklęsti ir rodyti jai galutinius tikslus. Todėl Bažnyčia pašaukta tarnauti vargingiesiems ir pritarti žingsniams, vedantiems į vienybę. Likdama ištikima savo pašaukimui, Bažnyčia parodo, jog žmonijos ribos neturi tapti proga nesantikai ir silpnesniųjų išstūmimui iš gyvenimo. Žmonijos patiriamos ribos gali tapti gausumo prieangiu, jei žmonės pasirengę dalytis tuo, ką turi.

Edouard Herr

Iš prancūzų kalbos (Nouvelle revue théologique. - 1992. - Nr. 114. - P. 839-851) parengė Jonas Morkus.

APIE KNYGAS IR KLAIDAS

Niekada likimas nebuvo palankus lietuviškai knygai. Ilgi spaudos draudimo dešimtmečiai, visą sovietmetį trukęs minties slopinimas, regis, turėjo išmokyti mus branginti spausdintą žodį. Deja, spaudos leidinių būklė šiuo metu apverktina. Visai neseniai ne vienas bibliofilas, svajojęs pagaliau perskaityti cenzūros nesudarytus veikalus, džiaugsmingai sveikino naujų leidyklų steigimąsi. Dabar leidyklų Lietuvoje daugiau kaip šeši šimtai. Rašytojų sąjungos narių dvigubai mažiau, bet leidėjams darbo pakanka - jas rankraščiais aprūpina kasdien gausėjanti grafomanų armija. Knygynų prekystaliai lūžta nuo sapnininkų, horoskopų, nemokšiška sukurtų detektyvų ir nevalyvai išverstų romanų. Gal nevertėtų dėl to labai aimanuoti (ši lektūra turi savo skaitytojų ratą), tačiau nerimą kelia nepagarba valstybinei kalbai: tokiose knygose knibžda kalbos klaidų. Atrodo, kad naujieji leidėjai nematę nei "Lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos", nei "Kalbos praktikos patarimų", nei Kalbos komisijos nutarimų. Dažna knyga išcina be būtinos kiekvienam leidiniui metrikos, pasitaiko, kad nenurodomos redaktorių ir korektorių pavardės. Nenuostabu, kad bibliofilai ima sirgti bibliofobija.

1993 m. individuali įmonė "Aura" išleido knygą "Kryžius ir vainikas". Tik paskutiniame puslapyje paaiškinta, kad jos turinys "su nedidelėmis išimtimis sudarytas iš pranašiškojo mistiko Jokūbo Liorberio kūrinių"¹, tačiau nepasakyta, kas tas sudarytojas, neaišku, kokios konfesijos tikintiesiems leidinys ski-

riamas. Nenurodytas nei knygos redaktorius, nei korektorius, o kalba nėra be priekaištų. Jau "Įvado" pirmame puslapyje randame ne vieną gramatinę klaidą (dalelytė "galbūt" rašoma atskirai, vietoj "nuosmukis" - "nuosmūkis"). Galima būtų ir daugiau pastabų knygos leidėjams pareikšti, nes didesnių ar mažesnių riktų joje netrūksta.

Knygų, kuriose gausu spaudos klaidų, platinimas turėtų būti sustabdytas ir atnaujintas tik tuomet, kai leidėjai, parengę pastebėtų klaidų sąrašą, įklijuotų į knygą. Deja, taip nėra. Kalbos inspekcija negali uždrausti platinti knygą, to negali padaryti nė Spaudos kontrolės valdyba. Tikriausiai lieka tik vienas būdas sudrausminti neraštingus leidėjus - sudaryti administracinę bylą ir priversti sumokėti baudą, nors nuo to leidinio kalba nepagerėtų. Deja, neteko girdėti, kad kuriam leidėjui būtų tekę pakratyti pinigine. O premijos už knygas, kuriose apstu kalbos klaidų, skiriamos.

1992 m. Lietuvos kultūros fondas išleido Aldonos Kandroskaitės knygą "Pasakos. Padavimai"². Tai fotografuotinis leidimas. Pirmą kartą autorės pasakos, sakmės ir padavimai pasirodė JAV. Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius išrinko tris geriausias 1992 m. vaikų knygas. Laureate tapo ir minima knygelė, Kultūros ir švietimo ministerija įteikė autorei pinigine premiją. Suprantama, vaikai domėsis šia knyga, iš jos mokysis meilės gimtajam kraštui (ko vertos vien originalios folklorinės vietovardžių atsiradimo versijos!), galės geriau pažinti pirmą pradę protėvių mąstyseną. Deja, joje apstu kalbos klaidų.

Dažnai kableliu veiksnys atskiriamas nuotarinio: "Žvejai traukdami tinklus, dažnai užkliūna už jo viršūnės" (p. 13); "Sako, kad tai Anė, išlindusi iš gelmių pasivaikščioti juos čia išbarsto" (p. 14) ir t. t. Gaila, kad nebuvo ištaisytos grubios gramatinės klaidos: rašoma "seserei", nors tame pačiame puslapyje (28) randame ir taisyklingą formą "seseriai"; rašoma "kvepenčiuose pušnyuose", nors turėtų būti "kvepiančiuose" (p. 28), randame "dūburys", nors turėtų būti "dubury" (p. 56) ir t. t. Visai nepaisoma skyrybos taisyklių: "Staiga išgirdo kad kažkas ūžia..." (p. 44) Kableliu skiriamas įterptiniu žodžiu nelaikomas prievoksmis "tikriausiai" (p. 86). Atrodo, reikėjo visai nedaug - peržiūrėti knygos kalbą, ištaisyti klaidas, užklijuoti klaidingus žodžius ir tada perfotografuoti. Deja, paskubėta. Suprantamas Lietuvos kultūros fondo siekis bent kiek kompensuoti autorei moralinę skriaudą (Aldona Kandroskaitė ilgus metus Lietuvoje skelbti savo kūrybos negalėjo dėl savo įsitikinimų), tačiau nusikalsti kalbai nevalia. Norisi manyti, jog dar kartą išleidžiant knygelę (26 000 tiražas greičiau buvo išpirtas), klaidos bus ištaisytos.

Būna, kad kruopščiai spaudai rengtų leidinių kalba kelia abejonių, provokuoja diskusijai. Nemaža klausimų skaitytojams kelia Vinco Mykolaičio-Putino "Raštų" ketvirtame tome išspausdinto romano "Altorių šešėly"³ kalba. Aki vaizdu, jog leidinys rūpestingai rengtas. Jį lydi išsamūs Romanos Brogienės "Komentarai", knygos redaktorės Vandos Šatkuvičienės "Redakcinės pastabos". Putino "Raštų" redakcinė komisija dar pirmo tomo "Pratarmėje" išsakė nuos-

¹ *Kryžius ir vainikas: Gavėnios apmąstymai*. - Klaipėda, 1993. - P. 112.

² *Kandroskaitė A. Pasakos. Padavimai*. - V.: Lietuvos kultūros fondas, 1992.

³ *Mykolaitis-Putinas V. Raštai*. - V., 1992. - T. 4 (cituoju nurodomas puslapis).

tatą "gražinti visiems "Raštuose" skelbiamiems tekstams pirminių autentišką pavidalą, atskirti autoriaus taisyms nuo konjunktyvinės pokario metų redaktūros"⁴. Rengiant spaudai akademinius Putino "Raštus", daug svarbių patarimų leidėjams davė ilgametis Putino knygų redaktorius Aleksandras Žirgulyš. Išmanydamas visų kupiūrų istorijas, siekdamas didžiausio autentiškumo, garbusis redaktorius siūlė akademiniui leidiniui rinktis pirmą romano leidimą. Pasukinėję savo knygoje jis teigė: "Autentiškiausias ir kartu kūrybiškiausias tekstas, nekludomai išplaukęs iš autoriaus valios, turintis didelę biografinę ir literatūrinę-istorinę reikšmę, suvaidinę išskirtinį vaidmenį lietuvių literatūrinių stilių istorijoje (intelektualinio stiliaus pavyzdys beletristikoje!), yra pirmo leidimo ("Sakalas", 1932-1933 m.) tekstas. Jis vienintelis tegali būti laikomas pagrindiniu tekstu "Altorių šešėly" moksliniam leidimui. Kito racionalaus sprendimo čia negali būti"⁵. "Raštuose" spausdinamas tekstas nėra mechaniškas pirmo leidimo pakartojimas, nes ištaisyti akivaizdūs apsirikimai, įterpti pirmoje publikacijoje praleisti žodžiai. Tačiau tekstas neatpažįstamas: skaitytojas jaučiasi priblokštas, Putino kūrinyje perskaitęs: "zelteris", "prajovų", "salionas", "cibulis"... Argi rašytojas visai nesirūpino tokio populiarus ir dažnai leidžiamo romano kalba? Aleksandras Žirgulyš prisimena: "Pirmiausia susidūriau su "Altorių šešėly" kalba. Dar vienatomį rengiant (1949 m.), Putinas aiškiai užbrėžė: "Kalbą prašom suderinti su dabartine gramatine norma"⁶. Kadangi dėl romano kalbos ketvirtame dešimtmetyje buvo kilusi polemika (Juozas Balčikonis ir Pranas Skardžius peikė kūrinių kalbą dėl gausių svetimybų bei netaisyklingų posakių, o Edvardas Viskanta daugelį neteiktinų kalbos faktų gynė, teisinamas meniniais sumetimais), redaktorius autoriaus patarimu ieškojo optimalaus taisyms varianto: "Palikau nepalietęs kai kuriuos barbarizmus, tam pritarė autorius: *piliorius*,

krapylas... , nes tai senajai bažnyčios aplinkai ir buičiai vaizduoti žodžiai, bet taisyms kitas svetimybės: *bevelyti, dasiprotėti, parėdai, prietelius, prietelingumas, priklaus...* , *ant rytojaus, kiek pas jį vyriškumo*... Tuos taisyms Putinas skilčių korektūroje peržiūrėjo ir aprobavo"⁷. Pirmo leidimo kalbą taisė ir pats Putinas. Kaip pažymi komentarų autorė Romana Brogienė, "autoredagavimo kryptis aiški - orientacija į bendrinę kalbą" (p. 750). "Raštų" ketvirtame tome palikti visi pirmame leidime pasitaikę barbarizmai, net tie, kuriuos Aleksandras Žirgulyš ištaisė, o Putinas aprobavo. Belieka pritari Romanos Brogienės nuomoni, jog taip nepaisoma Putino valios. Pasitaiko atveju, kai tekstas redaguotas nenuosekliai. "Redakcinėse pastabose" teigiama, jog "slaviškas priešdėlis *da-* pakeistas lietuvišku *su-*" (p. 763). Tačiau tuoj pat apsidraudžiama: "Tais atvejais, kai manytina, kad personažų kalbos suliteratūrinimas pakenktų frazės natūralumui ar pažeistų jos sukurtą meninį vaizdą, palikta autentiška vartosena" (p. 763). Ar galima taikyti šią pastabą, romane skaitant tokį sakinį: "Jeigu Kalnynų kleboną apvilktum civiliniais rūbais, tai niekas *nedasiprotėtų* jį esant kunigą..." (p. 248)? Personažo lūpoms nepriklauso ir šis sakiny: "Ant stalo grožėjosi grafinas degtinės, *bonka* konjako, keletas *bonkų* vyno" (p. 57). Ar pateisintinas toks barbarizmas akademiniame leidinyje, jei autorius jo atsakė? Tokių abejones keliančių atveju Putino "Raštų" ketvirtame tome yra ir daugiau. Knygos redaktorė teigia: "Rašyba ir skyryba ištaisyta pagal dabartines normas, tačiau ir šiuo atveju atsižvelgta į ano meto tradiciją bei autoriaus kalbos intonaciją". Vėl apsidraudimas... Romane skaitome: "...išvados pasisiūlys pačios - ir ne vien žodžiu bet ir darbu". Trūksta kablelio. Korektūros klaida?

Reiklusis Adomas Jakštas, baigdamas recenziją, dažnai kaip knygos nevalyumo reiškinį nurodydavo korektūros klaidas. Deja, ir šiame leidinyje korektūros klaidų netrūksta: dalelytė

"galbūt" parašyta atskirai (p. 216), "mušų" (p. 329) vietoj *mūšų*, "mao" (=mano) (p. 386), "miegamajį" (=miegamąjį) (p. 431) ir t.t. Gal ir nevertėtų labai priekabauti dėl vienos kitos knygoje pasitaikančios klaidelės; juk visi žinome, jog spaudos klaida - knygų leidybos vienmetė. Tačiau svarbu visiems suprasti, jog knygų rengimas spaudai - rimta problema ne tik pradedantiems leidėjams, bet ir darbo patirtį turintiems redaktoriams. Juk ir vieni, ir kiti yra savamoksliai. Neteko girdėti, kad kurioje aukštojoje mokykloje būtų skaitomas tekstologijos pagrindų kursas. Nėra formuojamas būsimų redaktorių požiūris į spausdintą tekstą. Humanitarai gauna diplomus taip ir nepačiuopinęję nė vieno rankraščio, nepabandę jo "rengti spaudai". Tikriausiai dar ilgai teks laukti Žemaitės raštų...

Kalba tobulėja kartu su kultūra, o kalbos nuosmukis akivaizdžiai liudija ir kultūros smukimą. Leidyklų gausa mūsų kultūros neišgelbėjo - nebuvo tam ruošti.

Aldona Kruševičiūtė

LIŪDNA PRIKLAUSOMYBĖS ISTORIJA

Bet kurį istorikų darbą apie Lietuvą po 1940 metų kamuoja nepilnavertiškumo kompleksas. Nėra valstybės, nėra istorijos, geriausiu atveju lieka tautos istorija. Kitas sunkumas - formalus: šaltiniai neprieinami arba jų nėra. Išeivių - lietuvių Romualdo J. Misiūno ir esto Reino Taageperos - knyga "Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940-1980"* savo idėja sunkumų dar padaugina. Užsimota analizuoti, lyginti ir ieškoti bendrų dalykų trijų valstybių likimuose. Tokiam darbui reikia ne tik šaltinių, bet ir apibendrinančių istorijos veikalų, kurių, savaime aišku, nėra. "Ši

* Misiūnas J., Taagepera R. *Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940-1980*. / Vertėjas nenurodytas. - V., Mintis, 1992. - 347 p. - Bibliogr., vardų ir dalykinė rodyklė. - 3 000 egz. - Kaina sutartinė.

⁴ Mykolaitis-Putinas V. *Raštai*. - V., 1989. - T. 1. - P. 6.

⁵ Žirgulyš A. *Tekstologijos bruožai*. - V., 1989. - P. 75-76.

⁶ Žirgulyš A. *Literatūros keliuose*. - V., 1976. - P. 72.

⁷ *Ten pat*, p. 73-74.

darbą, bent jau daugelį jo skyrių galima pavadinti kol kas neegzistuojančių konkrečių studijų santrauka" (p. 8). Autoriai be regimų "kūrybinių kančių" įveikia visus sunkumus. Šaltinių atžvilgiu knyga - dar vienas įrodymas, kad ši problema užjūrio istorikams toli gražu ne tokia dramatiška, kaip Lietuvoje esantiems. Neparašytas studijas atsveria teksto analitiškumas. Nevalstybių istorijos rašymo sunkumas įveikiamas labai glaustu ir lakonišku pirmu skyriumi "Istorinis fonas", po kurio sunku pamiršti, kad kalbama ne apie tautas, o apie pavergtas nepriklausomas valstybes. Juo labiau, kad knyga sumanyta kaip Georgo von Raucha knygos "Baltijos valstybės: nepriklausomybės metai, 1917-1940" (*The Baltic States: The Years of Independence, 1917-1940*) tęsinys. Recenzuojama knyga yra vertimas iš anglų kalbos, vertėjas nenurodytas (gal pats Romualdas Mišūnas?), originalas išspausdintas Los Andžele 1983 metais. Taigi ši knyga yra viena iš nedaugelio galimybių Vakarų skaitytojui susipažinti su baltijiečių reikalais.

Mokslinės formos prasme darbas atrodo nepriekaištingai. Gyva kalba, sklandžiai, geru tempu ir preciziškai dozuojamu ritmu autoriai net sovietines ekonomines suvestines padaro įdomias. Reino Taageperos silpnybė demografijai, statistikai ir futurologinėms vizijoms, apskritai paėmus, praplečia istorinio veikalų žanro sąlygiškumus. (O Estijos dalys kandesnės, ten daug tikro estiško jumo-ro.)

Galima tik spėlioti, kaip lietuviai ir estui pavyko parašyti tokią vientisą knygą (nors autoriai įžangoje skundžiasi, kad Latvijos dalis esanti silpnesnė, bet tai labiau apsidraudimas: latvių reikalai nagrinėjami ne prasčiau negu kaimynų). Matyt, pati paprasčiausia gero bendradarbiavimo prielaida - didelis abiejų autorių profesionalizmas.

Kurį kartą tenka stebėtis, kad užjūrio mokslininkai ne tik geriau supranta, bet dažnai geriau žino, kas čia buvo. Mes jau primiršome, kad 1940-ieji buvo ne tik politinė abstrakcija, bet taipgi rimti pasikeitimai buityje. Knyga primena: "Kasdienis gyvenimas sutriko..." (p. 38); "tučtuojau ėmė trūkti butų" (p. 41). Trėmimai ir žudymai buvo vėliau, pirma prasidėjo "smulkioji" gyvenimo sovie-

tizacija.

Apžvelgdami vokiečių okupaciją, autoriai argumentuotai parodo, kad nė viename Baltijos krašte bent kiek rimtesni politikai su naciais nebendradarbiavo. Visapusiškai ir atvirai aptiriamas žydų genocidas Lietuvoje. Pripažįstama, kad žudynėse dalyvavo nemaža lietuvių, ir nurodomos dvi galimos priežastys. Pirmoji - tradicinis, iš caro laikų paveldėtas antisemitizmas, - autorių požiūriu, padarė nedidelę įtaką. "Antras ir daug svarbesnis žydų žudynių motyvas atsirado pirmaisiais sovietų valdžios metais, kai žlugo normali visuomenės kontrolės struktūra ir kilo žudymo bei keršto sindromas" (p. 67); "komunistinė valdžia, sunaikinusi tautos elitą, pašalino visuomenės elementą, kuris būtų galėjęs kontroliuoti tamsiąją gyventojų dalį" (p. 66). Kitaip sakant, holokaustas Lietuvoje buvo civilinės visuomenės sunaikinimo rezultatas. Sovietinis režimas kaip prievartos sistema skverbėsi į žmonių sąmones, naikindamas civilizuotas politines struktūras ir politines problemų sprendimo galimybes, šitaip primeddamas savo žaidimą, o nacių okupacija irgi paisė panašių taisyklių. Autoriai nepamiršta pabrėžti, kad ir čia Sovietų Sąjunga siekė nušauti du zukių: "Sovietinė propaganda labai aktyviai stengėsi sutapatinti Baltijos kraštų politinių organų veiklą su dalyvavimu Reicho genocido politikoje" (p. 67).

Įdomus poskyris apie partizaninį karą po karo vėlgi labai glaustai pateikia to karo mastą, žiaurumą, beviltiškumą ir ypatingumą Lietuvoje. Vienu metu Baltijos šalyse partizanavo nuo 0,5 iki 1% visų gyventojų. Autoriai tai iliustruoja Vakarų skaitytojui suprantamu pavyzdžiu: "Tą skaičių galima lyginti su Vietkongo (Pietų Vietname, be Šiaurės Vietnamo pagalbos) pajėgomis, kurios turėjo 170 000 kovotojų ir tiekėjų iš bendro 20 mln. gyventojų skaičiaus" (p. 92). Pagrindiniai partizanavimo motyvai buvę patriotinis idealizmas ir Sovietų represijų žiaurumas. Žymiai stipresnis partizaninis sąjūdis Lietuvoje aiškiamas katalikų Bažnyčios įtaka. "Liu-teronų Bažnyčia Latvijoje ir Estijoje negalėjo garantuoti tokios dvasinės ir tautinės paramos, nes daug šimtmečių buvo susijusi su Pabaltijo vokiečiais" (p. 93-94). Pasirodo, Latvijoje buvęs tik vie-

nas dvasininkas partizanas, o Estijoje - nė vieno (p. 94). Įdomi aplinkybė, bet vien to, matyt, nepakanka paaiškinti kovų mastui Lietuvoje. Užtat pralaimėjimo paaiškinimui priekaištų rasti sunku: "Partizanai taip sunkiai gynėsi nuo brutalių jėgų, jog pralaimėjo politinę kovą joje nedalyvaudami ir patys to nepastebėdami" (p. 99). Partizanus pirmiausia įveikė ne pranašesnė karinė jėga, bet jų ginamo pasaulio sunaikinimas. Per kelis metus išdalyta žemė, kolchozų įsteigimas suskaldė žmones, partizanai liko izoliuoti. "Beprasmiška klausti, kodėl jie pralaimėjo tokiomis sunkiomis aplinkybėmis. Nuostabu, kad jie išsilaikė aštuonerius metus..." (p. 103).

Knygoje daug ir įvairiais aspektais plėtojama kolaboravimo ir tautinių komunistų tema. Privengdami vertinimų, autoriai tiesiog mėgino pasižiūrėti, kaip žmonės galėjo prisitaikyti prie okupacinės valdžios. Puikiai pastebėta, jog pati Maskva buvo labiausiai suinteresuota, kad respublikinės kompartijos būtų pakankamai stiprios ir kiek įmanoma sukomplektuotos iš vietinių "kad-rų". Po karo okupantui greitai tapę aišku, kad "... vietinių komunistų stoka labai kliudė valdyti kraštą" (p. 89). Aki-vaizdu, kad iš visų trijų Baltijos kraštų Maskvai mieliausia buvo Lietuvos KP. Tai patvirtina autorių pastebėtas paradoksalus dalykas - Lietuvos KP tautiniu požiūriu buvo grynčiausia, bet joje nebuvo tokių rimtų "čistkų", kaip Latvijos ir Estijos KP, nors pastarųjų vadovybę sudarė superlojalūs režimui surusėję sugrįžėliai (jų atžvilgiu Taagepera dažnai vartoja tuomet liaudyje paplitusį žodį "jestai" vietoj "estai"). Lietuvos KP buvo ypatingai pasitikima, o už jos personifikaciją Antaną Sniečkų savo kompartiją ilgiau valdė tik didysis Mao (p. 216). "Sniečkus įgijo tokią reliatyvią valdžią dėl nesvyruojančios ištikimybės Maskvai ir sugebėjimo numatyti Kremliaus politikos vingius" (p. 216). Maskva apsirinka retai, didesnę tautinių komunistų perspektyvumą patvirtina ir buvusių komunistų pergalė Lietuvos rinkimuose.

Šioje knygoje labai aiškiai parodytos tikrosios Lietuvos etninio grynumo priežastys, pirmiausia santykinis Lietuvos ekonominis atsilikimas. Veikė ne Sniečkaus "genialumas", bet dar prieš karą pastebima gerokai mažesnė Lietuvos

industrializacija, prastesnė infrastruktūra, didesnis gyvenančių kaime žmonių procentas. Kolonizuoti kaimo vietovės buvo neįmanoma dėl partizanų, o miestuose atvykėlius buvo sunkiau įdarbinti, negu Latvijoje ir Estijoje. "Lietuvoje kapitalinių investicijų lygmuo buvo mažesnis už bendrą sąjunginį. Iš dalies gal dėl to kaltas stiprus partizanų sąjūdis. Be to, menkesnė Lietuvos industrinė bazė planuotojus greičiausiai nukreipdavo į Latviją ir Estiją, kur kapitaliniai įdėjimai galėjo duoti geresnių rezultatų per trumpesnį laiką" (p. 116).

Kitas ir dabar stipriai palaikomas mitas - kad Baltijos šalių komunistai-patriotai geriau, su didesne meile, valdė savo respublikas, todėl jos lenkė SSRS vidurkį - subliūksta jau knygos pradžioje. Be kitų motyvų, kodėl reikia knygos apie sovietinius Baltijos kraštų metus, autoriai pabrėžia: "Tai vienintelės SSRS teritorijos, patyrusios nepriklausomą šiuolaikinį gyvenimą ir modernizaciją" (p. 10).

Recenzuojamą knygą ne pro šalį perskaityti tiems, kuriuos privertė susimąstyti Tomo Venclovos kritiškas birželio sukilimo vertinimas ir tvirtinimas, kad nacistinė okupacija Lietuvai buvo pavojingesnė. Be kitų, autoriai už patarimus ir pagalbą dėkoja ir Tomui Venclovai. Be to, nurodyta, kad lietuvišką tekstą su originalu anglų kalba lygino irgi jis. Venclovai, matyt, nepadarė įspūdzio Mišniū ir Taageperos argumentai, šie savo ruožtu, ko gero, nelabai klausė galimų Venclovos patarimų. Jei apskritai galima rinktis geresnę ar blogesnę okupaciją, recenzuojamos knygos medžiaga prieštarauja Venclovos pozicijai. Lygindami antinacinę rezistenciją ir pokario kovas, autoriai priversti konstatuoti, kad po karo "...palyginti su vokiečių okupacija sąlygos tautiniam pasipriešinimui buvo daug sunkesnės" (p. 96). Nacių okupacija beveik nepalietė kultūrinio gyvenimo. "Kultūros ir religijos reikalai buvo kontroliuojami, tačiau naciai čia skyrėsi nuo komunistų, nes nematė ypatingo reikalo juos nedelsiant suideologinti" (p. 59). Originalus, "taageperiškas" yra demografinis argumentas (vėlgį jei šioje diskusijoje įmanoma remtis demografija): "Apie 1965 m. bendras rusų skaičius Baltijos respublikose viršijo 1 000 000. Iki tos datos nacių Ge-

neralplan Ost numatė tik 520 000 vokiečių kolonistų" (p. 201).

Bene išpūdingiausiai knygoje piešiamas okupacijos pasektų rezultatų vaizdas. Mirštančios valstybės sukrečia ne mažiau, negu mirštantys žmonės. Aštunto dešimtmečio rezignacija, žmonių užsisklendimas savyje įmanomi žlugus buvusiai civilizacijai, išnykus paskutinėms vertybėms. "Tautinis išlikimas žlugus visuotiniam pasipriešinimui nustojo būti svarbiausiu reikalu - kiekvienam labiau parūpo asmeninė gerovė. Visuomenė suskilo į atomus. Visi nepriklausomybės meto laimėjimai - politiniai, kultūriniai ir net ekonominiai - buvo prarasti" (p. 135). Okupacinis režimas prigijo, žmonės prisitaikė. Visuomenėje liko arba visiškai cinikai, arba "šiek tiek šizofrenikai", kurie viešai kolaboravo, o asmeniškai priešinosi. "Režimas prarado rėmėjus idealistus, nepajėgius atsilaikyti prieš žemiškas gėrybes, bet jis dar platesniu mastu prarado idealistinius oponentus" (p. 221).

Tai įdomi, bet liūdna knyga. Nors, formaliai žiūrint, Reinas Taagepera šeštame-futurologiniame skyriuje suklydo - nenumatė perestroikės ir tautinių atgimimų, - bet žvelgiant į mūsų politinio gyvenimo sovietines metastazes, galima pagalvoti, kad klaidos gal ir nėra. Nepaisant ikikarinės Lietuvos atributikos, sunkoka patikėti, kad dabar štai atgimė ana valstybė. Gal visai kita?

Virginijus Valentinavičius

MOTERIS IR VANDUO

Naujausia Jurgos Ivanauskaitės knyga* yra sąžininga. Sąžininga, nes labai jau nuobodi. Ivanauskaitė jos "nepadarė", "nesukonstravo"; ji parašė būtent sąžiningai, įsijautusi ir išprotavusi, natūraliai ir autentiškai. Todėl knyga vertinga kaip mūsų kultūrinės būklės simptomas, ir jos negalima praleisti ne-

* Ivanauskaitė J. *Ragana ir lietus*. Romanas. - V., Vaga, 1993. - 255 p. - 25 000 egz.

Dail. Jurga Ivanauskaitė

mačiomis. Juolab, kad šiandien Lietuvoje yra trys rašantys rašytojai (gal jau laikas įvesti terminus: "rašantis lietuvių rašytojas" ir "nerašantis lietuvių rašytojas"?): Gavelis, Ivanauskaitė, Kunčinas (abėcėlės tvarka). Deja, pirmasis ir trečiasis dar kažkiek paiso skaitytojo, t. y. stengiasi būti paskaitomi ir įdomūs, vadinasi, elgiasi nesažiningai. Ivanauskaitė - aukščiau šitokios menkystės ir prisitaikėliškumo: ji sąžiningai rašo apie tai, kas įdomu jai pačiai, o ne kokiam nusmurgusiam skaitytojui, kuris ne nujuočia, su kokiomis specifinėmis problemomis autorė žada jį supažindinti...

Sėsdamas prie šios knygos, nusmurgęs skaitytojas žibančiom akutėm darsyk žvilgteli į daug žadantį pavadinimą ir pamano skaitysiąs šį tą apie raganų gyvenimą, o tai būsiąs meistriškai sukaltas bestselerin taikantis skaitalas, kurį galima praryti vienu kąsniu. (Sakykit ką norit, bet knyga, kurią įmanoma perskaityti pernelyg savęs neprievertaujant, jau vien dėl to yra nebloga.) Ivanauskaitės knygą skaityti yra sunkus ir varginantis darbas, ir to joks profesionalas negalėtų sau leisti. Todėl ir drįstu teigti, jog knyga - sąžininga.

Man regis, pradžioje šią knygą autorė ruošėsi "padaryti". Ant stalo buvo išdėliotos kaladėlės: kunigėlio gundy-mas, apokrifinės evangelijos, psichoana-

lizė, šiek tiek sekso, inkvizicija, raganos... Beliko pradėti, tačiau autorė neišlaikė: užuot profesionaliai dėliojusi kaladėles, nuosirdžiai užsižadė ir ėmė rašyti. Išankstiniai ketinimai nebuvo blogi, o ne! "Padarytas" ir Tomas Manno "Išrinktas", ir Steveno Kingo bestseleriai. Rašanti moteris - nieko bloga: juk žaidžia moterys netgi futbolą. Tik mat futbolininkės žaidžia azartiškai, užsimiršdamos, kad jos - "silpnoji lytis". Moterų futbolas kitoks, bet tai vis tiek futbolas. Tuo tarpu moteris, kuri rašydama romaną piktinaudžia tu, kad ji moteris, atvirščiai, semiasi iš to jėgų ir įkvėpimo, yra arba lėkšta rašytoja, arba feministė (nors paprastai šiedu dalykai labai artimi). Futbolininkė, kuri pareiškė, kad žais kaip moteris, o futbolas jai - saviraiškos, moteriškos saviraiškos priemonė, būtų tuoj pat išstrenkta iš bet kokios trečios lygos komandos: žaidimas yra žaidimas. Romano rašymas - ne futbolas: prakaituoji ne tu, o tavo skaitytojas, ir gali sau leisti būti nuobodžiam. Tiesa, moteriai būti nuobodžiai nepaprastai sudėtinga, tačiau Ivanauskaitė sunkumų nebijo ir nuobodžiai neria pilkus nuobodulio nėrinukus. Galimas dalykas, parašiusi knygą, autorė ją perskaitė ir tikriausiai pajuto, kad jai (knygai) lemta dulkėti knygynų lentynose. Todėl ant knygos nugarinio viršelio, po antimi (ar žasimi?) persirengusios moters fotografija, ji pažadėjo skandalą ("nenorėjau sukelti skandalo") ir užsiminė apie "atvirai vaizduojamas erotines scenas". Tai buvo tikslus pataikymas, bet, deja, melaginga reklama.

Erotinė literatūra yra menas nuo Longo "Dafnio ir Chlojės" laikų. Apgailestaudamas pareiškiu, kad erotikos (nei pornografijos) romane neradau. Kelios natūralistinės scenos primena greičiau Emile Zola, o ne Emmanuelle Arsan. "Skandalą" jos galėjo sukelti nebent krakosmečiu. Kas sugebėjo šiose scenose įžvelgti "pornografiją" arba nesiorientuoja literatūroje, arba turi ypatingą uoslę, arba - bijau tuo patikėti - "uždraudė" knygą Ivanauskaitės įprašytas. Galų gale Ivanauskaitė, matyt, turi savo gerbėjų, ir versti juos knaisiotis tarp "20 centų" ir "Jonukų" - mažų mažiausiai neetiška. Šiaip ar taip, knygai reklama padaryta; tad siūlyčiau draudimų komitetui ir toliau vaisingai bendradarbiauti

su Ivanauskaite.

Romano siužetinė ašis - kunigo, atsisakyrio, pagaliau Jėzaus Kristaus gundymas. Laiką ir erdvę perskrodžianti Ivanauskaitės herojė, Marija Viktorija, M. V. arba Vika, patiria, jog "kunigas moters prigimtį veikia kažkaip ypatingai" (p. 47), ir, nepaisydama epochų, siekia tai Viduramžių atsisakyrio stigmatiko, tai šiuolaikinio kunigo meilės. Šen bei ten pakrapinta evangelinių epizodų: Marija Magdalietė (suprask - ta pati M. V.) ne be tam tikrų ketinimų sukasi apie Jėzų (neklasiu, kiek "Evangelija pagal Ivanauskaite" atitinka tikrųjų evangelijų dvasią). Biblinės medžiagos panaudojimas literatūros kūrinyje reikalauja didžiulio talento bei atsargumo (evangeliniai epizodai romane bene nuobodžiausi, ir niekaip neįmanoma suprasti, kam jie reikalingi). Jeruzalės šventykloje prekeivių stalus vartantis Jėzus labiau primena įsisiautėjusį vilnietiškos "Vaivos" lankytoją, o scenos apie Jėzų ir kūdikėlius tiesiog nukopijuotos nuo didžiosios temos "Leninas ir vaikai".

M. V. arba Marija Viktorija jaučia kiek liguistą potraukį kunigams. Deja, jos mylimasis, kiek galima spręsti - klierikas, apsisprendžia duoti skastybės įžadus ir atsisveikina (niekšas!). M. V. žiauriai nusivilia (visi vyrai tokie!). Ta prōga ji nupėdina į vieną apleistą namą (žinia, naktį, nes taip įdomiau), ten iš neviltingas atsiduoda kažkokiems valkatoms (ir šitie - niekšai!), o rytą bėga išpažinties, suprantama, pas tą patį mylimąjį kunigėlių Paulių, ir su visom smulkmenom išsipasakoja naujausius savo nuotykius. Tas nesupranta užuominos ir duoda išrišimą (žioplys!). Po mišių M. V. dar laukia išeinančio Pauliaus, tačiau šis apsimeta jos nematęs. Vis dėlto M. V. tapybiškai stovi bažnyčioje ir geidžia "tik vieno: žmogaus, stovinčio prie altoriaus, kūno" (p. 88). Ką gi, dėl skonio nesiginčijama... Tačiau Ivanauskaitės herojėms, atrodo, svarbus ne meilės objektas, o jo anturažas: mylėti galima tik sutana, atsiprašau, tai, kas po sutana...

Kunigėlis toks žioplis, kad tenka griebti jam už gerklės. "Aš noriu nuo tavęs vaiko" - pareiškia dama kiek vėliau, bet nesusipratėlis tik kažką murma apie savo pašaukimą ir nesiteikia su ja sugulti. Šią ašaras spaudžiančią akimirka Viką tragiškai meta: "Tu mane nužudei.

Ir tavo kaktose visuomet bus Kaino žymė" (p. 143).

Ir tikėk po to kunigais...

Vargais negalais prikalbintas kunigėlis išveža M. V. pasivažinėti automobiliu, matyt, nutaręs, kad gaivus vėjelis kiek apmalšins jos įkarštį. Deja, kažkodėl (ir vėl! - argi neaišku, kad visi vyrai - niekšai?) jis nepasinaudoja patogia proga, nors Vika ir taikosi prie automobilio sėdynių atlošų. Tada M. V. sumano išties šaunų pokštą. Važiuojant slidžiu keliu (*This is the road to hell* - dainuoja Cris Rea), M. V. pačiumpa kunigėlį, pasuka vairą, ir abu herojai graudžiai ir gražiai užsimuša. Amen.

Ar girdėjo kas labiau jaudinančią istoriją?

Antrasis siužetas, "romanas romane", pasakoja apie tos pačios M. V. nuotykius Viduramžiais. Tiesa, anturažo nėra, ir Ivanauskaitė tiesiog liepia patikėti, kad tai būtent Viduramžiai; šalis ir panašios smulkmenos nesvarbu. Čia ji gundo Povilą Paukštietį - atsisakyrių stigmatiką, šiek tiek primenantį šv. Pranciškų. Deja, visi tie gundymai nuobodoki, atkartojantys "moderniosios" Vikos nuotykius. M. V., nutaisiusi tragišką miną, vaikosi Povilą ir retsykais jį pasigauna; tiesa, čia jai tenka kovoti su konkurente. Istorijos pabaiga - taipgi graudi ir pamokanti: Povilas pasikaria drauge su Vikos priešininke (dėl šios išdavytės M. V. labai nūrsta), o pati Vika, apkaltinta raganavimu, uždaroma inkvizicijos požemiuose. Čia ji patiria kelis pikantiškus nuotykius, paskui nugabenama pas inkvizitorių, tačiau, nepėjusi jo kaip reikiant apžiūrėti ir užsiminti, kad ji, tiesą sakant, nieko prieš, paleidžiama. Kas čia atsitiko ir apskritai ką visa ši istorija galėtų reikšti, lieka neaišku. Bet argi tai ne gražu?

Savo gyvenimo istorijas Vika pasakoja psichoanalitikei Normai, kuri, suprantama, subtilesnėse pasakojimo vietose sukioja tarp pirštų tušinuką. Tarpais M. V. pamoko priekvaidę psichologę jos amato ir pacituoja šį bei tą. Pokalbiuose (atsiprašau - psichoanalizės seansuose) visiškai tarp kitko paaiškėja, kad ši kunigėlių mėgėja dar turi ir vyrą. Tiesa, šis netrukus po vestuvių išprotėjo; turint omenyje kai kuriuos Vikos charakterio bruožus, tai nenuostabu, ir kyla šventvagiška mintis, kad vargše-

liui, ko gero, tai geriausia išeitis. (Beje, ir iki išprotėdamas jis buvo galvijais.)

Apskritai siužetą norėtusi suprasti kaip parodiją: indų filmų idėjos nepalyginti subtilesnės. Įdomiausia, kad Ivanauskaitė visą šį kliedėsį pateikia rimtu veidu, oriu feisu, kaip pasakytų Gavelio herojus. O juk tokios neskonybės joks profesionalas negali sau leisti. Vadinasi, šiame banalume esame pasmerkti ieškoti prasmės (jis juk sąžiningas...).

Gal ši knyga apie meilę, griaunančią visas socialines, religines, kultūrinės užtvartas? Gerai būtų, tačiau M. V. elgesys toli gražu tuo neįtikina. Ivanauskaitės herojės turi kiek subtilų potraukį dvasininkams: per visą kūrinį ištiesa eina ne "šiaip" meilė, bet meilė būtent kunigui, atsiskyrėliui, įkyriai peršama tiems, kurie dėl savo pašaukimo tokios meilės atsižadėjo visam gyvenimui. Mėginimas konkuruoti su Dievu? "Atmušti" nuo Jo Jį ir tiktai Jį įsimylėjusius? Ar ne čia ir glūdi tas pabrėžiamas herojės "raganiškumas"? Didysis protestas, promėtiškasis iššūkis Dievui (žiūrėk, aš, paprasčia moteris, nusivedu Tave pamilusius; Tu man ne konkurentas)? Vadinasi, iššūkiu Dievui vieta - pats moteriškumas? Bet tai neįmanoma, nes tiek evangelijoje, tiek "Evangelijoje pagal Ivanauskaitę" Dievas giliai atjaučia moteris: Prisikėlimo įvykį pirmiausia patiria moterys...

Vis dėlto atrodo, kad romano raktas slypi daug paprastesniame podėlyje... Jį rasti galima pasitelkus kelias Ivanauskaitės frazes, mielai ir be išlygų pabrėžiančias visą jos herojų pasaulėžiūros esmę: tai ir "moteriška neapykanta visai vyrų giminei" (p. 92), ir jos herojų troškulys "atkeršyti visai vyrų giminei" (p. 96). Visi vyrai niekšai, negana to, "ką tik daro pikto prieš moteris, jie daro genami aklo pavydo" (p. 36). Visų karas prieš visus: moterys vyrų neapkenčia, o šie joms bjauriai pavydi. Akivaizdu, kad tai feministinė nuostata, noras įtvirtinti lytį kaip egzistencijos esmę ir prasmę. Panašu, kad Ivanauskaitės herojės trokšta atkeršyti vyrams pirmiausia dėl nesugebėjimo susitvarkyti su savimi pačiomis ir perkelti jiems savo pačių problemas. Svarbu išsiaiškinti, kas kaltas. (Tiesa, keršto būdas savotiškas - per-

miegoti su tais niekšais, bet tiek jau to...). Taip gal ir aiškėja, kodėl Ivanauskaitės herojės tokios smailos kunigams ir vienuoliams. Pirmiausia dėlto, kad šie niekingai pabėga nuo keršto, iššūka nuo apšaudymo lauko, gręžiasi - o siaube! - ne į moteris, o į Dievą. Didesnio įžeidimo feminizmui įsivaizduoti negalima, ir M. V. visą ugnį koncentruoja į vienuolius bei kunigus.

Paulius, jaunystėje paslydęs, tampa M. V. persekiojimo objektu, kol galiausiai nužudomas. Iš esmės jis - tikėjimo kankinys, ir vargšė M. V. pasirodo ne kaip nelaimingas meilės auka, o kaip budelis, žudantis žmogų dėl jo įsitikinimų. Paslydimo įdėmiai laukiama ir iš Jėzaus, tačiau Ivanauskaitės garbei reikia pasakyti, kad net apokrifinėse evangelijose neradusi nieko panašaus, ji palieka Kristų "nesugundyta". Povilą Paukštietį persekioja net dvi damos, ir joms sekasi geriau: jos priveda jį prie savižudybės. Galas žino, gal ir niekšai tie vyrai: Paulius ir Povilas vaizduojami storžieviais ir apskritai nesuprantančiais moters širdies; matyt, taip jiems ir reikia. Vis dėlto gaila jų abiejų, nors Ivanauskaitė kažkodėl siūlo gailėtis M. V. Man regis, greičiau derėtų jos bijotis...

Romano pristatyme Ivanauskaitė žada "pakalbėti apie Tikėjimą, Meilę, Viltį - šį trejetą, kuriame didžiausia yra Meilė..." Ką gi, apie meilę pakalbėta. Tikėjimo tema knygoje išties užima nemažą vietos. M. V. tiki, ji vaikšto išpažinties ir mėgsta pasamprotauti "apie tikėjimą". Vis dėlto jos maldos ir bažnyčios lankymas atrodo keistokai. Ji, sakytum, stebi save, dairosi į architektūros grožybes, skulptūras, matuojasi bažnyčią tarsi naują suknelę ir grakščiai nusistebi pačia savimi: "Kas tokia ši moteris ir kokias nuodėmes ji padarė, kad nenurimsta, net suklypusi prieš gigantiską Mergelės Marijos statulą, iš kurios dieną naktį sunkiasi šventas vanduo, net ir prigludusi karščiuojančią galvą prie šaltų akmeninių Švenčiausiosios kojų?!" Nusistebėjusi M. V. pakyla: "Pirštų galiukais nustypčiojo per pilkšvą ir aidžią bažnyčios erdvę. Jautėsi kaip menkutė portalo timpane iškalta nusidėjėlio figūrėlė. Ir žingsnius dėliojo kaip šokdama litanijos žodžių ritmu" (p. 30). O kaip žina? Suprantama, po to per kelis pus-

lapius cituojama ta pati litanija (Ivanauskaitė apskritai mėgsta ilgas citatas), tačiau niekaip negalima suprasti, kodėl žmogaus pamaldumą reikia liudyti citatomis. Ir paskui, kai prireikia pripildyti "tikėjimo" dėžutę, autorė vėl cituoja - apokrifines ir autentiškas evangelijas. Tačiau tai tiesiog piktnaudžiavimas skaitytojo kantrybe. Nejaugi citavimas ir yra tasai "pakalbėjimas apie Tikėjimą"? Šis sluoksnius romane lieka tuščias. "Apie Viltį" išvis nėra nė užuominos - visi herojai žūsta, nusizudo arba išprotėja.

Atskiro samprotavimo verta raganos idėja. Romanas programiškai pavadinamas "Ragana ir lietus". Lietaus psichoanalitinė reikšmė akivaizdi; daug sunkiau susivokti, kodėl čia atsiranda ragana.

"Ragana, - sumurmėjo senė, pleskeldama ant mėlynos sėdynės. - Ragana, - pakartojo garsiau, statydama sau tarp kojų pintinę... - Ragana... - gudriai sukikeno smailakiudama į raudonai apsirergusią moterį." Štai jums pirmosios romano eilutės ir, kaip žadėta, ragana. Kaip, kodėl - nesužinosite. Viduramžių M. V. ragana paskelbiama irgi nesiteikiant nurodyti priežasties. Išklausęs jos išpažinties, "novicijus žegnodamasis tarė: - Ragana!" (P. 33). O priežastį sužinoti norėtusi, nes vargšą vienuoliuką (tiesa, nežinau, ar kur novicijai klauso išpažinčių?) M. V. žodžiai taip paveikė, kad jis "blaškėsi apsiputojęs, užvertęs galvą į dangų" (ten pat). Deja, M. V. išpažinties paslapties Ivanauskaitė neišduoda.

Raganystė - specifinis reiškinys, ir toli gražu ne kiekviena dama gali pretenduoti į šį vardą. M. V. šiuo titulu nepaprastai didžiuojasi, tačiau visi jos veiksmai neturi nieko bendra nei su burtais, nei su užkeikimais ar kokiom žolelėm. Gal ji laiko save ragana dėl pikantiškos aistros kunigams? Tačiau, kiek žinoma, raganos ne tik nerodydavo jiems specialaus dėmesio, bet kaip tik jų privergdavo - kunigų gundymas buvo daugiau *succubus* reikalas, t. y. šiais dalykais užsiiminėdavo velnias ir jo demonai. Atrodytų, Ivanauskaitė žūtbūt nori būti ragana, bet nežino kaip ir nemoka. Tačiau kuo čia dėtas vargšas skaitytojas, kuriam pažadėta ragana lietuje?

M. V. noras "būti ragana" paaiš-

kinamas labai paprastai - sąžinės graužimu arba troškimu išsiskirti iš aplinkos. Tačiau raganos yra raganos, ir nė viena jų neskelbia apie tai miesto aikštėje: raganoms galima prikišti labai daug ką, bet tik ne snobizmą.

Mano supratimu, Ivanauskaitėi "ragana" - tokia pat inkrustacija, kaip ir žodis "Dievas" ar gnostinės evangelijos. Jos herojė nuolatos pozuoja. Jau pirmame puslapyje ji nei iš šio, nei iš to prilyginama "Tibeto vienuolci", nors apie jokią Tibetą niekur nieko nekalbama. Nuobodu būti "tiesiog žmogumi", arba, jei feministėms labiau patiktų, "tiesiog moterimi". Ne, jei moteris, tai juodaakė *femme fatale* žudančiu žvilgsniu; jei mylėti, tai kunigą arba blogiausiu atveju išprotėjusį dailininką, bet ne, tarkime, troleibuso vairuotoją. Suprantu, visimes šiokie tokie snobai, bet tikras snobizmas reikalautų bent šiek tiek gero skonio...

Ivanauskaitės herojė lyg ir mėgina susivokti savyje, tačiau psichoanalizės seansai pas Normą primena greičiau mazochistinius psichologinius žaidimus: geriausiu atveju prisiiriama prie kokio komplekso arba iškilmingai bylojamų banalybių, bet tai nieko nepaaiškina ir negali paaiškinti. Galima įsivaizduoti, jog Ivanauskaitė aprašinėja tam tikrą realų moters tipą: klaiki tuštuma, inkrustuota šen bei ten parankiotomis citatomis. Ši tuštuma, suvokianti save per kompleksus ar seksą, veržiasi įgauti ašį, surasti centrą, tik, žinoma, ne savyje. Ji veržiasi į meilę: "Kiekvieną, kas tik pasipainiodavo mano kely, glausdavau prie širdies, liedsdavau, čiupinėdavau, glosydavau, mėgindama atspėti - gal tai ir yra mano Vienintelė Meilė? [...] Ak, ne

tas žmogus, ne tas ir vėl ne tas..." (p.172). Taip, sunku žmogui be meilės, tačiau toks, kuris gali susivokti tik per kitą, greičiau primena vampyrą. Tai žmogus, neturintis ašies ir net ryškesnės savimonės. M. V. sunkią, melancholišką savo gyvenimo akimirką ne telkiasi, ne mėgina koncentruotis, o maksimaliai pakrinka. Vika kukliai prisipažįsta krizės akimirką išgyvenanti "keistoje, bet man jau įprastoje kompanijoje: Giottas, Fra Angelicas, Botticellis, Zurbaran, El Greco, Vermeer, De La Tour, Van Eick, Boschas, Bruegelis, Blake'as, Rodinas, Van Goghas, Gauguinas, Delvauxas... Bachas, Mozart, Messiaenas, Pergolesis... Eliot, Traklis, Baudelaire'as, Rilke, Rimbaud... [*daugtaškiai autorės - A. J.*] Ella Fitzgerald, Machalia Jackson, Janis Joplin, Jimas Morrisonas..." (p. 193-194). Kodėl *Mozart*, bet *Messiaenas*, kodėl *Eliot*, bet *Traklis* - kitas klausimas. Pasislėpkit jūs su savo Kernagiais ir A.A. Jonymais! Ivanauskaitė puikiai jaučia, kad jos herojė gyvenime būtų pragariškai nuobodi, todėl mėgina aplipdyti ją didžiųjų vardų aureole. Vis dėlto sunku atsikratyti minties, kad M. V. ne liūdi, o gėrisi savo liūdesiu, ne skaito ar klausosi muzikos, bet didžiuojasi tuo, ko klausosi ir ką skaito. Taip ir regi, kaip nclaimingoji M. V. bėga prie patefono, pakičia plokštelę (Ella Fitzgerald į Bachą), nuo jos kelių slysta Eliot, viena ranka tiesiasi į Giotto reprodukcijas, antra - į Rilke, o trečia spaudžia magnetofono klavišą, ir pasigirsta Janis Joplin... Ar ne graudus vaizdas?

"Didysis Niekas spengė mano galvoje. Visiška Tuštuma tvyrojo mano širdy" (p. 222). Negi reikėjo prirašyti visą

knygą, kad tai suprastum?

Ivanauskaitės herojės ieško centro, tačiau jų tuštumas - pritrenkiantis. Jokia lektūra, jokios maldos nedaro įtakos jų savimonei: jos reflektuoja, kad skaito ar meldžiasi, bet visiškai nekreipia dėmesio į turinį. Malda - tiesiog puiki proga nutaisyti tapybišką pozą. Toks tuštumas turi energijos, daug energijos, tačiau ši ardo viską, prie ko tik prisiliečia. M. V. mėgina artėti prie Dievo, tačiau įklimpsta fiziologiniame kūnų ir citatų horizonte, ir lieka įtarimas, kad irėjimas Dievo link tėra poza.

Jeigu herojės eina Dievo link, tai belieka tik stebėtis, kodėl aplink vien vyrai, vyrai, vyrai. Jeigu jos - save įtvirtinti siekiančios feministės, tai vyrų gausa irgi stulbina (nors, tiesą sakant, feministiniuose tekstuose žodis "vyras" pasitaiko triskart dažniau negu kablelis). Jei čia "tiesiog romanas", tai kodėl jis toks nepakeliamai nuobodus?

Tuščios, snobiškos, nuolat pozuojančios, viską savo kelyje ardančios moters tipas tikriausiai ir yra Ivanauskaitės knygos ašis. Reikia pripažinti, kad autorei pavyko gana įtikinamai jį atskleisti. Tiesa, nemanau, kad šis moters tipas vyraujantis, ir ne su visomis Ivanauskaitės įžvalgomis norėčiau sutikti. Moteris man - gilesnė ir subtilesnė, jos meilė kurianti, o ne gožianti bei ardanti, jos religinis jausmas gilus ir niuansuotas... Vis dėlto Ivanauskaitė nepasiduoda jokioms išankstinėms nuostatoms ir, parodydama, kad gali būti ir kitaip, paliudija savo sąžiningumą. O šio moters tipo aprašymas yra ir jau visada bus Ivanauskaitės nuopelnas.

Andrius Jaras

ŠIURKŠČIAI IŠKREIPANČIAME VEIDRODYJE

“Gerbiamas p. Redaktoriau”

Gavęs “Naujojo Židinio” 9 numerį, kurį laiką gyvenau “Įvadu į slėpinius”, Jono Juškaičio eilėraščių ir kitom vertingom publikacijom, tad ne iš karto pastebėjau “Apžvalgoj” įdėtas ironiškas P. Subačiaus pastabas apie šios vasaros “Santaros-Šviesos” renginius Lietuvoj “Veidu į Lietuvą ir kūnu Lietuvoje”. Neturiu garbės asmeniškai pažinti pono Subačiaus, žinau jį tik kaip Jūsų žurnalo bendradarbį, deja, mažai skaitau ir jo rašinius (neretai atstumia kategoriškas tonas). P. Subačiaus kritiškas požiūris į “Santaros-Šviesos” konferenciją suprantamas (ir man ten ne viskas patiko), bet šį kartą jo ironija tokia subjektyvi, jog komentuojami įvykiai, diskusijos ar pokalbiai neatpažįstami, šturkščiai iškreipti, iš esmės klaidinantys skaitytojus. Tad, tebus leista paaiškinti Jūsų skaitytojams, kaip iš tikrųjų buvo, bent kiek tai liečia mano epizodinį dalyvavimą šioje konferencijoje.

Šaržuodamas L. Mockūno ir M. Martinaičio pranešimus išeivijos ir Lietuvos kultūros santykių tema, p. Subačius nepatenkintas, kad “seką “Laisvės kovotojų sąjunga” - “Santara-Šviesa” buvo mėginta pratęsti grandimi “Santaros draugai Lietuvoje” - “Sąjūdis””. Argi tai nėra savaime suprantama, (žinoma, tik viena), šito sudėtingo proceso tendencija? Kiek prisimenu, svarstant šiuos pranešimus vyravo gan santūrus tonas, tuo tarpu apžvalgininkui pasivaideno vos ne

*Šiame skyrelyje spausdinamų tekstų netaisome ir honorarų už juos nemokame. - Red.

“varžybos”: kiekvienam rūpėję “viešai pripažinti, kiek anais laikais yra skaitęs... su kieka santariečių bendravęs”. Turiu pareikšti, kad konkrečių faktų posėdžio metu buvo iškelta labai maža, nebent kaip neišvengiama iliustracija. O juk tai irgi studijuotinas objektas. Keista ir tai, kad apžvalgininkui pasivaideno, esą tas “varžybas” įžiebęs Pakalniškis (“Ričardo Pakalniškio išpūsta susirašinėjimo su Rimvydu Šilbajoriu istorija pasirodė esanti sektinas pavyzdys laiviravusiems tarp komjaunimo premijos ir laisvės pranašų laurų”). Bet juk diskusijos metu Pakalniškis nedarė jokio pranešimo ir nekalbėjo; jo susirašinėjimo su R. Šilbajoriu čia niekas neprišiminė (Beje, “Metų” žurnale buvo paskelbtas ne R. Pakalniškio, o R. Šilbajorio susirašinėjimas). Tad, kodėl šis susirašinėjimas “išpūstas”? Kas ir kur jį išpūtė ir koks jo ryšys su “Santara-Šviesa”? Ar ne keistas apžvalgininko šuolis į šalį?

Ypač sarkastiškai p. Subačius aprašo santariečių poetų kūrybos vakarą Rašytojų klube, kur pasak jo, “gyvieji klasikai” (“Geda, Bložė, Vaičiūnaitė etc.”), neva iš pervertinimo baimės deklamavę “tik daug patriotinių eilėraščių bei poemų”, mokykliškai pasakoję apie “1972 m. lyrikos lūžį”, “kurį ne kas kitas, o jie pirmi ir reagavo”. Kažkodėl apžvalgininkas nesiteikė pastebėti, kad programos dalyvius vienijo ir “1972 m. lyrikos lūžį” akcentavo poetas K. Plateelis, kad visų jų kūrybą aptarė kolegė V. Daujotytė. Beje, pasigedusi Liūnės Suteimos, J. Juškaičio, J. Strelkūno, T. Venclovos, prelegentė V. Daujotytė pirmoji reagavo į per siaurą, o gal rengėjų per griežtai atrinktą santariečių poetų ratą (Stebėdamas išrinktuosius, aš pats tarp jų pasigedau tada Vilniuj besisve-

čiuojančių Kazio Bradūno ir Henriko Nagio). Kaip tik dėl to, o ne dėl ano atmintino lyrikos lūžio, pakviestieji poetai atrodė kiek susikaustę, dirbtinai pasitempę. Nenuostabu, kad šitokioj kiek susikausčiusioj aplinkoj p. Subačiui pasivaideno “vakarykščio slogučio rudimentai”. Deja, negausi publika irgi tylėjo it vandens paėmusi į burną. Nieko nesupratęs, kas iš tikrųjų ten vyko, apžvalgininkas šaržuoja: “Tik vieną kartą vakarykščio slogučio rudimentai susilaukė kategoriško menininkų atkirčio: į Pakalniškio priekaištus, kodėl mūsų poetai rašo rezignacinius eilėraščius, skausmingai atsiliepė Geda. Anot jo, optimizmo anksčiau reikalavo ideologinis prižiūrėtojas Stepšys, o liūdnesnis už Aistį vis vien niekas nepajėgęs būti” (p. 74).

Skaitydamas šią pastraipą, pagalvojau: jei tada ir būta “vakarykščio slogučio rudimentų”, ryškiausias iš jų - iškreiptas apžvalgininko suvokimas, tendencingai (kaip senais “gerais laikais”) sutąsyti teiginiai, prievarta primesta kita jų reikšmė. Kaip tą vakarą buvo iš tikrųjų, tai gali paliūdyti kiti jo dalyviai. Laimei, kitą dieną, tarsi būkštaudamas, kad vėl kas viešai tavo mintis gali iškreipti, jas užsirašiau į sąsiuvinį:

“1993.VI.19... Perdėtai rimto vakaro aplinkoj mane pakėlė ant kojų V. Daujotytės mintis, kad savižudybių atžvilgiu Europoj jau esam antroj vietoj po vengrų. Susirinkusiems santariečiams pasiūliau padiskutuoti siejant tai su poezija. Sakau, pagalvokim, kas gi darosi su mumis, jei pasidarėm savižudžių tauta? Du pavyzdžiai. Prieš ketvirtą metų Verkiuose prasidėjusio atgimimo aplinkoj prof. Šilbajoris, pasiklausęs vieno ansamblio, stebėjosi: kodėl vien liūdno dainos, kodėl nė vienos smagios in-

tonacijos?... Šią vasarą kalbuosi su Lidi-
ja Šimkute. Ji irgi stebisi, kodėl lietuviai
ir skausme nebeįžvelgia džiaugsmo,
kodėl vien liūdesys, kentėjimas?.. Štai ir
šį vakarą manė bičiulė Nijolė Mi-
liauskaitė savo žavingoj lyrikoj vėl čiul-
ba tebesanti "žąsioganė". Jos eilės - nos-
talgiškai melancholiški dūsavimai, me-
ditacinės raudos. Aš klausiu, Nijole, ar
Tavo motyvai ir intonacijos negalėtų bū-
ti įvairesnės? Ar vienatoniškumas ne-
stabdo Tavo kūrybinio augimo? ar ne-
gręšia kartojimasis?... Visi susirinkusie-

ji suošė, atsipalaidavo, kilo juokas, rep-
likų spiečius... S. Geda juokavo: mano
klausimas jam priminęs nuolatinis Step-
šio kaltinimus pesimizmu. S. Žukas pri-
siminė, kaip L. Gutauskas, viename ei-
lėrašty redaktoriaus reikalavimu dėl ri-
mo "mirtį" pataišęs į "svirtį" ir pan."
Beje, po dienos antros užėjęs į Rašytojų
namus, sutikau to vakaro programos
vedėją poetą K. Platelį. Sveikindamasis,
jis ir sako: "Gražiai buvai pradėjęs dis-
kusiją, bet visi jau buvo pavargę ir kalba
nesimezgė, greit visi išsiskirstė..."

Gerbiamas Redaktoriau! Tegul
sprendžia Jūsų skaitytojai, kas tai - svei-
kas skaudžių klausimų kėlimas bičiu-
liams ar "vakarykščio slogučio rudi-
mentai" ir "kategoriškas menininkų at-
kirtis"?

Gaila, kad šitokie nesusipratimai
išskyla taurios minties religijos ir kultū-
ros žurnale, kurio garbės redaktorium
tebėra poetas kun. dr. Leonardas An-
driekus OFM.

Su pagarba - nuolatinis Jūsų
skaitytojas *Ričardas Pakalniškis*.